



*Mariehamns  
stads  
historia*

1961-1986

*Christina Remmer*



ISBN 951-98141-1-6



Mariehamns stads historia  
1961-1986

*Christina Remmer*

# Förord

Den första skildringen av Mariehamns stads historia, som behandlar perioden 1861-1911, skrevs av lektor Walter Sjöblom och gavs ut i två delar, 1912 och 1934. För fortsättningen, som omspänner tiden 1911-1961, svarade en redaktionskommitté med Matts Dreijer som ordförande. Kommittén ansåg att verket egentligen borde ha skrivits av en enda författare, men då det inte fanns någon som ville åtaga sig uppgiften, beslöt man att dela upp arbetet mellan kommittén medlemmar.

Sedan jag lagt fram en motion i saken, sona omfattats av stadsfullmäktige, tillsatte stadsstyrelsen 1997 en kommitté med uppgift att ge ut en ny del av stadens historia för tiden 1961-1986. Man gick samtidigt in för att ytterligare en volym, omfattande perioden 1986 - 2010, skulle sammanställas till stadens jubileumsår 2011.

Till ordförande för kommittén utsågs undertecknad. Övriga medlemmar blev Tor-Alf Eliasson, May Flodin och Inger Mattsson samt Gunnar Lemquist, som fungerat som sekreterare. I juni 1998 avgick Eliasson och ersattes av Bertil Lindqvist.

Liksom vid utgivningen av tidigare delar av stadens historia, gick kommittén in för att det aktuella bandet skulle skrivas av en enda författare. Flera namn nämndes, men den kandidat som först vidtalades, bibliotekarien vid Ålands museum fl osofie magister Christina Remmer, åtog

sig uppdraget. Hon har tidigare publicerat olika monografier med anknytning till Mariehamns historia. Samtidigt är hon tillsammans med professor Åsa Ringbom, medförfattare till verket Ålands kyrkor.

Vi har i redaktionskommittén haft ett gott och inspirerande samarbete. Alla har bidragit med viktiga synpunkter, men framför allt har det varit värdefullt att i kommittén ha tillgång till personer med en lång och gedigen erfarenhet av arbetet i stadens politiska organ.

På ett seminarium om Europas själ senaste höst framhöll professor Jan Hjärpe att historieskrivning inte är någon oskyldig vetenskap. Den blir ofta, fastän man inte avsett det, ägnad att stärka självkänslan hos någon bestämd grupp. Eftersom man i en relativt kort historik inte kan få med allt, handlar det alltid om ett val: vissa fakta tas med, andra måste lämnas bort. Men när det gäller en så ung stad som Mariehamn och ett så sent skede som tiden 1961-1986 är det svårt att tänka sig att understrykandet eller utelämnandet av en del fakta skulle leda till att läsarna förs bakom ljuset. De flesta som läser det stycke nutidshistoria, som nu läggs fram på bokhandelsdiskarna, sitter ju mer eller mindre med facit i handen.

För gäster och nyinflyttade i Mariehamn hoppas vi att boken skall förmedla intressant information och för gamla mariehamnare något av återupplevelsens glädje.

Mariehamn i februari 1999

*Stefan Snellman*

redaktionskommitténs ordförande

Utgivare: Mariehamns stad  
Pärmbild: Mariehamns stadshus.  
Foto Augusto Metades

ISBN 951-98141-1-6  
Mariehamn 1999 — Ålandstryckeriet

# INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD		SJÖFARTEN	56
FÖRVALTNING	7	Handelssjöfarten	56
Ordningsmannen	7	Specialiseringen	57
Vägen till stadsstyrelse	10	Konjunkturer	59
Lagar och reglementen	11	Fyra krisår	59
Kommunalt samarbete	12	Färjsjöfarten	61
Vår stad bra att leva i	14	En sjökaptens minns	66
Kommunalpolitik	15	KOMMUNIKATIONER	68
Kvinnor i politiken	15	Långnäs och Järsö hamnfrågor	68
Stadsplanering	20	Västerhamn	69
Den "gröna kompromissen"	22	Österhamn	71
Centrumkvarteren	24	Småbåts- och gästhamnar	71
Attitydförändringar	27	Flygtrafiken	78
Demografi och bostadspolitik	30	Lokaltrafik	74
Brandkydd och räddningsväsende		Gator och vägar	75
HÄLSO- OCH SJUKVÅRD	35	Radio- och TV kommunikationer	76
Hälsa- och sjukvården	36	Demonstration i stadshuset	77
Hälsa- och sjukvårdsreformen	38	Pressen	78
Social verksamhet	42	Frimärken	79
Barndagvården	43	TURISM	81
Ungdomsgårdar	44	Organisationer	81
HANDEL- OCH INDUSTRI	45	Det livfulla skådespelet	82
Organisationer	45	Hotell och pensionat	83
Handel	46	Societetshuset	84
Handelshus och gränshandel	48	Ideer och debatt	85
Några specialister	49	Några parenteser	86
Industri	51	Staden och turismen	87
Nya industriområden	52	UTBILDNING	89
Norrböle	53	Folk- och fortsättningskola	89
Fiske	54	Grundskolan	89
Sysselsättningsläget	55		

Gymnasialstadiet .....	91	FÖRSAMLINGSLIVET .....	127
Yrkesskolor.....	91	Kyrkan bygger .....	127
Ålands Yrkesskola .....	91	Församlingen växer .....	129
Ålands handelskola/handelsläroverk ..	92	Kyrkomusiken .....	130
Ålands hotell- och restaurangskola .....	92	Sanet Olof och St Görän .....	131
Ålands sjömansskola .....	92	Kvinnoprästfragan .....	131
Ålands tekniska skola .....	94	Frikyrkorna .....	133
Ålands sjöfartsläroverk .....	95	Filadelfia eller pingstkyrkan .....	133
Den fria utbildningen .....	96	Övriga samfund .....	134
		Jehovas vittnen .....	134
KULTUR .....	97	Bahai .....	134
Kul tur ee ä e linden .....	97	Livets källa .....	135
I terrådet .....	100		
Stadsbiblioteket .....	103	SPORT OCH IDROTT .....	136
Muséer i staden .....	104	Investeringar och	
Ålandsjakt- och fiskemuseum .....	104	nya sport och idrottsgrenar .....	136
Köpmannagården .....	104	Idrottsföreningarna.....	138
Ålands sjöfartsmuseum .....	105	Seglingssporten .....	141
Museifartyget Pommern .....	106	Borgmästarnas barnbarn .....	143
Ålands museum och			
Ålands konstmuseum .....	107	MELLAN TVÅJUBILEER .....	144
Konsten .....	110		
Litteraturen .....	115	KÄLLOR OCH LITTERATUR	
Musiken .....	121	STADSFULLMÄKTIGE. STADSSTYRELSE	
Teater och film .....	125	OCH FÖRTROENDEVALDA 1961-1986.	

# FÖRVALTNING

Lektor Walter Sjöblom inleder avsnittet om stadens styrelse och förvaltning i Mariehamns stads historia med att referera till paragraf 12 i fundationsbrevet från 1861, som lyder: *Tills vidare och intill dess innevägnares antal i staden hinner tillväxa i den mån, att särskild stadsstyrelse och kyrka der blifver af nöden, kommer staden att i alseende ä lagskipningen underlyda häradsrätten i orten samt dess polis och andra angelägenheter rörande allmän ordning handhafvas af kronolänsmannen derstädes, ävensom staden i ecklesiastiskt hänseende att tillhöra Jomala församling*. I praktiken innebar bestämmelsen att kronolänsmannen i Jomala Fl. Donatus Scheffer, med titeln tf, ordningsman, "blev ortens enväldige styresman", som Walter Sjöblom sammanfattar förvaltningsmodellen anno 1861.

Stadens angelägenheter diskuterades på de stämmor som F.D. Scheffer kallade borgerskapet och näringsidkarna till. År 1873 tillkom en senatsförordning om så kallade *rådhusstämmor*, men eftersom denna reform sammanhängde med införandet av ordningsrätt (domstol), lyckades t.f. ordningsman Scheffer i eget intresse förhåla frågan i fyra år. Rådhusstämman verkade från 1879 men stämman beslöt år 1889 att "ledningen av ortens öden skall överlämnas åt *stadsfullmäktige*". Det första historiska stadsfullmäktigevalet skedde den 6 november 1889. Mariehamns stadsfullmäktige är det äldsta bestående förvaltningsorganet i staden.

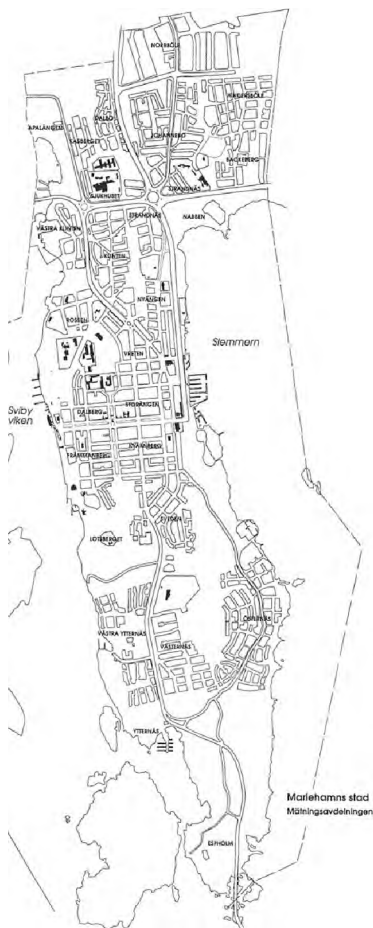
Den av F.D. Scheffer så nitiskt eftersträvalde *ordningsrätten* infördes år 1879. Den institution verkade generellt som ett

slags åklagarämbete och var en föregångare till såväl rådstuvurätt och magistrat som stadsstyrelse i modern mening.

## Ordningsmannen

Namnet Florentin Donatus Scheffer löper som en varp genom Walter Sjöbloms stads-historiska väv. Sjöblom skriver om tiden fram till ordningsrättens införande 1879 att de åren var "Mariehamns omyndighets-tid" samt att guvernören i Åbo var dess förmyndare "som städe sagt det sista och avgörande ordet. Dennes ståndpunkt i det ena eller andra hänseendet har å andra sidan inspirerats av ordningsman Scheffer, som oberoende av stadsbornas vilja och mening gått sin egen väg och, utan att taga intryck från höger eller vänster, konsekvent följt sin personliga övertygelse".

F.D. Scheffer, som Walter Sjöblom aldrig träffade, präglas i hög grad av den bild som Sjöblom förmedlar genom en blandning av källstudier i brev och protokoll och genom hörsägen. Men vem var han egentligen? En tjänsteman bland andra med främmande namn, och har han någon som helst aktualitet eller intresse för nutida mariehamnare? Enligt min mening blir svaret jakande. Ingen annan man har någonsin haft så stort inflytande och en jämförbar maktställning som stadens första ordningsman. I enlighet med fundationsbrevets bestämmelser skulle byn Övernäs förvandlas till ett fungerande stadssamhälle och en enda person anförroddes uppgiften att planlägga och administrera stadsbygget. Under Mariehamns



Mariehamns stad.

första 25 år lades grunden till sjöfarten, kommunikationerna och byggnationen - samma plattform som vårt välstånd vilar på. Perioderna 1861-1886 och 1961-1986 är båda unika i stadens historia. Vill man dra ytterligare en parallell så gäller ungefär samma befolkningsutveckling. Mellan 1861 och 1886 ökade Mariehamns invånarantal med 147 procent och för perioden 1961 till 1986 är ökningen 144 procent, vilket givetvis inkluderar det befolkningstillskott på 2183 personer som tillkom efter inkorporeringen 1961. Efter denna summariska översikt är det dags att återknyta till stadshistoriens första tid.

Florentin Donatus Scheffer föddes den 12 februari 1823 på hemmanet nr 1, Lundgrens i Finby Sund som ende son till häradsrättsdomaren och bonden Mathias Mattsson-Söderlund. Florentin Donatus' barndom tilldrog sig i en orolig miljö bland de ryska militärer som var inkvarterade i byn. Sannolikt präglades hans fortsatta livsinriktning både av de intryck han fick av dessa och av faderns uppsatta men ömtåliga ställning som häradsrättsdomare under den ryska överhögheten.

När Florentin Donatus var nio år avled fadern och den unge gossen sändes till Trivialskolan i Åbo. Efter avslutade studier utsågs den endast 17-åriga F.D. Mathias-Söderlund till domare "å såväl Lagmans- som Häradsting", vilket framgår av meritförteckningen. Därefter följde längre eller kortare befattningar som kronolänsman med början i Kumlinge 1849, Någonstans under resans gång hade han bytt släktnamn och lagt sig till med ett nytt mera statusfylit tillnamn som harmonierade bättre med dopnamnen.

Under tiden i Finströms tingslag utbröt slaget av Bomarsund. Generalguvernören beordrade en undersökning av den lokala ordningsmaktens förhållande till "fienden". Länsmännen blev föremål för särskild granskning och endast två ansågs klanderfria. Om Scheffer sågs i rapporten



Stadens första ordningsman Florentin Donatus Scheffer. Ålands museum

att han inte haft "någon direkt, hvarken muntlig eller skriftlig communication med fienden, utan med mycken nit ombesörjt de med krigets gemenskap ägande uppdrag som honom ombetrotts". För denna ståndaktighet belönades Scheffer år 1856 med en bronsmedalj i ordensband och kunde därefter titulera sig riddare om han ville.

Han var sedan år 1858 kronolänsman i Jomala och 1861 t.f. ordningsman i Mariehamn och dessutom förvaltare för kronomagasiniet i Kastelohhn.

Efter flyttningen till Jomala arrenderade Scheffer ett markområde vid Lemström av en öningebybonde. Scheffer som nu gift sig med häradsdomardottern Erika Markström från Lemland, uppförde bonings- och uthus, han var delägare i en av byns kvarnar och ägde ett båthus. I det längsta försökte Scheffer hålla fast vid sin boningsort. De stadsbor som hade ärende till



Strandgatan på 1960-talet i Förgrunden Markströmska gården uppförd 1865, rivn 1979.  
Foto Erik Bertell, Ålands museum

homom fick ta den långa omvägen via Dalcarby och Önningeby till Lemström. "Tid efter annan förspjordes högljutt missnöje med anledning därav", skriver Walter Sjöblom. Först efter en bestämd uppmaning från guvernörsämbetet i Åbo flyttar Scheffer till staden 1876. Han inkvarterar sig och sitt kansli i handelsman Alexei Hämäläins gård vid Strandgatan, mera känt som den markströmska gården. Något senare går flyttlasset till Laurin gård vid Torget, en byggnad som senare blev Förningensbankens kontor och som numera, efter tre ombyggnader inrymmer ATC-rediet och stadens äldsta bokhandel.

Under senare delen av sin levnad var Scheffer sjukskriven i flera perioder, möjligen till följd av överansträngning och den cancer som slutligen ändade hans liv. Han avled i Stockholm den 8 maj 1883 i en ålder av sextio år. Bouppteckningen är mycket omfattande och tyder på att arrendehemmanet i Lemström fortfarande brukades.

Vid stadens 100-års jubileum 1961 hedrade stadsstyrelsen F.D. Scheffers minne med uppvaktning och en nyrestaurerad

gravvård på Jomala kyrkogård. Indirekt var E.D. Scheffer upphov till vår nuvarande stadsstyrelse genom sitt energiska arbete för införandet av ordningsrätt i Mariehamn.

### Vägen till stadsstyrelse

Förre borgmästaren Axel Kuffschinoff, som medverkade i andra delen av Mariehamns stads historia, har ingående behandlat de omständigheter som ledde till att ordningsrätten genom ett beslut i Högsta domstolen år 1927 omvandlades till *magistrat- och rådstuvurätt*. Från och med 1928 fungerade magistraten som stadsstyrelse. Under magistraten och som ett slags bihang till stadsfullmäktige verkade *drättselkammaren* med ansvar för stadens finansförvaltning. Drättselkammaren var samtida med rådhusstämman (senare stadsfullmäktige) och sedan drättselkammaren inrättats 1879, hade ämbetsmännen bestått av en ordförande och två ledamöter.

Axel Kuffschinoff skriver: *Emellertid ökade stadens förvaltningsuppgifter år för år. Det kommunala blev här som annorstädes mera komplicerat och en strävan att centralisera de rent ekonomiska uppgifterna till stadsfullmäktige och drättselkammaren bjödde göra sig gällande. Med tiden kom magistraten i ställning som stadens styrelse och framstod mera pro forma, så vitt det gällde verkställighet av fullmäktiges beslut, uppgörande av budgetförslag och dylikt. Magistraten hade sig även andra åligganden förelagda, som betingade dess avkoppling från dessa förvaltningsuppgifter. Då stadsfullmäktige upptog tanken att införa stadsstyrelse i Mariehamn, mölte förslaget inget motstånd".*

Förslaget till införande av stadsstyrelse behandlades i landskapsstyrelse och landsättning i mars 1948 och efter att Republikens president, enligt Kuffschinoff, "icke inlade sitt veto mot detsamma", trädde den nya lagen i kraft i juli samma år. Det gamla drättselkammarreglementet ersattes med

reglemente för stadsstyrelse och ny instruktion för drättselkontoret, som trots nyordningen fick behålla sitt ålderdomliga namn långt in på 1970-talet.

I slutet av 1979 fick stadsstyrelsen en uppmaning av justitieministeriet att yttra sig inför den beslutade indragningen av magistrat- och rådstuvurätt. Uppgifterna skulle överföras till åklagarämbetet och borgmästarbefattningen indras, Stadsstyrelsen hade ingenting att erinra i sak, men man framhöll vikten av att sjörrättsmål och fartygsregisterärenden även i fortsättningen skulle behandlas i landskapet, samt att en if. borgmästare borde inrättas i väntan på reformens slutliga utformning. För stadens del skulle antalet rådmän uppgå till sex, ett förslag som stadsstyrelsen accepterade. Mariehamn anslöts till (Irlands domsaga den 1 oktober 1981.

### Lagar och reglementen

En ny landskapslag om kommunal förvaltning i Mariehamns stad trädde i kraft den 28 mars 1961. Lagen ändrades på vissa punkter 1963 och publicerades i slutlig utformning i Ålands lagsamling 1964.

År 1976 tillsatte landskapsstyrelsen en kommitté med uppdrag att avge förslag till ny landskapslag om kommunförvaltning. Syftet var att förenhetliga de tre lagar som förelåg, nämligen stadens och landskommunernas lagar samt landskapslagen om kommunsamarbete. Både de svenska och de finländska kommunallagarna granskades. I kommittébetänkandets inledning sägs: "Kommittén har dock inte gått så långt som till att föreslå att staden som begrepp slopas. I Sverige har man förfarit på detta sätt. Benämningen stad skulle sålunda bibehållas. Men detta skulle dock inte medföra någon skillnad i Känsligt avseende".

Kommitténs ordförande vicehäradshövding Sune Carlsson ansåg att till de viktiga målen för den nya kommunallagen

hörde att stärka den kommunala demokratin. Som exempel anförde han kommunmedlemmarnas rätt att ta initiativ i olika frågor, kommun- eller stadsstyrelsens skyldighet att informera medborgarna om viktiga beslut och att minska landskapets behörighet att handla och besluta i rent kommunala frågor.

I kommunallagen för Mariehamns stad (L1 4/1961) är rätten att anta stadgar för till exempel "hamnförhållanden" inskriven, samt att "sådant beslut bör underställas landskapsstyrelsen för fastställande". Ingenting nämns i fråga om taxor. Denna lag var i kraft då staden av landskapsstyrelsen begärde utlåtande om förhöjning av hamntaxan och införande av en passage, raravgift på 50 penni per resenär. Landskapsstyrelsen fällde förslaget till passage-raravgift med rösterna 5-1, ett beslut som väckte heta känslor i stadsförvaltningen. Stadsdirektör Aron Häggblom fann landskapsstyrelsens beslut vara "ett ingrepp i den kommunala självbestämmanderätten" och ansåg inte att avgörandet befrämjade "ökad självstyrelsevillja".

Kommunallagskommittens betänkande överlämnades till landskapsstyrelsen 1978 och lagen antogs i februari 1980. Landskapsstyrelsen hade gaderat sig mot framtida initiativ från främst stadens sida genom passusen: "Beslut om nya eller förhöjda hamnavgifter eller andra avgifter för trafiken skall för att vinna bindande kraft fastställas av landskapsstyrelsen". (2 kap. 6 §)

Bland andra nyordningar kan nämnas lagen om kommunplanering för minst fem år framåt och ett utökande av antalet ledamöter i fullmäktige. En viktig förändring hade skett i stads- eller kommunidirektörens roll. Efter att denne sedan stadsstyrelsens tillkomst 1948 hade varit självskrivnen ordförande, valdes nu en särskild stadsstyrelseordförande samt en första och en andra viceordförande. Stadsfullmäktige utsåg 1980 VVD Thor-Alf Eliasson

till den förste ordföranden för stadsstyrelsen. Eliasson hade sedan åtta år tillbaka fungerat som stadsdirektörens ersättare och var således välmärterad för sin nya uppgift.

Utöver de lagar som styr den kommunala processen finns en förvaltningsstadga. Sedan början av 1970-talet verkar en berednings- eller ledningsgrupp i staden. Under stadsdirektörens ordförandeskap samlas stadssekreteraren samt finans- och verksamhetscheferna för att diskutera och bereda ärenden inför stadsstyrelsens sammanträden. Dessutom deltar verksamhetscheferna som sakkunniga i stadsstyrelsens sammanträden.

Under centralförvaltningen verkar elva lagstadsnämnder och en direktion, samt nio frivilliga nämnder, två utskott, en direktion och en styrelserepresentation.

#### *Kommunalt samarbete*

Den lagstadsnämnden mellan staden och landskommunerna uppstod som en följd av hälso- och sjukvårdens omorganisation i slutet av 1960-talet. (Se avsnittet om hälso- och sjukvård)

År 1967 bildades en kommunal samarbetsnämnd. Enligt landskapslagen ankommer på den särskilt att "utreda och bereda frågor av gemensamt intresse, att utföra planeringsuppgifter i anslutning därtill samt att taga initiativ och avge utlåtanden". Samarbetsnämnden har till exempel givit utlåtande om kommunreformen och regionplan för Åland.

På 1970-talet skärptes motsättningarna mellan staden och landsbygden till följd av nya politiska partibildningar. Kommunala samarbetsnämnden framstod allt mera som en överflödig inrättning som saknade laglig förankring. I juli 1976 konstaterar arbetsutskottets ordförande att inget möte hade hållits under året och att det enda aktuella ärendet upptog frågan om samarbete mellan kommunerna och vänorterna i Norden. Staden fick bära skulden för att samarbetet inte fungerade då "stadens representanter inte är intresserade av kommunalt samarbete", som arbetsutskottets ordförande uttryckte sig. År 1979 anhöll ledamoten Erik Lundqvist om befrielse från sitt uppdrag med motiveringen att han ofta varit enda representant från staden i nämnden samt att alla förslag från

staden konsekvent röstades ner av representanterna från grannkommunen Jomala. Något låg det alltså i kritiken mot stadens bristande engagemang i kommittén.

Inför budgetbehandlingen 1980 tvekdade stadsstyrelsen att stanna kvar i kommunala samarbetsnämnden, såvida inte stadens representanter skulle få avge yttranden i frågor som av landskapsstyrelsen eller annan myndighet hänskjutits till kommunala samarbetsnämnden för utlåtande. Trots tveksamheten upptogs ändå ett anslag på 20.000 mark i budgeten för 1980.

Frågan om sammanslagning av Mariehamns och föreningen Nordens vänorter duker upp på nytt 1982, men tanken fick inget gehör i Mariehamns nyligen inrättade vänortsnämnd, förutom möjligen ett samarbete med staden Lomonosov i dåvarande Sovjetunionen. Samma år aktualiserades ett ärende av större dignitet, nämligen gemensamma lösningar kring avfallshanteringen. Ett problemavfallsbolag bildades 1983, i vilket ingick två representanter från staden. Hotet att lämna en organisation, "där man ändå inte har någon talan", genomfördes alltså inte inom den aktuella perioden.

I syfte att öka stadens tillgång på råmärk för bostadsbyggande, upptogs förhandlingar om en frivillig gränsjustering med Jomala kommun i början av 1970-talet. År 1976 tillsattes en samarbetskommitte. Förhandlingarna gick trögt. I augusti 1978 överlämnade företrädare från Jomala ett förslag till staden i vilket man var beredda att överlåta ett mindre markområde än det som tidigare föreslagits. Som motpresntation skulle staden ta hand om avloppsvattnet från gränsbyarna utan att kräva Jomala kommun på anslutningsavgifter för avloppsvattnet. Vidare skulle staden stå för utbyggnaden av avloppsnätet och sist men inte minst ersätta „Inmala i fem års tid för skattebortfallet. Stadsstyrelsen bemötte Jomalas utspel i december samma år. Från

stadens sida var man beredd att ta emot avloppsvattnet till självkostnadspris, medan de övriga villkoren inte kunde uppfyllas. Jomala kommun avvisade stadens förslag men några år senare träffades en överenskommelse i avloppsfrågan.

I januari 1982 ingrep dåvarande landshövdningen Martin Isaksson och föreslog att inrikesministeriet skulle göra en optisk utredning om stadens råmarksbehov. Efter ytterligare resultatlösa förhandlingar mellan staden och Jomala, beslöt stadsstyrelsen att med stöd av lagen om kommunindelning (FFS 73/77) ansöka hos utrikesministeriet om den föreslagna utredningen.

Samtidigt pågick arbetet med en annan typ av utredning. Professorn i nationalekonomi Bertil Roslin och prorektor Kaj Lindholms skrift "Huvudstad i självstyrt örike ?" utkom 1982. Författarna betonar i förordet att de inte blivit pålagda några begränsningar eller färdiga slutsatser och att "denna lilla skrift är inte en vanlig partsinlägga, utan snarare två utomstående syn på en viktig del av samhällsutvecklingen på Åland". Efter en kort historisk introduktion behandlas stadens nuvarande förutsättningar för tillväxt och trivsel, varefter författarna gör det hisnande tankeexperimentet att flytta Mariehamn från Åland! Men kontentan av utredningen blir: "Ett hårt kringskuret Mariehamn åstadkommer knappast så mycket välfärd och framsteg på Åland" samt att "en sammanläggning av Mariehamns stad och Jomala kommun förefaller vara den mest ändamålsenliga lösningen".

Man hade förväntat sig en debatt i frågan, men när Roslin och Lindholm presenterade sin utredning i juni 1982, mötte inte en enda kommunrepresentant från Jomala upp. Däremot gick fullmäktigeordföranden i Jomala till skarpt angrepp mot staden för den utredning som beställts från inrikesministeriet. När denna utredning var klar i mars 1986 beslöt stadsfull-



*Stadsfullmäktige 1970.  
Foto Folke Rosten  
Ålands museum*



måktige att anhålla hos statsrådet om "genomförande av en gränjustering mellan Jomala och Mariehamn". Frivilligheten var tydligen förverkad...

Även om det ligger utanför tidsramen för detta arbete, kan tilläggas att gränjusteringen ännu inte genomförts. I stället regleras bostads- och industribyggnad i södra Jomala numera huvudsakligen på stadens villkor.

### *Vår stad — bra att leva i*

Mariehamn tillhör Stadsförbundet som består med rådgivning, utredningar, revisioner, statistik och rekommendationer i stadsförvaltningsfrågor. Bland de förslag som fått större genomslagskraft under den aktuella perioden, kan nämnas den

riksomfattande stadsrenässanskampanjen inför år 1982-83. Mariehamns stad tillsatte en kommitté med uppgift att föreslå hur målsättningen "Vår stad - bra att leva i" bäst kunde uppfyllas.

Arbetsgruppens utredning omfattade 14 förslag. Bland annat efterlystes en informationsfolder om aktuella frågor som ett komplement till servicekatalogen "Vart vänder man sig?" som utgavs sedan början av 70-talet. Ett närliggande ämne är förslaget om informationstillfällen för stadborna i frågor om generalplanen samt trafik- och byggnadsrättsfrågor. I förslaget tas även kulturhus och stadsmuseum upp, liksom skyddandet av vissa stadsmiljöer och grundandet av en "stadsbilds-fond" med syfte att belöna gårdsägare som värdat sina kulturhistoriskt värdefulla hus.



*Landstingskaffe i Societetshuset 1949. Fr.v. Carl Holmquist, Gunhild Berglund, Tor Brenning och Tor Beckman. Ålands museum*



*Louise Sundberg, politisk kvinnopionjär på sin 80-årsdag den 1 mars 1980. Fotofan Sundberg*

Efter behandling i stadsstyrelsen delegerades kampanjuppgiften till respektive nämnd och planeringsutskott.

### *Kommunalpolitik*

I avsnittet "50 års kultursträvanden" i andra delen av Mariehamns stads historia behandlar Gunnar Lindqvist kortfattat de politiska organisationerna. Någon egentlig politisk rörelse fanns inte före 1957. Då bildades valorganisationen Åländsk samling med uppgift att handha det praktiska arbetet vid kommun-, landstings-, kommunal- och riksdagsval. Arbetarrörelsens mariehamnsavdelning (senare socialdemokraterna) sökte samarbete med Åländsk samling och efter att avdelningen godtagit det självstyrelseprogram som var en förutsättning för medlemskap, blev det möjligt att som en ny politisk fraktion ansluta sig till Åländsk samling. Början till en linjedelning var alltså gjord.

År 1966 bildade Åländska förbundet en mariehamnsavdelning, vilken senare antog namnet Frisinnad samverkan och året därefter bildades ett annat stadscentrerat parti, Mittenliberalerna.

I stadsfullmäktigevalet 1967 ställde således tre partier upp och i valet 1971 ställde också Borgerlig ungdom och Självstyrelseföreningen upp på varsin lista. Borgerlig

ungdom uppgick senare i moderpartiet Frisinnad samverkan och självstyrelseföreningen upplöstes. I valet 1979 ställde också det landsbygdscenterade centerpartiet upp en lista. År 1986 bestod stadsfullmäktige av 27 ledamöter, varav Frisinnad samverkan innehade 10 platser, socialdemokraterna 8, liberalerna 7 och centern 2 mandat.

### *Kvinnor i politiken*

De första kvinnorna i stadsfullmäktige var Gunhild Berglund och Louise Sundberg. De var båda aktiva i Mariehamns marthaförening. Troligen hade de i någon mån inspirerats till offentligt samhällsengagemang av politikens och martharörelsens stora förgrundsgestalt Fanny Sundström. Gunhild Berglund var dotter till Julius Sundblom och hade därför fått insikter i politiskt arbete. Hon invaldes i stadsfullmäktige 1948 och i Ålands landsting 1949 som den första kvinnorepresentanten från staden.

Stadsmarthornas mångåriga ordförande Ragna Sanders skriver i föreningens 75-års historik om året 1953: "I augusti inträffade det märkliga att mariehamnskvinnorna blev kallade till ett möte på stadshuset för att utse kandidater till stadsfullmäktigeval, som skulle hållas på hösten. Fyra nya kandidater utsågs: Svea Ahlstrand, Maj-Lis Blom, Ulla Rothberg och Ragna Sanders. Det märkvärdiga inträffade att alla fyra röstades in och fick säte och stämman i stadens fullmäktige!" Bortsett från att tillvägagångssättet är intressant som tidsfenomen, så minns Ragna Sanders fel. Det var först i 1963-års val som Svea Ahlstrand fick "säte och stämman" i stadsfullmäktige.

Ragna Sanders var aktiv socialdemokrat och borde rimligtvis ha stöttats av mariehamnsavdelningen. Men Lauri Karvonen skriver i 75-års historiken: "Åren 1951-1957 utgör en passiv period i den åländska socialdemokraternas historia", och detta för-



Stadsfullmäktige 1980. Foto Folke Rosten. Ålands museum

klarar kanske varför Ragna Sanders invaldes i stadsfullmäktige av egen kraft, med stöd av marthaföreningens medlemmar och framsynta väljare.

I socialdemokraternas jubileumsskrift, som för övrigt är den enda politiska historik som utgivits i landskapet, nämns ingenting om ledningens uppbackning av kvinnliga kandidater på valbara platser till fullmäktige- och landstingsval. Under den aktuella perioden namnges endast två kvinnor. Man kan fråga sig om det var så självklart att släppa fram kvinnorna att det inte behövde ordas om eller om avsaknaden av kommentarer till nominering av kvinnliga socialdemokrater kan bero på ett förbiseende av de två manliga författarna. Vid ingången till jubileumsåret 1961 satt endast en kvinna i stadsfullmäktige på ett socialdemokratiskt mandat, nämligen vice häradshövdingen Anneli Dahlblom.

I valet 1964 var utfallet för kvinnorna bättre, då fyra ledamöter invaldes, medan valet 1967 blev ett allvarligt bakslag. Nu

konkurrerade tre partier om platserna, nämligen socialdemokraterna, det nybildade liberala partiet och Frisinnad samverkan som i likhet med liberalerna var utbrutna ur Åländsk samling och sökte en egen ideologisk profil. I liberalernas programförklaring står bland annat att "kvinnor och ungdomsrepresentanter bör ges större plats bland de styrande". Alla tre partier uppställde kvinnliga kandidater men vad hjälpte det när alla manliga kandidater trängdes i den politiska portgång och tävlade med varandra om den mest anslående valaffischen och annonsen. Resultatet blev att endast Ragna Sanders omval tryggades i stadsfullmäktige. I valet till landstinget, som för övrigt saknade kvinnorepresentation under mandatperioden 1968-1971, föll hon igenom.

Ragna Sanders skrev kvinnohistoria genom att som första kvinna väljas in i stadsstyrelsen 1969.

I stadsfullmäktigevalet 1972 var kvinnorna tillbaka på ruta A, d. v. s. på 1964- års

mandatnivå med fyra platser i fullmäktige. När man granskar kandidatlistorna med en ynkelig kvinnorepresentation om tolv kandidater, så är det ändå en tredjedel av de nominerade som fått väljarnas förtroende, vilket måste betraktas som tillfredsställande. Det måste dock sägas att nomineringsförslaget inte var det avgörande problemet, utan snarare svårigheten att värva nya kvinnliga kandidater.

Under den här perioden tog jämställdhetsdebatten fart och man kan konstatera att *en* attitydförändring i frågor som arbetsmarknad och ansvarsfördelning småningom gjorde sig gällande. Varje parti inbjöd etablerade kvinnopolitiker från Finland och Sverige som föreläsare i jämställdhetsfrågor. Det bildades lokala kvinnoutskott både spontant och med understöd från Åländsk samling. Tidningen Åland följde på ett föredömligt sätt upp debatten. I en ledare rubricerad "Förtur åt kvinnorna i valen" skriver Hasse Svensson bland annat att det inte är något fel hos "valmakarna" att ge kvinnorna vissa fördelar. Han fortsätter: "Det kan hända att ett sådant hänsynstagande till kvinnornas faktiska underläge slår ut en och annan manlig kandidat vid nomineringen som kunde synas ha bättre förutsättningar än den *feminina* konkurrenten. Men det kan inte hjälpas under en övergångsperiod. Kvinnorna måste få en chans att växa in i politiken och visa vad de kan".

Hasse Svenssons ledare är skriven i februari valåret 1975, som av FN proklamerats som det internationella kvinnoåret. Den uppmärksamheten fick vi dela med det internationella byggnadsvårdsåret 1975. Med beaktande av hur lite genomslagskraft den senare deklarationen hade i Mariehamn, så torde inte heller den förstnämnda proklamationen ha haft någon reell betydelse.

Valet 1975 gav som resultat sju platser i stadsfullmäktige och två mandat i landstinget för mariehamnskvinnorna. I valet

1979 ställde också centern för första gången upp. En jämförelse mellan partiernas fördelning av manliga och kvinnliga kandidater visar att liberalerna kom närmast kvoteringsidealet med 20 kandidater varav 9 var kvinnor. Valet resulterade i att nio kvinnor invaldes och genom fyllnadsval kom ytterligare en kvinna in i fullmäktige i april 1980. En tillbakagång skedde i valet 1985, då endast sju kvinnor av totalt 27 ledamöter fick plats i stadsfullmäktige.

I stadsstyrelsen har kvinnorepresentationen varit mycket tillfredsställande. Av de sju ledamöterna, exklusive ordföranden, har hälften varit kvinnor alltsedan 1980.

Kvinnor har sedan lång tid tillbaka ingått i nämnderna, men det dröjde till 1972 innan Solveig Erikson i kulturnämnden blev pionjär som den första kvinnliga ordföranden i en nämnd. År 1976 fick Marianne Vestertlund och Inger Mattsson förtroendet att leda ungdomsnämnden respektive skolnämnden. I ett tidningsreportage 1980 skriver Tomas Sundblom att var tredje i stadens nämnder är en kvinna. Han skriver också att "fem kvinnor har lyckats slå sig fram till en ordförandepost i stadens nämnder". Vid en kontroll visar det sig att antalet bör vara sex och inte fem. Vi behövde sannerligen inte "slå oss fram", utan ombads att ta på oss det ibland krävande uppdraget att leda en nämnd. Vi var också medvetna om att vissa ordförandeuppdrag "blev över" eller inte tilltalade männen när de tagit sitt, men å andra sidan gav ordförandeskapet nyttig erfarenhet inför nya och tyngre förtröendeuppdrag. I detta sammanhang bör ordföranden för socialnämnden Inger Mattsson framhållas, liksom Birgitta Erikssons ordförandeskap i skolnämnden och Karin Bambergers närmast omöjliga uppgift att leda stadsgruppen i kommunala varnarsnämnden.

Journalisten John Stenius skrev en krönika i Tidningen Åland sommaren 1978 inför stadsdirektör Aron Häggbloms före-

*Delar av stadens ledning och förtroendevalda på stadens 120-årsdag den 21 februari 1981. Fr. v. Stig Holmberg, Bo Berg, Göte Sundberg, stadsfullmäktiges ordförande Klas Eklund, Helge Ruohonen, Ragna Sanders, stadsdirektör Lars Lönnqvist, Karl-Göran Eriksson, stadsstyrelsens ordförande Thor-Alf Eliasson, stadssekreterare Bjarne Pettersson, Inger Mattsson, Birgitta Eriksson, Margareta Granlund, Christina Remmer, Raimo Toivonen, Sture Skogberg och Åke Holmberg. Foto Tom Wiklund*



stående pensionering. Stenius framhåller i uppräknigen av elva tänkbara manliga efterträdare att det är "en löst underbyggd och spekulativ artikel". Han har ändå lyckats pricka in rätt efterträdare och slutar med sentensen: "En sak tycks i alla fall vara säker: Vi får vänta åtskilliga år på att få en kvinnlig stadsdirektör i Mariehamn". Det skulle dock visa sig att väntan inte blev orimligt lång, för tio år senare utsågs mariehamnsfödda juristen Ritva Sarin-Grufberg till stadsdirektör i Mariehamn. Hon blev samtidigt landets första kvinnliga stadsdirektör, ett genombrott som uppmärksammades stort också utanför Ålands gränser.

Mariehamnskvinnorna har också gjort viktiga insatser i landskapspolitiken. De som fått väljarnas förtroende i landstinget under åren 1949 till 1986 är följande:

Gunhild Berglund	1949-1957
Kerstin Bertell	1952-1954
Annemi Dahlblom	1961-1967
May Flodin	1983-1995
Siv Gustafsson	1974-1975
Eleanor Lindholm	1984-1987
Inger Mattsson	1980-1991
Ragna Sanders	1958-1960, 1964-1967, 1971-1979
Barbro Sundback	1979- kvarstår 1998
Eva Törnroos	8.1 - 31.10 1979
Mirjam Öberg	1975-1991

Den första stadskvinna som suttit som ordinarie ledamot i landskapsstyrelsen är hälsovårdare May Flodin. Hon har varit verksam i två perioder, nämligen 1980-1981 och 1984-1991. May Flodin utsågs dessutom till vice lantråd för perioden 20.4 1988 - 27.11 1991.

Ragna Sanders var aktiv stadspolitikern i 28 år och landstingsledamot i 16 år. Inför sin 70-års dag våren 1983 gav hon en intervju för Nya Åland. Där deklarerade hon att stadspolitikern låg henne närmast hjärtat

och att "stadshuset blivit mitt andra hem". Hösten 1983 höll hon sitt avskedstal i samband med remissdebatten, med tillbakablickar på sin långa politikerbana. Anförandet präglades av "medmänsklighet och värme" enligt Tidningen Ålands manliga reporter.

Perioden 1961-1986 kan sammanfattas så att partipolitiken slog igenom och kvinnorna fick sin rättmätiga plats i de beslutande organen.

### Stadsplanering

I början av 1961 saknades en fungerande byggnadsordning, det rädde byggnadsförbud och stadsplanen från år 1957 var redan förlagd. Arkitekt Erik Kråkström var utsedd att utarbeta en general- och stadsplan. I maj 1961 höll Kråkström ett föredrag om "Regionala aspekter på Mariehamns general- och stadsplan" inför Ålands handelskammarens medlemmar. Den som förväntat sig ett klargörande av planernas utformning, blev besviken. Staden har fått en underordnad roll i landskapets regionplanepolitik. En av arkitekt Kråkströms aspekter på generalplanens genomförande är att "elasticiteten (...) ger en större möjlighet till en omdisposition av markens användning allt efter som behoven växlar". Jag skall senare återkomma till hur denna omdisposition kunde återverka på medborgardemokratin. Arkitekt Kråkström säger också mera konkret: "I Mariehamn finns det en gammal och förbrukad byggnadsstomme, d.v.s. stadscentrum. Inom de centrala områdena bör vid en förnyelse byggnadsrättens dimensioner stå i proportion till stadens egen storsleksordning".

I maj 1962 uttryckte stadsstyrelsen missnöje med Kråkströms arbetstakt. Man beslöt att höra sig för hos finländska och svenska arkitektbyråer om deras intresse för att överta "ifrågavarande arbeten, därast de fräntas arkitekt Kråkström". Arbetet



Stadsfullmäktiges ordförande Klas Eklund, I vice ordf. Ragna Sanders, stadsdirektör Aron Häggblom och stadsdirektörens ersättare 1974 Thor-Alf Eliasson. Mariehamns stad



Stadsfullmäktige och stadsstyrelsen 1986. Mariehamns stad

med generalplanen slutfördes dock av Erik Kråkström i början av 1964.

Generalplanen hade ännu inte antagits av stadsfullmäktige 1967, men var ändå riktigivande för stadsplanenämndens arbete åtminstone till den del som gällde centrumkvarteren. Enligt den då rådande uppfattningen i stadsplanenämnden borde stadskärnan kraftigt saneras, vilket i klartext och utgående från en skiss i tidningen Åland innebar att de gamla trähusen borde rivas och ersättas med "moderna ändamålsenliga hus".

I början av 1960-talet inleddes planeringen av Ålands förvaltnings- och kulturcentrum, som var den dåvarande benämningen för bygget av självstyrelsegård, landskapshotell, museum och lantrådsbostad. Stadsplan för kvarteret fastställdes 1962. Några år senare utlystes en nordisk arkitektävling om landskapets och statens förvaltningscentrum i hjärtat av Mariehamn.

Åren 1961-65 inköpte staden råmark för bostads- och industribyggelse i Hindersböle, Dalkarby och Ytternäs. Vidare inlöstes Saltholm och delar av Espholm, ämnade till fritids- och rekreationsområden.

Det rådande byggnadsförbudet kunde vid behov luckras upp, men i väntan på general- och stadsplanen gjordes inga undantag för större byggnadsprojekt. Som exempel på dessa restriktioner kan den så kallade Horelliaffären nämnas. Rederiaktiebolaget Sally hade förvärvat ett mark- och strandområde i Västra Ytternäs som var planerat för våningshusbebyggelse. Stadsstyrelsen beslöt den 19 november 1962 att avslå bolagets förnyade begäran om stadsplanering av området, till besvikelse för invånarna i de äldre kvarteren av Västra Ytternäs som i och med byggnadsprojektets genomförande hade hoppats få sin vatten- och avloppsfråga löst.

Problemet med de kommunaltekniska lösningarna och den långsamma utbyggnadstakten i de inkorporerade stadsdelar-

na påtalades ofta. Vissa nyblivna stadsbor reagerade också mot att de var tvungna att lösa in gatuavsnitt vid tomterna och betala anslutningsavgifter för vatten- och avlopp vid nyanläggningar. De privata dike-slagen i Klinten inlöstes åren 1962-63, medan Västra Ytternäs vatten- och avloppsfråga ännu inte var tillfredställande löst vid utgången av 1986.

### *Den "gröna kompromissen"*

Allt efter som stadsplanerna antogs, bosatte sig nya invånare i de nya stadsdelarna. För att stärka samhörigheten bildades med början 1971, ett gemensamt byalag för Hindersböle, Backeberg, Strandnäs och Klinten. Bakom byalagstanken låg viljan att ge barn och ungdomar meningsfulla fritidssysselsättningar. Som exempel kan nämnas bildandet av en jolleseglingsklubb och satsningen på vintersportaktiviteter av olika slag. Vidare höll Norra förortens byalag städtalkor, anordnade utflykter och övertog traktens brandkärens planering att resa midsommarstängerna på Nabbens festplats samt inbjöd till informationsstillfällen i aktuella stadsplaneringsfrågor.

Två månader efter att Norra förortens byalag bildats, fastställde stadsfullmäktige stadsplan för gränsområdet mellan östra Hindersböle och Jomala kommun. Enligt stadsstyrelsens beredningsförslag skulle det befintliga grönområdet bli fullt utbyggt mot gränsen och de fem återvändsgränder, som vette mot grönområdet, dras ut till kommungränsen.

Byalaget reagerade unisont och påtalade att det aktuella grönområdet var utmärkt som FN= park i naturtillstånd i generalplanen och att "nybyggarna" fått försäkran av staden om att inga stadsplaneändringar var aktuella då byggnadstillståndens beviljades några år tidigare. Byalagets företrädare anhöll om besvärsvanvisning och var



*Stadsfullmäktiges avgående ordförande Klas Eklund vid sitt porträtt 1987. T.v. konstnär Guy Frisk. Privat samling*

beredda att få ärendet prövat i högsta instans, om så blev nödvändigt.

I det skedet ingrep stadsdirektör Aron Häggblom på eget initiativ. Han samman kallade byalagets företrädare och föreslog att de genomgående gatorna skulle slopas, att det bakomliggande området mot kommungränsen skulle utbyggas i mindre skala samt att ett smalare, sammanhängande grönområde på så sätt kunde bibehållas. Enligt ett tidningsreferat yttrade stadsdirektören efter mötet med byalaget: "De lade fram sin sak så att åtminstone jag nu bättre förstår deras motiv. Uppenbarligen har de visst fog för sin kritik mot tillvägagångssättet vid planläggningen".

Hindersböleborna accepterade stadsdirektörens förslag till "grön kompromiss", men då återstod för Aron Häggblom att få stadsstyrelsen att acceptera kompromissen och i så fall återremittera ärendet till

stadsfullmäktige. För att riva upp det tidigare beslutet, krävdes två tredjedels majoritet. Inför avgörandet konstaterade byalagets talesman att det viktigaste kravet var tillgodosett och att ifall kompromissen antogs i fullmäktige, så förföll också byalagets besvärshot. Stadsstyrelsen tillstyrkte en omprövning och stadsfullmäktige accepterade den "gröna" kompromissen med tillägget att den inte fick bli något prejudikat.

Man kan fundera över om det är någon mening med en generalplan som är så elastisk att den kan tänjas ut fyra gånger inom sex år, så som stadsplaneringen i Hindersböle tog sig uttryck. Men det finns övervägande positiva sidor i det relaterade exempel.

Det mest anmärkningsvärda tycks vara stadsdirektör Aron Häggbloms omedelbara reaktion. Han såg i första hand till sta-



*Eli stycke av den natur vi värnar om. Syskonen Pettersson samlade efter 34 år framför barndomshemmet i Östra Yternäs 1974. Fr. v. maskinchef Algot Wärners, hotellchef Carl Pettersson, författare Agnes Rask och fru Dagny Hartman. Foto Tom Wiklund*

dens intressen och den allt överskuggande frågan om tomtmarksbehovet. Men å andra sidan ville varken stadsförvaltningen eller politikerna ha en långt utdragen process i en fråga som kunde ha fått följdverkningar i form av liknande medborgaryttringar. Stadsdirektör Häggblom hade en självpatagen nyckelroll i den "gröna kompromissen", som trots principiella invändningar i stadsfullmäktige, inte ledde till prestigeförluster för någon av de inblandade parterna.

En följd av stadsfullmäktiges beslut var det stormöte som anordnades veckan därpå, den 9 mars 1972. I stormötet som var sammankallat av stadsfullmäktige, deltog främst invånare från norra stadsdelarna. Dialogen fortsatte på det byalagsmöte i Strandnäs skola, som bland annat stadssty-

relsen och den nytillträdde stadsarkitekten Folke Wickström inbjudits till. Man kan således konstatera ett genombrott i informationshänseende efter byalagets agerande knappt två år tidigare och en större lyhördhet från båda parter. Vid det laget hade också det omstridda gränsområdet mot Jomala börjat bebyggas. I byalagets egen tidning "Norra förorten" uttalade sig en nyinflyttad barnfamilj om fördelarna med att bo "nästan i stan" och nästan på landet".

#### *Centrumkvarteren*

Som tidigare nämnts, låg Erik Kråkströms förslag till generalplan till grund för hans egen fortsatta detaljplanering av de centrala stadsområdena. År 1965 inleddes ar-



*Centrumkvarteret med Torggatan i mitten 1969. Mariehamns stad*

betet med en justering av stadsplanen och samma år antogs en ny byggnadsordning. På basen av den nya byggnadsordningen påbörjades en så kallad K-märkning av byggnaderna i centrumkvarteren. Med K-märkning avses att en kulturhistoriskt värdefull byggnad är skyddad i stadsplan. De första femton objekten presenterades 1969 och omfattade främst byggnader som var belägna vid Södragatan.

Innan vi går vidare, vill jag ta upp tre exempel på hur avsknaden av byggnadsskydd och intresset för dokumentation inverkat på stadsbilden mellan åren 1961 och 1971.

Den 29 april 1961 höll Lions Club traditionsenlig loppmarknad i Mariehamn. Det ovanliga med jubileumsårets marknad var att den förlagts till hörnet av Allandsvägen och Norra Esplanadgatan. Förutom

det sedvanliga utbudet, ropades också byggnaden på tomten ut som rivningsobjekt. Huset var byggt 1892. På tomten uppfördes något senare Rederi Ab Gustaf Eriksons kontorsbyggnad med Sigvard Eklund som arkitekt.

Zeipelska gården vid Torggatan tillhörde stadens första byggnadsskede. Huvudbyggnaden var uppförd 1667 och ombyggdes på 1930-talet efter ritningar av den mariehamnsbördiga arkitekten Anna Schröder, som också svarade för trädgårdsarkitekturen. Anna Schröder avlade examen vid polytekniska institutet i Helsingfors 1907 och var en av de första kvinnliga arkitekterna i landet. Hon har i motsats till byggmästare Hilda Sjöblom-Hongell inte uppmärksammats i Mariehamn. Förklaringen är möjligen att Anna Schröder inte satte sin prägel på byggnadstilen

i staden i samma utsträckning som Hilda Sjöblom-Hongell gjorde generationen före Anna Schröder.

Efter systonen Dagmar och Gustaf Zeipels död 1959 respektive 1960, blev huset med sin stora tomt ett eftertraktat objekt. Även Mariehamns stad var anbudsgivare vid auktionen i december 1961, men kunde inte bjuda över fastighetsbolaget Ekotorg, som förvärvade tomten för att på denna uppföra varuhuset Zeipels.

Lektor Paul Mörn, som har skrivit en biografi över släkten Zeipel, citerar tidningen Åland den 10 juli 1963: 'Torggatan gröna oas har fått vika för nybygge'. Mörn fortsätter: "Vid samma tid utplånades den berömda oasen: gräsmattan förvandlades till åker, ekar, almar och lönnar, äppel-, päron- och körsbärsträd sågades ner, buskarna slets upp med rötterna och de fasta och vackert ordnade sittplatserna vid näckrosdammen demolerades".

Paul Moms minnesbilder delades av många äldre stadsbor. I december 1983 ställde tidningen Nya Åland frågan till stadsfullmäktigeledamöterna om de var nöjda med stadsbilden. De flesta svarade generellt, men socialdemokraten Erik Lundqvist gav ett konkret exempel. Han

svarade bland annat: "Nej, jag saknar den gamla idyllen, bland annat representerad av fru Zeipels sagolika stuga och trädgård i hörnet av Torggatan och Ekonomiegatan".

Det tredje exemplet får bli fastigheten Norragatan 5 enligt den gamla tomtnumreringen. Byggnaden var uppförd 1884. År 1888 föreslog dåvarande stadsläkaren Anders Roos att staden skulle upplåta rum för ett sjukhus och detta blev inrymt i klockaren Holmbergs privatbostad vid Norragatan. Den anspråklösa vårdinrättningen med sina åtta patientplatser fungerade mellan åren 1888 och 1922. Huset revs 1971 för att lämna plats för ett hyreshus.

Det är knappast anmärkningsvärt att inte en enda av Torggatan återstående byggnader K-märkts mellan 1969 och 1986. Stadsplanen förutsatte "totalsanering", eller med andra ord rivning av trähusbeståndet, en förtätning av nybebyggelsen och planering av landskapets förvaltnings- och kulturcentrum, senare benämnt Projekt 77.

K-märkningen är en bedräglig skyddsåtgärd. "I och med att ett hus k-märks inräknas inte k-husets våningsyta i tomtens

byggnadsrätt och detta har medfört att trähusomter fått ett högre exploateringsstal". Citatet är hämtat från FM Susanne Proopes pro graduavhandling "Byggnadsskydd och byggnadsvård i Mariehamn och på Åland", med underrubriken "En studie i attitydförändringar från 1960- till 1990-talet".

I avhandlingen behandlas tre fallstudier, nämligen Simonska gården, ATC:s kontorsbyggnad och Mariehamns prästgård. De två sistnämnda objekten är exempel på 1990-talets ombyggnadsideologi och faller utanför denna historiks tidsram. Simonska gårdens öde har däremot påverkat attitydförändringarna hos såväl politiker och planerare som allmänheten i Mariehamn.

Simonska gården från 1866 var avsett till park i Erik Kråkströms stadsplan. År 1970 inlämnade ägarna en anmärkning mot planen. I tidningen Åland återgavs stadsplanarkitekt Stig Svahnströms och stadsplanenämndens rekommendation till stadsstyrelsen: "De beredande instanserna ansåg att projektets genomförande var av så stort allmänt intresse att anmärkningen icke kan beaktas". Ärendet gick vidare till stadsfullmäktige, men inget beslut togs då. Men år 1974 inlämnades fem nya anmärkningar mot den aviserade exproprieringen av de tre återstående fastigheterna med sina eftertraktade gårdstomter vid Torggatan. År 1975 skedde en ljusning, som åtminstone tillfälligt lättade på rivningstrycket mot de enskilda gårdsägarna. Då köpte skeppsredare Viking Henriksson den så kallade Laurenska gården. Henriksson avsåg att bevara och renovera byggnaden. Löftet har uppfyllts på ett pietetsfullt sätt.

Efter förnyad behandling i stadsfullmäktige 1980, och med inslag av medborgardemonstration utanför sammanträdesrummet, bordlades den segslitna frågan om de två återstående byggnadernas framtida öde. Simonska gården såldes 1985 av guldsmed Hugo Simons arvingar. Köpare



Lions loppmarknad den 29 april 1961. Foto Elis Fogde, Ålands museum

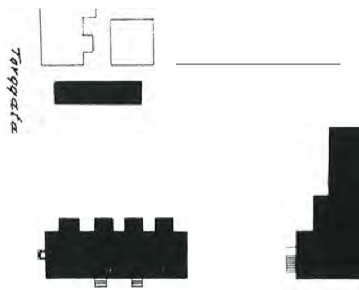
var försäkringsbolaget Liv Alandia. Innan den 120 år gamla köpmansgården revs i början av 1986, dokumenterades byggnaden av landskapets museibyrå.

#### Attitydförändringar

De nämnda objekten utgör exempel på hur privata intressen styr "byggnadsutvecklingen" i stads kärnan. När det gäller stadens eget agerande i byggnadsskyddsfrågor, är bilden mera komplicerad, vilket framträder i "fallet Ruskens".

Byggnaden uppfördes 1881 i enlighet med den 5å kallade korsplanen. Ruskens är ett bra exempel på det rurala mönstret, som Ole Falck definierar på följande sätt: "Med begreppet rural avses (...) allt som hör landsbygden till utan att inskränka sig enbart till den agrart betonade sektorn". Falck framhåller också att husets valmade tak är ett brott mot den lantliga traditionen, samt att Ruskas gården är den enda av stadens äldre byggnader som bibehållit denna takform fram till vår tid.

I början av 1964 inleddes förhandlingar mellan staden, närmast företrädd av stadsdirektör Aron Häggblom, och ägarna till



De svartmarkerade byggnaderna i Torgkvarteret skall rivnas inom kort. Tidningen Åland 15.11.1973



Ruskska gården före renoveringen.  
Foto KIVÅ, Ålands museum

Ruskska gården vid Norragatan 15. Man kom inte överens om priset och i november samma år beslöt stadsstyrelsen "att i brådskande ordning belägga tomten med stadsplan för offentlig byggnad". Vilken officiell byggnad som planerades framgår inte av stadsstyrelsehandlingarna. Det är betecknande för dåtida stadsplanering, att medan tomtmark värderades högt, så hade en träbyggnad inget konkret värde i sig. Parterna lyckades slutligen komma överens om en köpesumma på 47.000 mark.

På en förfrågan från tidningen kand i juli 1965, svarade stadsdirektör Häggblom att huset förmodligen skulle rivas och återuppföras invid Övernasstugan invid Tullarns äng, vilket egentligen var stadsplanearkitekt Stig Svahnströms ide. Byggnaden k-märktes 1969 som en av de första i stadsplanen, men i mars 1970 togs beslut i stadsstyrelsen om att riva både Ruskska gården och den så kallade Melanderska gården vid östra esplanadgatan. Det var inte längre aktuellt att flytta Ruskska gården till Tullarns äng. Magistraten som skulle bevilja rivningstillstånd, hade emellertid begärt och erhållit utlåtande från

olika antikvariska myndigheter i Mariehamn och Helsingfors, vilka samstämt hade avstyrkt rivningstillståndet av Ruskska gården. Magistratens beslut att avslå stadens egen ansökan var och är fortfarande unikt, främst med beaktande av hur lätt det var för privatpersoner och byggnadsfirmor att få rivningstillstånd för äldre byggelse. I de antikvariska myndigheternas motivering påpekades att Ruskska gården nyligen k-märktes och den blev alltså något av ett pilottfall.

I början av 1976 fattade stadsstyrelsen beslut om att Ruskska gården skulle renoveras och en mindre summa togs upp i budgeten. Det saknades fortfarande en användningsplan, men flera kulturella föreningar visade intresse för att få överta huset som samlingslokal. I kulturnämnden var meningarna delade om rivande eller bevarande och totalrenovering. Stadsarkitekt Folke Wickström var den som hårdast kämpade för ett bevarande och för detta fick han epitetet "ruckelromantiker".

I slutet av 1970-talet debatterades hälsocentralens placering. Ett av de tyngst vägande placeringsalternativen utgjorde



Ruskska gården som Amanda kaffestuga sommaren 1982. Foto Dino Sassi

kvarteret där Ruskska gården "stod i vägen", medan grannhuset som staden inlöst, redan var rivet. Ålands folkhälsoförbund tackade 1979 nej till att överta och bevara Ruskska gården. I juni 1980 godkände stadsfullmäktige "planen för istånd-sättning av Ruskens hus", som skulle bli café. Den kostnadskrävande renoveringen inleddes 1981, jämt hundra år efter husets uppförande. I början av 1982 öppnades Amanda kaffestuga i Ruskska gården.

Susanne Procope ägnar drygt tjugo sidor i sin pro graduavhandling åt attityd-förändringar till byggnadsskyddsproblematiken. Hon tar bland annat upp stadsarkitekt Folke Wickströms engagemang i stadsplaneringsfrågor. Wickström har använt pressen som sitt språkrör och även "försökt påverka beslutsfattare på olika sätt", skriver Procope. Hon pekar särskilt på två typfall som haft avgörande betydelse

för attityd-förändringar hos allmänhet och beslutsfattare, nämligen Societets-husen rivning 1975 och Simonska gården 1986. Förutsättningarna för bevarande var helt olika, men har en gemensam nämnare i stadsbornas engagemang och opinion-sytrringar. I fallet Ruskska gården förekom däremot inga synbara reaktioner från allmänheten. Den behandlades av stadens beslutsfattare närmast som en intern angelägenhet, men där stadsarkitektens inflytande var högst påtagligt.

Susanne Procope poängterar Societets-husets kulturella och känslomässiga betydelse samt husets dominerande roll i stadsbilden. Hon tar samtidigt upp en ny och intressant aspekt när hon skriver: "När denna byggnad revs, revs även en del av stadens identitet. Varje stadsbo förlorade någonting och i stället fick invånarna en stor modern byggnadskropp som inte berörde dem direkt



utan vittnade om självstyrelsens betydelse och dess behov av en representativ högborg. Den starka kontrasten mellan Sock och det som blev produkten av Projekt 77 bidrar till att man har svårt att acceptera det slutliga resultatet. Socis fungerade som en väckarklocka för stadsborna och självstyrelsegården är en ständig påminnelse om vad Mariehamn skulle ha kunnat vara om inte denna byggnad fanns".

Det ligger en motsägelse i Procopes resonemang. Å ena sidan är vi helt överens om att knappast någon stadsinnevärnare "blivit vårt" med arkitekturen och placeringen av byggnaderna som ingår i Projekt-77 gruppen. Men å andra sidan inställer sig tanken att Societetshuset kanske var ett nödvändigt offer för att skapa ett större medvetande hos politiker och stadsbor i allmänhet, om vikten att bevara och värna om äldre bebyggelse och inte minst synen på stadsbilden som en helhet.

Susanne Procope återkommer i slutet av sin avhandling till Societetshuset och Simonska gården som avskräckande exempel "som påverkade beslutsfattarna och ändrade attityderna", vilket är en logisk konklusion. Procope fortsätter med ännu en aspekt på en viktig sammanhängande faktor. Marier skriver: "En annan fråga man kan ställa sig är hur mycket turismen har påverkat stadsmiljön. Turismen har haft negativa effekter i form av stora hotellbyggen men å andra sidan har den bidragit till att det varit motiverat att bibehålla den gamla stadsmiljön och utveckla staden till ett attraktivt område där turisterna trivs".

#### Demografi och bostadspolitik

År 1972 presenterade kommunplaneringskommittén en utredning om befolkning och ekonomi i Mariehamn åren

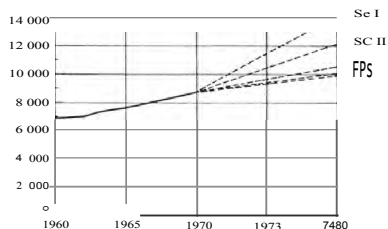


Diagram 1.1.1

Befolkningsutvecklingen i Mariehamn under perioden 1960 - 1970 uttryckt i mantalsskriven befolkning per den 31.12 samt alternativa tillväxtprognoser för perioden 1971 - 1980

Förklaringar till förkortningarna

SC I = Statistikcentralens prognos under förutsättning, att den ekonomiska utvecklingen är snabbare än nu.

SC II = statistikcentralens prognos under förutsättning, att den ekonomiska utvecklingen är relativt långsamt.

SP = Prognos för regionalplaneringsbyråns stompplan.

REB = Rikspaneringsbyråns prognos 1964 omräknad till värden som motsvarar mantalsskriven befolkning. Konverteringsfaktor = 1,04.

R = Rikspaneringsbyråns prognos 1964 rättad i förhållande till konstaterad avvikelser 1960 - 1965 och omräknad till värden som motsvarar mantalsskriven befolkning.

Eliasson:  
Befolkning  
och ekonomi.

#### Fougstedt; Ålands befolkning och dess framtid.

Fig. Prognose Ålands befolkning 1970-2009.



Tabell 14. Befolkningsprognoser för Ålands kommuner 1970 - 2000

	Alternativ I				Alternativ II			
	1970	1980	1990	2000	1970	1980	1990	2009
Mariehamn	9 919	113 528	15 914	17 626	9 144	11 634	13 367	14 786
Fasta Ålands landskommuner	7 980	5 479	3 857	2 828	8 573	6 747	5 287	4 156
Eckerö	619	380	237	141	685	519	388	268
Finström	1 449	1 078	794	603	1 553	1 320	1 096	910
Geta	393	230	123	71	439	310	206	129
Hammarland	902	575	368	232	981	747	556	414
Jomala	1 776	1 509	1 283	1 092	1 837	1 675	1 519	1 362
Lemland	522	245	110	58	562	304	151	76
Lumparland	257	166	113	89	289	234	185	148
Saltvik	1 179	727	457	298	1 273	903	635	440
Sund	883	569	372	244	954	735	551	409
Skärgårdskommuner	2 569	1 488	876	530	2 827	1 968	1 365	914
Brändö	526	308	178	97	585	416	295	199
Fågö	679	364	211	118	734	465	302	181
Kumlinge	433	244	130	78	479	330	221	142
Kökar	359	203	111	66	397	276	180	117
Sottunga	186	129	98	76	208	169	142	113
Vårdö	386	240	144	95	424	312	225	162
Hela Åland	20 468	20 495	20 647	20 984	20 544	20 349	20 019	19856



MSF:s paviljong och gästhamn, Österleden och hotell Arkipelag. Foto Oy Helifoto Ab

1961-1970, samt befolkningsprognoser för de kommande tio åren. Kommitténs sekreterare Torbjörn Eliasson betecknar prognosen som en av hörnstenarna i det långsiktiga planeringsarbetet, bland annat på grund av att prognosen underlättar bostadsplaneringen. Eliasson konstaterar att det råder ett "efterfrågeöverskott på bostäder", samt att detta medför att "befolkningsstillväxten delvis kan styras med bostadsbyggande".

Som framgår av diagrammet är särskilt statistikcentralens båda befolkningsprognoser optimistiska, även under förutsättning att den ekonomiska tillväxten är något långsammare.

Statistiska centralbyrån i Helsingfors' prognos för hela Åland fram till år 2000 uppgjordes 1969. Enligt denna skulle Ma-

riehamn rymma mer än hälften av Ålands befolkning redan på 1970-talet och vid sekelskiftet 2000, enligt alternativ I utgåra 84 procent och alternativ II 74,5 procent av det totala invånarantalet. I rapporten förutsätts endast en måttlig befolkningsökning i landskapet, medan däremot en stark flyttningsrörelse till staden förväntades. Med facit i hand vet vi att prognosmåkarnas reservationer beträffande ekonomisk tillväxt och liknande faktorer, varit befogade. Men vi återgår till frågan om hur befolkningsstillväxten "kan styras med bostadsbyggande", som Torbjörn Eliasson uttrycker sig.

I början av 1960-talet rådde stor bostadsbrist. Staden erbjöd tomtmark enbart för egnahemsbyggande. De privata byggföre-

tagen, med Rederi Ab Sally i spetsen, svadade för nyproduktionen av hyreslägenheter i flervåningshus. Enligt tidningsuppgifter från 1964 stod "minst 105" personer i stadens bostadskö och ännu fler köade för en bostad hos Rederi Ab Sally. Hösten 1970 inlämnade Erik Rask från Frisinnad samverkan en motion om "allmännyttigt bostadsbyggande" till stadsfullmäktige. Något senare inlämnade socialdemokraterna en liknande motion. Båda motionerna röstades ner i stadsfullmäktige.

År 1972 uppgjorde Mariehamns stad det första femåriga bostadsprogrammet. Staden riktade sig till banker och byggnadsfirmor. Anledningen till aktionen är ganska uppenbar då man samtidigt granskar den negativa befolkningsutvecklingen. År 1970 uppgick befolkningsökningen till 3,5 procent men minskade 1971 till 1,6 procent. Åren 1976-78 uppstod för första gången ett underskott på mellan 0,05 och 0,4 procent.

Socialdemokraterna, med Yvonne Andersson-Halling som första undertecknare, lämnade in en ny motion om kommunalt bostadsbyggande 1976. Stadsstyrelsen föreslog tillsättande av en kommitté med uppdrag att komma med åtgärdsförslag inom tre månader. Beslutet att bilda fastighetsbolaget Marstad antogs 1977 och i augusti året därpå höll man taklagsöl på det första av stadens hyreshus i den nya stadsdelen Västerås. Marstad I följdes av ytterligare två trevåningshus och planeringen av ytterligare två större bostadsprojekt inleddes under den aktuella tidsperioden.

En bostadsnämnd inrättades 1980. I verksamhetsberättelsen 1985 sägs bland annat: "Bostadsförmedlingen har redan under 1985 uppnått målsättningen att förmedla 200 bostäder per år, ändock fortsätter bostadskön att växa oroväckande snabbt".

Åren 1985-86 upptogs bostadslån från landskapsstyrelsen "för att utges till personer med avsikt att uppföra egnahemshus

eller bostadslägenhet". Ur det bostadsproduktionsprogram som staden uppgjort för perioden 1983-87, framgår att man beräknat behovet av nya lägenheter till 790 st. Samtidigt noteras att utflyttningen från staden till grannkommunerna varit betydande. Under år 1983 lämnade hela 318 personer staden för att bosätta sig på landsbygden. Enligt en enkät berodde utflyttningen på de höga tomtpriserna, tomternas storlek och fördelen med att bo nära naturen i en barnvänlig miljö.

Statistikernas befolkningsprognoser har visat sig vara överoptimistiska. År 1986 uppgick Mariehamns befolkning till 9.842 mantalsskrivna invånare och först 1988 överskreds 10.000-tallgränsen. Den långsamma befolkningsstillväxten sammanhänger främst med bristen på råmark och den lågkonjunktur som inträffade i början av 1980-talet. I viss mån spelar förändrade attityder till attraktivt boende in, främst hos unga familjer. Pendelrörelsen från de nya bosättningskommunerna till staden, som underlättades genom bättre och snabbare kommunikationsleder, har också bidragit till en förändring av det demografiska systemet.

#### *Brandkydds- och räddningsväsendet*

I Mariehamns stads historia för åren 1911-1961 ingår ett kapitel som huvudsakligen handlar om Mariehamns frivilliga brandkårs insatser. År 1961 integrerades också Strandnäs frivilliga brandkår i stadens brand- och räddningsväsen. Enligt landskapslagen har staden 1974 upprättat ett eget brand- och räddningsverk, varefter de båda frivilliga brandkåren verkat som så kallade avtalsbrandkårer.

Brandverket upprätthåller ambulanstransporterna i landskapet enligt ett avtal med Folkhälsoförbundet. År 1983 placeras den ena av ambulanserna vid central-sjukhusets akutmottagning på dagtid.

Denna omplacering möjliggjorde, att man vid brådskande fall kan rycka ut med en så kallad läkarambulans och på detta sätt ge kvalificerad vård redan på olycksplatsen, framgår av årsberättelsen.

År 1981 fick brandverket flytta från den trånga och oändamålsenliga depån i stads-  
huset till nya utrymmen i Strandnäs. Sam-

tidigt installerades landskapets alarmcentral i stationen.

Brandverket lägger stor vikt vid förebyggande åtgärder, till exempel genom information i skolor och på arbetsplatser, vilket givit gott resultat i form av färre brandolyckor. Släckningstekniken har förbättrats genom modern utrustning och utbildning för rökdykare.



Pensionerade brandförmannen Torolf Söderberg poserar framför MFBKs veteranbil från 1928. Foto Carina Johansson 1986

## HÄLSO- OCH SJUKVÅRD

Före stadsläkaren Gunnar Jansson skrev de två avsnitten om hälso- och sjukvård i förra delen av Mariehamns stads historia. Dr Janssons kapiteluppdelning kommer i huvudsak att följas upp i den nu aktuella historiken vad beträffar hälsovårdsfrågorna, medan sjukvården genomgått en sådan omorganisation att detta ämne kräver en annan disposition.

Det inledande avsnittet "Dränering och avlopp" avslutas med orden, "En biologisk reningsstation har länge varit ett önskemål och många gånger diskuterats. Men ovisst är, när målet kan förverkligas", Det är ett pinsamt faktum att stadens kloakvattenledning alltsedan septiktanksystemet infördes i början av 1950-talet, hade utmynnat i Östra hamnen. Avloppsvattnet från Klinten, Strandnäs och Johannebo ledde ut i Slemmern genom öppna diken ännu i början av 1960-talet, liksom från de bostadsområden i Jomala som gränsade till Slemmern. Stadsförbundet var inköplatt på frågan, som blev allt mera prekär i takt med att antalet hushåll ökade. Dessutom visade Jomala kommun och landskapsstyrelsen som övergripande myndighet inget intresse för att lösa avloppsfrågan. Hälsonämndens kontrollmätningar visade på periodvisa överskridningar av det tillåtna antalet kolibakterier vid Lilla holmens badplats, vilket innebar att man vissa år var tvungen att utfärda badförbud. Detta anstår inte en turistort.

År 1967 antogs äntligen byggnadsplanen för en pumpstation i Österhamn. Men av okänd anledning godkände inte landskapsstyrelsen det framlagda ritnings-

förslaget innan Projekt 77-arkitekten Helmer Stenros givit sitt godkännande. Pumpstationen färdigställdes dock 1968. Avloppsvattnet ledde därefter orenat till den så kallade Lotsbron i Västerhamn, vilket kan tyckas som ett överflyttande av problemerna från den ena av stadens hamnar till den andra.

Frågan om ett reningsverk lämnades inte vilande. Stadens ledning projekterade reningsverket 1972 och sprängningsar-



Stadsdirektör Aron Häggblom och entreprenören Trygve Eriksson vid bottentjäningsfesten 1976. Foto Tom Wiklund

betena för den 11.000 kubikmeter stora anläggningen i Västerhamn inleddes i mars 1976. I bergskammaren fick stadsledningen och entreprenörfirman samma höst fira "bottentjäningsfest", som kunde jämföras med ett "vanligt taklagsöl", enligt tidningen Ålands reportern Reningsverket invigdes i juni 1979 och därmed togs ett avgörande steg mot en miljöanpassad lösning i en för staden angelägen fråga.

Dr Jansson tar även upp ett annat sanitärt problem, som sammanhänger med föregående, nämligen avfallshanteringen. Både hushållssopor och annat avfall tömdes tidigare i norra delen av Österhamn, mera känt som Rönnbergs torg. Stadens ledning sökte efter alternativa lösningar, men fann inga sådana inom stadsgränsen. Frågan löstes så att ett skogsområde arrenderades i Jomala. Efter tre års projektering togs den nya avstjälningsplatsen i Ödånböle i bruk 1967. Man kan med viss tillfredsställelse konstatera, att stadens ledning efter inkorporeringen 1961, har löst de viktigaste sanitära och kommunaltekniska problemen inom en rimlig tidsperiod.

Följande avsnitt i dr Janssons hälsovårdsöversikt handlar om vatten. Sedan år 1949 är stadens vattentäkt belägen i Dalkarby Jomala. Enligt dr Jansson har vattenkvaliteten varit god under hans tid i hälsanämnden, men problem av annat slag har inte kunnat undvikas. Hösten 1964 uppmärksammades vattenbristen i staden till följd av en lång nederbördsfattig period, och en reglering av träsket blev nödvändig. Ett nytt och effektivare reningsverk togs i bruk 1973, men under den aktuella 25-års perioden har vattnets smak och lukt tidvis varit en prövning för konsumenterna. Sommaren 1977 kopplades vattnet från Markusböle träsk i Finström till Dalkarby reningsstation, och först därefter skedde en märkbar smakförbättring. I maj 1979 ingick en artikel med rubriken "Trafiken sprider bly över Dalkarby träsk" i tid-

ningen Åland. I artikeln redovisas erfarenheter från Sverige, medan någon kemisk analys av stadens vattentäkt ännu inte låg till grund för alarmrapporten.

År 1973 sålde staden sina vattenanläggningar till det nybildade andelslaget Ålands Vatten. Anläggningarna omfattade stamvattenledningen från Jomala och vattentornet i Mariehamn. Staden innehar en större andelspost i bolaget.

Vattenverket sköter distributionsnätets underhåll och svarar för inköp och försäljning av vatten. Årligen byts delar av det överåriga ledningsnätet ut. Den avsevärda vattenmängd som av vattenverket redovisas som svinn, har därmed successivt reducerats.

Vatten handlar det också om i avsnittet "Bad och badplatser". Den kommunala badinrättningen i Västerhamn hade varit i drift sedan slutet av 1920-talet. Arrendator Patricia Jäkälä, som verkat vid inrättningen sedan år 1959, aviserade 1969 att hon ville upphöra med verksamheten. Intresset för bastubad hos stadsborna hade då minskat väsentligt. Stadsborna stängde för gott 1971. Lokalen övertogs av föreningen Träffpunkt Ungdom som inredde den till pub.

Gunnar Jansson nämner badplatserna vid Gröna udden och Lilla holmen samt havsbadet på Möckelö. Senare har också Nabbens badplats upprustats och en mindre strand på Espholm gjorts i ordning. Som en kuriositet kan nämnas att stadsfullmäktige beslöt att avskilja ett särskilt område för nakenbad på Möckelö 1976.

#### *Hällo- och sjukvården*

Den förebyggande hälsovården i Mariehamn reglerades av landskapslagen om hälsovård från 1947 och lagen om mödra- och barnavård från 1946. År 1961 var rådgivningsbyrån för mödra- och barnavård inhyrd i Folkhälsans fastighet vid Styrmansgatan. Stadsläkarens mottagning var

från och med 1963 inrymd i Apoteksgårdens flygel.

Stadens vårdinrättning för pensionärer, Trobergshemmet, hade byggts ut åren 1958-1960. Enligt socialnämndens beräkningar skulle behovet av vårdplatser inte kunna täckas i slutet av 1960-talet med mindre än att en tillbyggnad upptogs i investeringsplanen för åren 1967-1972. Stadsfullmäktige tog beslut om tillbyggnaden 1970 och två år senare invigdes det nya Trobergshemmet. Vårdplatserna uppgick då till 26 på den så kallade allmänna avdelningen och lika många på sjukavdelningen. Den äldre delen av Trobergshemmet ansågs som obehövlig och var en tid rivningshotad. Men på grund av det stora behovet av pensionärsbostäder, renoverades byggnaden och fungerar som servicehus under namnet Johanna hemmet.

Efter Trobergshemmets tillkomst var det meningen att upplåta stadens förra ålderdomshem vid Parkgatan 24 för tillfälligt genomgångsboende. Från stadens sida betonades starkt att Parkgatan 24 inte längre var något ålderdomshem, men i praktiken fungerade huset åtminstone under 1960-talet som ett hem för bostadslösa pensionärer och som bostad för alkoholist. Standarden var ytterst låg, med vedeldade spisar och primitiva sanitära förhållanden.

Byggnadens tidigare historia har sitt intresse. Huset ingick nämligen som ett av de första i Mariehamns badanstalts byggnadskomplex från 1889. Badhuset var ritat av sundsbördige arkitekten C. R. Rosenberg. Byggnaden revs 1925 och av virket uppfördes några år senare pensionärshemmet. Både Parkgatan 24 och Trobergshemmet utgör exempel på återanvändning av äldre byggnader med värde traditioner.

Det ursprungliga Trobergshemmet har också sundsanknytning. År 1876 uppförde skeppsbyggmästaren Karl August Lindman från Tranvik byggnaden för egen räk-

ning. Lindman har av sjöfartshistorikern Georg Kähre beskrivits som Ålands främste skeppsbyggmästare, men han verkade också som husbyggare i Mariehamn på 1870-80-talen. Lindman flyttade från Mariehamn i slutet av 1800-talet och hans gård köptes av den blivande skeppsredaren August Troberg från Leoiland. Troberg etablerade sin rederiföreelse i staden 1897. Trobergshemmet donerades till staden 1935 och skulle enligt makarna Trobergs önskan användas för sjukhusändamål och "för hjälp av fattiga", enligt kyrkoherde Tor Beckmans formulering. Trobergshemmet inrättades till kommunalt sjukhus och verkade som sådant mellan 1937 och 1953, då verksamheten överflyttades till Ålands centralsjukhus.

Medan stadsborna tillförsäkrats femton vårdplatser i det egna sjukhuset blev tilldelningen endast nio platser i det landskapsägda centralsjukhuset. Man kan därför lite tillspetsat säga att trots tillgången till modernare och allt mer specialiserad sjukvård från och med 1953, så innebar reformen också nackdelar för staden. Av centralsjukhusets 31 vårdplatser innehade Mariehamn inte ens en tredjedel, men svarade för drygt femtio procent av drifts- och anläggningskostnaderna. Det ligger utanför ramen för mitt arbete att redogöra för vårdbeläggningen, nybyggnader och investeringar och andra omständigheter, som utöver skattöversprincen har inverkat på sjukhusets planering. Nedanstående tabell kan ge en viss uppfattning om kostnadsfördelningen under ett år. Det kan tilläggas att platsfördelningsprincipen upphörde småningom.

Som redan framgått, är centralsjukhuset underställt Ålands landskapsstyrelse. Det oaktat har sjukhuset varit stadens största ickekommunala arbetsplats, med klar övertikt för kvinnlig arbetskraft.

I samband med sin pensionering 1983, efter trettio år som sysloman/ekonomichef, berörde Rolf Eriksson den växande

## Kommunernas andelar i sjukhusets drifts- och anläggningskostnader 1971.

Kommun	Driftskostnader		Anläggningskostnader		Summa mk
	k	g.	k	g.	
Brandö	2.224821	19.802,39	1	1.037,29	20.839,68
Eckerö	3.421.043	30.452,31	1	1.037,29	31.489,60
Finström	8.412.329	74.882,06	3	3.111,86	77.993,94
Föglö	2.887.212	25.700,43	1	1.037,29	26.737,72
Geta	1.868.044	14848,04	1	1.037,29	15.88583
Hammarland	4.612.124	41.054,68	2	2.074,57	43.129,25
Jornala	10.316.995	91.836,41	3	3.111,86	94.948,27
Kumlinge	1.732.321	15.420,20	1	1.037,29	16.457,49
Kökar	1.064.352	9.474,29	1	1.037,29	10.511,58
Lemland	3.139.568	27.946,76	1	1.037,29	28.984,05
Lumparland	1.372.284	12.215,34	1	1.037,29	13.252,63
Mariehamn	66.719.431	593.901,01	9	9335,59	603.236,60
Saltvik	6.906.296	61.476,18	3	3.111,86	64.588,04
Sottunga	793.540	7.063,67	1	1.037,29	8.100,96
Sund	4.126.533	36.732,20	1	1.037,29	37.769,49
Vårdö	1.758.454	15.741,84	1	1.037,29	16.779,13
	121.165.147	1.078.547,83	31	32.155,93	1.110.703,76

byråkratin inom sjukhusförvaltningen. Han sade bland annat: "Det är otroligt att tänka sig att (framlidne chefläkaren) Gunnar Hellström och jag mitt under en arbetsdag utan betänkligheter kunde gå ut och spela tennis, och att man hade tid för sådant!". Det bör framhållas att dessa tennismatcher ägde rum på 1950-talet...

Stadsläkartjänstens besättande har varit en svårlost fråga. Tjänsten har i flera perioder skötts av vikarier eller som dejour från Ålands centralsjukhus. Den ökande turistströmmen belastade sjukhusets personal till den grad att dejourhjälpen måste

upphöra 1965. Samma år tillsatte landskapsmyndigheterna en kommitté med uppdrag att diskutera hälso- och sjukvårdens omorganisation i enlighet med medicinalstyrelsens normer i Finland.

### Hälso- och sjukvårdsreformen

Efter långvarig beredning antogs landskapslagen om folkhälsoarbete och lagen om hälsovård 1973. För att leda organisationen bildades kommunalförbundet Ålands folkhälsoförbund. I förbundets högsta organ förbundsfullmäktige, ingick



Vem har lust att bli pensionerad från en sådan plats? Från vänster byråföreståndare Diana Madison, Mariehamn, kassör Maisti Suominen, Mariehamn, kontorschef Barbro Eriksson, Lemland, löneräkare Christina Norrlund, Finström, den pigge pensionären Rolf Eriksson, bokförare Anna Quarnström, Mariehamn och kanslist Patricia Boman, Finström. Citat ur tidningen Åland 7.1 1983. Foto Carina Johansson

representanter från alla åländska kommuner och Mariehamns stad med två platser var. Samtidigt tillsattes två hälsovårdsnämnder på landsbygden och en i Mariehamn. Enligt folkhälsoförbundets skrivning skulle hälsovårdsnämnderna verka "för övervakningen av livsmiljön". Det var första gången i landets historia som miljöfrågorna fick ett eget organ.

Mentalvården omorganiserades enligt samma principer, med en betoning på den förebyggande vården. I samband med Ålands folkhälsoförbunds tillkomst indrogs tjänsterna som stadsläkare, stads-

veterinär, skoltandläkare, hälsosyster och barnmorsketjänster samt mödra- och barnnäradgivningen, vilka överfördes till folkhälsoförbundet.

För stadens vidkommande innebar förändringarna inom hälso- och sjukvården flera övergångsproblem. Inom förvaltningen och i de kommittéer där Mariehamns stad var representerad, prioriterades en så kallad sidohälsocentral i det norra distriktet med placering i Godby, Finström. Under tiden fram till huvudhälsocentralens uppförande, verkade folkhälsoförbundet i tillfälligt uppyrda mottag-



Folkhälsoförbundets mottagning var under en tid inrymd i "Villa du Nord" vid Ålandsvägen 48.  
Foto Per-Ove Hägnas

ninslokaler vid Ålandsvägen 48 och 35 i Mariehamn, medan mödra- och barnrådgivningen fortfarande verkade i Folkhälsans lokaler.

År 1975 inleddes planeringen av hälsocentralen i Mariehamn och en inrättning för långvårdspatienter- den blivande Gullåsen, ett namn som röstades fram bland de boende och personalen. Staden prioriterade också nu uppförandet av Gullåsen och ställde sig därmed solidarisk med landsbygd- och skärgårdskommunerna, trots att Mariehamns stad skulle förlora över endast tio av sextio långvårdspatienter vid Gullåsen, men ändå bidra med 60 procent av anläggningskostnaderna. I väntan på Gullåsens förverkligande öppnades 1977 en tillfällig långvårdsavdelning för 18 landsbygdspatienter i en paviljongbyggnad i Yternäs. Denna provisoriska vårdavdelning verkade fram till mars 1979, då patienter och personal fick flytta till Gullåsen.

Parallellt med förhandlingarna inom folkhälsoförbundet och på kommunal

nivå pågick diskussioner inom landskapsförvaltningen, närmast mellan sjukhusledningen och landskapsläkaren. Av sjukhusets årsberättelse för 1977 framgår att meningsutbytet ytterst handlade om "sjukvårdens principer". Den dåvarande landskapsläkaren arbetade för att hälsocentralen skulle placeras vid sjukhuset, vilket sjukhusledningen bestämt motsatte sig. Som ett av argumenten mot en koncentration av den öppna och slutna hälso- och sjukvården till samma plats, anförde sjukhusledningen att landskapets utredare inte beaktat den "enorma tillströmningen av turister under sommarmånaderna".

Fastän staden förefaller att ha stått vid sidan om denna uppgörelse, gjorde man egna utredningar. Enligt socialnämndens förslag 1976 borde hälsocentralen placeras centralt i Mariehamn och långvårdssjukhuset uppföras norr om Ålands centralsjukhus. Förslaget omfattades av folkhälsoförbundet och stadsfullmäktige, men motarbetades och förhalades av landskaps social- och hälsovårdsförvaltning och

tiden i landskapsstyrelsen. År 1980 enades slutligen alla stridiga viljor och bygget av hälsocentralen kunde äntligen inledas på den sedan länge föreslagna tomten vid Norragatan i Mariehamn. Hälsocentralen togs i bruk den 8 mars 1982.

Långvårdssjukhuset Gullåsen stod inflyttningsklar våren 1979. 1 augusti 1980 tog stadsstyrelsen del av folkhälsoförbundets verksamhetsplan för åren 1981-85 och man konstaterade att "stadens behov endast i ringa grad tillgodosetts vid Gullåsen". Från stadens sida påpekades inför förbundsfullmäktige, att Trobergshemmet inte var en långvårdsanstalt. Avsikten var att slopa sjukavdelningen och ta de friställda platserna i anspråk för pensionärsboende. De trettio nya platser som planerades i ett utbyggt Gullåsen, täckte inte stadens behov, som beräknades uppgå till 40 vårdplatser fram till år 1986. Från stadsledningens sida hävdades också att folkhälsoförbundet enligt lag ansvarade för äldreomsorgen även i Mariehamn och att man inte som hittills, kunde fortsätta med att räkna in de befintliga sjukavdelningsplatserna i Trobergshemmet i "stadskvoten". I september 1982 tog stadsstyrelsen det drastiska beslutet att avregistrera Trobergshemmets sjukavdelning. Landskapsstyrelsen ansåg att beslutet stod i strid med lagen om socialhjälp. Dialogen om sociallagen kontra folkhälsolagen pågick under hösten, men utmynnade i att landskapsstyrelsen, där inte en enda representant från staden då ingick, avslag stadens anhållan om att få stänga Trobergshemmets sjukavdelning.

Förslaget till verksamhetsplan för folkhälsoförbundet åren 1983-87 presenterades i slutet av 1982. Stadsstyrelsen hade samma synpunkter på den nya planen som den haft på den föregående. En nyhet som dock tilltalade stadsstyrelsen var förslaget till långvårdsansluten hemsjukvård. Stadsstyrelsen kunde ansluta sig till hemsjuk-



Skiss av Hälsocentralen.

vårdsreformen "endast om minimigarantin för staden omfattas", d.v.s. tio av de planerade 15-20 patientplatserna.

I socialnämndens verksamhetsberättelse 1985 konstateras: "Den traditionella äldreomsorgshemstanken med s.k. friska pensionärer finns inte mera. Trobergshemmets pensionärsavdelning kan närmast kallas ett sjukhem i dag". Samma uppgivna ton präglar socialnämndens information till stadsstyrelsen sommaren 1986. Man såg dock fram emot Gullåsens tillbyggnad som skulle bli klar under året. Staden anhöll om att bli tilldelad femton av de nya platserna.

Socialnämndens yttrande om de friska pensionärerna gällde enbart den svåra situationen vid Trobergshemmet. Under den aktuella perioden 1961-1986 har Mariehamns stad uppfört pensionärshemmet Edlagården. Tvåvåningshuset vid Mariegatan invigdes hösten 1972 och inrymde bostadslägenheter för 31 pensionärer. År 1981 inleddes planeringen av Edlagården II, som hemmet benämndes. Meningen var att byggnaden skulle stå klar till bruk under 1982, men som framgår av "lågkonjunkturbudgeten" 1982, kunde

inte byggnadsarbetet inledas på grund av "finansieringsproblem". Edlagården II uppfördes i en nerbantad version med tio pensionärsbostäder om ett rum och kök, av vilka två bostäder var särskilt anpassade för rullstolsbundna hyresgäster. Edlagården II togs i bruk 1984.

För att ge hemservice av olika slag till pensionärerna, har stadens hemvårdsystem successivt byggts ut. Därutöver köper socialförvaltningen tjänster av Röda Korsgården främst i form av färdiglagad mat som hemvården distribuerar till pensionärerna, som på så sätt kan bo hemma längre. Staden anlitar också Ålands invalider färdtjänst.

Man kan konstatera att stadens förvaltning gjort sitt bästa för att ta hand om sina äldre och kan tjäna som ett gott föredöme för hela landskapet.

#### *Social verksamhet*

Till socialnämndens övervakningsområde hör barnhemsvården. Denna hade alltså 1919 skötts av missionsföreningen Betania. Hösten 1963 behandlade stadsstyrelsen missionsföreningens anhållan om en tomt för ett nytt barnhem. Som motiv uppger föreningen att de hade svårt att klara driften i det "nedslitna huset, ursprungligen en rysk kasern från Hammarudda". Även om det är en petitesse i sammanhanget, kan det vara befogat med ett beriktigande. Det dåvarande barnhemmet var inrymt i den så kallade Skillnadsgården, som visserligen uppförts av ryssarna i början av 1900-talet, men inte på Hammarudda i Jomala utan som bageri och bastu på Storklobb i Föglö. Byggnaden inlöstes av staden i november 1919 till ett pris av 2.709 mark, och uppfördes på nytt vid Skillnadsgatan med bibehållen rysk exteriör.

Det nya barnhemmet Tallbacken blev stadens första större sociala projekt under den aktuella perioden. Tallbacken var ri-

tad av arkitekt Kaarina Eklund från Åbo och invigdes i augusti 1967. Missionsföreningen drev hemmet fram till år 1974, varefter socialnämnden övertog förvaltningen.

I socialsekreterare Harry Lindfors utredning "Återblick på den sociala utvecklingen i Mariehamn" för perioden 1952-1969, tas bland annat missbrukarproblemen upp. Han skriver bland annat: "En alkoholskadad kan inte, trots all forskning på området, botas". Fortsättningen är i samma stil och när det gäller ungdomsfylleriet uppmärksammar Lindfors mellanölets negativa inverkan "enär det ofta är en inkörsport till rattfylleri och alkoholmissbruk".

Någon egentlig alkoholistvård bedrevs inte i Mariehamn förrän 1979. Då inrättades en poliklinik för missbrukare vid Torggatan, den så kallade A-kliniken. Året där-efter träffades avtal med socialmissionen om övertagande av Andreas hemmet. Denna inrättning omfattar vårdhem, akutsjukvårdsstation, omsorgshem och skyddshärbärg, enligt socialnämndens skrivning.

År 1980 skedde en större satsning på förebyggande alkoholpolitiska åtgärder. Nykterhets- och socialnämnderna uppger en gemensam utredning om mellanölsfrågan. Stadsstyrelsen omfattade nämndernas förslag att rikta sig till en utvald grupp i stadens grundskolor. Eleverna fick delta i en kurs för att senare fungera som opinionsbildare bland kamraterna. Nykterhetsnämnden anordnade även i fortsättningen så kallade informatörskurser i skolorna. I kurserna ingick även information om tobakens och narkotikans skadeverkningar. Under en försöksperiod bedrevs också ett experiment med uppsökande och övervakande verksamhet under kvällstid bland ungdomar med missbruksproblem på stadens gator. Nykterhetsnämnden lade 1985 fram ett omfattande alkohol- och narkotikapolitiskt program för perioden 1985-89. Nämnden

kunde år 1985 notera vissa positiva förändringar. Bland annat hade den totala alkoholkonsumtionen minskat i Mariehamn, rattfyllerifallen visade för tredje året i rad en nedåtgående trend och inget narkotikabrott hade "uppdragats" under året, medan ungdomsfylleriet trots all information inte tenderade att minska.

#### *Barndagvården*

I Mariehamns stads historia 1911-1961 förbigås barndagvården helt och hållet, helt enkelt beroende på att det saknades kommunal barndag-vård. Däremot gavs ekonomiskt stöd till ideella föreningar som Röda Korset och Folkhälsan som upprätthöll barnträdgårdar i staden från 1949 respektive 1954. År 1964 öppnade Lena Hilan-

der ett privat daghem för barn och 1966 startade daghemmet Solrosen vid Ålands centralsjukhus. De båda sistnämnda daghemmen uppfyllde inte normerna för landskapsbidrag och erhöll därför medel för sin verksamhet från staden. Rädda Barnen öppnade en halvdagsavdelning i Strandnäs 1963 och 1966 tillkom den andra halvdagsavdelningen vid Norragatan 24. År 1969 öppnade Vivi Wilhelms den andra privata "barnkrubban" - som termen då lydde. De båda privata daghemmen upphörde efter ett antal år. Mariehamns församlings daghem i St Märtensgården i Strandnäs öppnades 1970.

Socialsekreterare Harry Lindfors skriver: "Ett problem som i en snar framtid troligen kommer att uppstå, är behovet av eftermiddagstillsyn av 7-8 åringarna, vilka



Utelek vid Rädda Barnens daghem i f.d. rådhuset i... Foto Folke Rosten. Ålands museum

# HANDEL och INDUSTRI

under kanske flera år vistats i heldagsavdelningar och daghem, plötsligt blir utan tillsyn efter skoldagens slut tills föräldrarna kommer hem från arbetet. Man ser redan nu s.k. "nyckelbarn". Ordet nyckelbarn är ett av många exempel på riksvensk socialterminologi som Harry Lindfors använt i sin utredning och han hänvisar då och då till svenska rapporter.

Föreningen Folkhälsan startade det första eftermiddagshemmet för sjuåringar till skolterminens början 1971. Hemmet fick senare efterföljare på andra platser i staden.

Allt efter dagvårdens utbyggnad blev behovet av en övergripande organisation mera påtaglig. Staden uppgjorde ett dagvårdsreglemente och övertog de ideella föreningarnas uppgifter att fördela dagvårdsplatserna. År 1981 fanns fem halvdags- och tio heldagshem samt 28 privata dagvårdare i så kallad ledd familjedagvård för 1-7-åringar. År 1984 övertog staden Rädda Barnens nio daghem och inrättade då en ny heltidstjänst som dagvårdsledare.

## Ungdomsgårdar

Socialsekreterare Harry Lindfors skriver i sin utredning: "För att förebygga ungdomarnas och barnens rastlösa drivande omkring på gatorna sysslösa, öppnade staden redan 1958, enligt svensk mönster, en ungdomsgård med ett otal aktiviteter". Initiativet till ungdomsgården togs 1954 på stadens ny tillsatta ungdomsnämnds första möte. En särskild ungdomsledare anställdes. När den nya folkskolan togs i bruk 1958, blev ungdomsgården, eller Uncan som den kallas, inrymd i den förra skolbyggnaden. Lokalen byggdes om och bland annat tillkom en större scen i den så kallade stora salen, som fungerat som kyrkorum i 43 år, innan St Görans kyrka bygg-

des 1927, men i vardagslag används som klassrum. Kontrasten mellan byggnadens förra funktion och sextioalets popmusikframföranden var påfallande, men ungdomarna hade fått ett populärt tillhåll.

Efter ungdomsledare Sven-Erik Smeds bortflyttning från orten 1972, mattades intresset för Uncan av under en period, men återuppväcktes igen omkring 1975. Då fick ungdomarna själva renovera och måla lokalen invändigt. Några år senare satte hälso- och brandmyndigheterna stopp för fortsatt användning av Uncan. Ungdomarna hänvisades till det nyuppförda skyddsrummet under stadshuset, Bergsskyddet kallat. Någon egentlig trivsel kände ingen i de nya utrymmena, som med visst fog upplevdes som instängda. Ungdomsnämnden agerade för att gamla folkskolan skulle renoveras och på nytt bli ungdomsgård. Eftersom en genomgripande renovering skulle bli mycket kostsam, föreslog stadsstyrelsen bildandet av ett ungdomsgille, som genom sin föreningskaraktär kunde ansöka om landskapsmedel för upprustningen. Landskapsstyrelsen beviljade 500.000 mark av penningautomatmedel, varefter den nyrenoverade ungdomslokalen Uncan blev återinvid i december 1985. Det kan tilläggas att ungdomarna själva haft visst inflytande beträffande inredningen.

Förutom ungdomsgården i gamla folkskolan, upprätthåller staden fritidsgårdar i Västernäs och Strandnäs. I ungdomsbyråns verksamhetsberättelse 1986 noteras: "Antalet besök på ungdomsgårdarna har varit mycket över förväntan".

Det kan tilläggas att Mariehamns församling också har bedrivit fritidsverksamhet för ungdomar sedan 1969 på Skutan" som var ett gammalt rivningshus i hörnet av Neptunigatan och Ålandsvägen, och i St Märtensgården i Strandnäs.

## Organisationer

I avsnittet om stadens näringar tar B.J. Palme upp de viktigaste organisationerna för att tillvarata handelns och industrins intressen. Till dem räknades Ålands köpmannaförening, Ålands handelskammare, Andelslaget Samgång och Ålands företagareförening. Ingen av dessa organisationer företrädde staden enskilt utan hade hela landskapet som verksamhetsområde.

Av de nämnda sammanslutningarna är Kooperationen äldst. Den bildades under namnet Mariehamns andelslagsdistrikt 1916. Genom fusionering bildades Andelslaget Samgång 1961. Ålands köpmannaförening tillkom 1927 i syfte att tillvarata de åländska privathandlarnas intressen gentemot den expanderande kooperativa rörelsen.

Handelskammarföreningen i Mariehamn, som den ursprungliga sammanslutningen benämndes, grundades i oktober 1945. På det konstituerande mötet beslöt att representanter för handeln, sjöfarten, industrin, trafiken, bankerna, försäkringsbolagen samt hantverket och hemslojden skulle ingå i styrelsen. Ålands handelskammare blev en intresseorganisation för samtliga åländska näringar då även fisket och skogs- och lantbruket involverades i verksamheten på 1950-talet. Ålands handelskammare har huvudsakligen drivit frågor om bättre trafikförbindelser och bland övriga uppgifter kan nämnas utlåtanden till landskapsstyrelsen om rätt att idka näring för personer som saknar åländsk hembygdsrätt.

År 1964 bildades Mariehamns juniorhandelskammare, allmänt kallad JC. Ett av juniorhandelskammarens syften var att intressera ungdomen för skeendet i staden och väcka det politiska intresset. JC:s initiativtagare och förste president bankdirektör Bengt Öfverström minns i samband med 15-års jubileet 1979, att de yngre medlemmarna i Ålands handelskammare ansåg att det var hög tid "att ståda upp i styrelsen, eftersom det enligt vår åsikt satt alltför många överåriga i den". De två nya styrelsemedlemmarna i handelskammaren ingick även i JC-gruppen. Avins aktiviteter kan förutom skolningsverksamheten nämnas karnevalerna på Lilla Holmen åren 1973-76 och valvakorna vid landstings- och kommunalvalen.

År 1957 tillsatte stadsfullmäktige en företagarnämnd med köpman Anton Kalmer som den förste ordföranden. Han efterträddes av Andelslaget Samgångs VD Helge Mattsson 1972. Företagarnämndens uppgifter var inte särskilt betungande eftersom Helge Mattsson 1973 anhöll om att nämnden skulle avskaffas. Som skäl angavs att nämndmedlemmarna inte hade fått ett enda ärende för utlåtande sedan 1967.

Förklaringen till att stadens egen nämnd varit överksam i sex år kan bero på att Ålands företagareförening bildades samtidigt och delvis bestod av samma personer. Ålands företagareförenings syfte var att befärja den åländska småindustrin och tillvarata dess intressen. Av de fem styrelsemedlemmarna var en utsedd av landskaps-





Mathishallen vid korsningen Ålandsvägen-Norrågatan. Foto Per-Ove Högnäs.

styrelsen och en av Ålands handelskammare. Som ordförande från starten 1957 fungerade bankdirektör Klas Eklund.

### Handel

Affärsverksamheten i Mariehamn blir från 1960-talet påtagligt sammankopplad med turistnäringens expansion. Till denna växande sektor kan de nyuppförda hotellen och restaurangerna också räknas. De första gatuköken öppnar i början av 1970-talet och 1982 har även pizzaculturen nått Mariehamn. Vi hade tillgång till 17 livsmedelsaffärer 1961 och under den aktuella perioden tillkom ytterligare ett tiotal, varav två var strategiskt placerade i Västerhamn och höll ett typiskt gränshandelsortiment med tonvikt på kött- och charkuterivaror.

En ny trend uppstod genom de så kallade sommaraffärerna som i de flesta fall säl-

de konfekionsvaror. Början gjordes av systorna Birgitta och Christina Mattsson 1966. De öppnade då "Lafkan" i gamla apotekshuset vid Torget. Christina "Chiqui" Mattsson höll sommaren 1998 en uppmärksam designutställning i Mariehamngalleriet. I samband med öppnandet av utställningen mindes hon de två somrarna med "Lafkan" och sade bland annat: "Vi var först på Åland, kanske i Norden med den här sortens popbutik". "Chiqui" Mattsson mindes också hur systorna, med viss hjälp av modern, tryckte mönster på t-skjortor och sydde kläder av lakansväv samt lanserade "unisexmodet".

Lafka från ryskans lavka betyder egentligen disk eller mindre försäljningsställe. I det här fallet kan man dra en intressant parallell till stadens första handelscentrum som växte upp vid Strandgatan och i närheten av "Lafkan" hundra år tidigare. Bland de första handelsmännen fanns fle-



Handels- och kontorshus vid Storagatan (f.d. Södra Esplanadgatan) i början av 1980-talet. Foto Per-Ove Högnäs.

ra ryssar, med Nikolai Sittkoff i spetsen. Den tidens lafka och stadens första konfekionsaffär drevs av Sittkoffs svägerska Beda Sittkoff. Systerna Mattssons namnval framstår som friskt bland de "boutiquer" som helt i samklang med den internationella trenden öppnades i Mariehamn på 1960- och 70-talen.

De nämnda årtiondena präglades i hög grad av en inriktning på textil- och konfekionsbranschen. Vissa av dessa företag upphörde efter en tid men det finns andra exempel på affärer som upprätthållit kontinuitet i modeutbudet och inte avvikit från invanda traditioner.

År 1910 öppnade Berta Suominen Mariehamns kortvaru- och leksaksaffär vid Södra esplanadgatan (nuvarande Storagatan). Affären bytte ägare flera gånger och innehades under många år av systorna Anna och Saima Källroos. Leksaksutbudet var inte så stort men lockade ändå barnen

i min och tidigare generationer. Kortvarusortimentet med samma strumpförpackningar och damunderklädesmodeller tycktes dock oföränderligt lika genom tiderna. År 1970 stängde systerna Källroos med ålders rätt kortvaru- och leksaks-handeln. Huset revs och på dess plats uppfördes Viking Lines kontorshus 1980.

På andra sidan esplanaden ligger Zygos herrkläder. I ett tidningsreportage berättas om skräddaren Väinö Koskiranta som startade herrekipering 1911. År 1928 öppnade han beklädnadsaffären Centrum i det nyuppförda huset vid Norra esplanadgatan. Koskiranta drev affären till 1969 då svärsonen Toivo Sarin tog över. I intervjun säger Sarin bland annat: "Centrum har aldrig varit någon butik för ungdomar och ingen modebutik. Jag har inte ändrat på någonting varken i sortimentet eller i inredningen sedan svärfars tid". År 1983 övertog Väinö Koskirantas dotterson Gus-

tat Rasmussen affären och driver den vidare under namnet Zygos herrkläder. Inför ägarskiftet deklarerade Gustaf Rasmussen att någon förändring i sortimentet var aktuell och att Zygos herrkläder "definitivt inte skulle bli någon popaffär".

### *Handelshus och gränshandel*

År 1962 invigdes två nya affärshus: Nycen-ter vid Skarpansvägen och Söderlund center vid Torggatan. I den senare byggnaden var Ålands sparbank och några privata affärer inrymda. De första varuhusen i staden uppfördes mitt emot varandra vid Torggatan 1964. Varuhuset Zeipels invigdes den 11 juni och sex dagar senare slog Varmans upp sina dörrar. Zeipels ägdes av privata köpmän med direktör Anton Kalmer som initiativtagare. Kalmer säger i en

tidningsintervju att början var litet motig "när tio fristående köpmän, alla med olika sortiment skulle samsas under samma tak, men det gick tack vare ömsesidig diplomati". I det kooperativa Samgångs varuhus Varmans torde dessa samordningsproblem knappast ha funnits. Båda varuhus höll likartat sortiment och kunderna gynnades av konkurrensen. Sammantaget kan man konstatera att varuutbudet i Mariehamn vida översteg ålänningarnas behov och i väsentlig grad var anpassat till turistköpkretsen.

I oktober 1967 devalverades den finska marken med 24 procent. Detta medförde avsevärda merkostnader för industriföretagen i landskapet men fick en gynnsam effekt på gränshandeln. Flera stadsaffärer annonserade i svensk press och lockade med förmånliga livsmedelspriser. Som jämförelse kostade ett kilo oxfilé i Stock-

holm 43 SEK men endast 18,75 SEK i Mariehamn. Och visst kom köplystna svenskar som i lokalpressen kallades "Filé-Svensson" eller "filésvenskar". Mariehamns stads turistnämnd reagerade emot epitetet i en insändare, där det slogs fast att kand i hög grad var beroende av alla former av turism: "ty härigenom skapas nödiga arbetstillfällen och tillföres landskapet kapital". Vidare ansåg nämnden att den inledda säljkampanjen hade just detta syfte men "att under sådana förhållanden kleta ovärdiga beteckningar på dem som man borde välkomna vittnar om ett behov att nedvärdera besökarna för att de önskar tillvarata en ekonomiskt fördelaktig möjlighet (jämför våra köpresor till Sverige)". Det bör understrykas att turistnämndens kritik var riktad till journalister-na och inte mot köpmanskåren.

### *Några specialister*

Guldsmedsyrket har gamla anor som hantverkstradition i Mariehamn. En "guld och silverarbetarmästare" Johan Fredrik Lagert köpte tre stadstomter på den första tomtauktionen i september 1861. Enligt Walter Sjöblom var Lagert inte till en början mantalsskriven i staden utan "bodde ännu länge därefter på landet", d.v.s. i Finström. Ändå var Lagert den första som 1862 uppförde ett boningshus i staden, det så kallade androssoffska huset vid Parkgatan.

Det är osäkert om J.F. Lagert någonsin avlade mästarprov. Han upptas inte i Tyra Borgs lexikon över guld- och silversmeder i Finland. Det gör däremot näste guldsmed även om Borg skriver att Gabriel Silanders mästerstycke blev underkänt i Nädendal och att han "kallas guldsmed" i Mariehamns mantalslängder från 1863 och framåt. Det troliga är att Silander avlagt ett nytt mästarprov på annan ort. I annat fall skulle han inte ha fått stämpla sina arbeten eller haft rättighet att hålla en lärling.

Guldsmedsämberet var det strängast kontrollerade under skrävtiden och något av dess anda levde kvar även efter skrävisändels upphörande 1868. Gabriel Silander var född 1816 i Somero och flyttade till Mariehamn 1862. Han fick så kallat burabrev 1863. Enligt Walter Sjöblom var Silanders kundkrets för fåtalig för att kunna försörja sig på och han drev samtidigt en mindre livsmedelsaffär och ett ölcafe vid Strandgatan. På 1880-talet öppnade Silander ett så kallat nykterhetsvårdshus, benämnt "Virvoitus" i Västerhamn. Silanders hustru Katrina serverade kaffe, the och limonad till "den på ångbåtarna väntande allmänheten" skriver Walter Sjöblom.

Enligt Tyra Borg var Gabriel Silander ägare till gården nr 30 i Mariehamn. Det är ovisst var den var belägen, då den inte återfinns på stadens äldsta tomtkarter. Enligt Walter Sjöblom ägde Gabriel Silander en bastu, "belägen 328 alnar norr om stadens nordligaste del". Invid denna bastu fick fabrikör Hugo Fabler uppföra ett garveri 1880. Notisen har sitt intresse genom att Silanders och Nikolai Sitkoffs bastu-byggnader förekommer på samma foto från 1880-talet.

Silanders efterträdare hette Anders Wirén. Han var född i Lappråsk 1858 och utbildade sig till guldsmed i St Petersburg. Wirén flyttade till Mariehamn 1893 och öppnade en guldsmedsaffär, "som tack vare hans framstående yrkeskicklighet och redbarhet i handel ochandel blev allt mera lönande", enligt tidningen Åland. Anders Wirén valdes in i stadsfullmäktige 1901 och var fortfarande ledamot av fullmäktige vid sin död 1915. Wirén hade upphört med sin affärsrörelse tre år tidigare och överlät den på sin systerson Matts Simons. Om honom berättas i tidningen kand att han var född i Oravais 1867 och flyttade med sina föräldrar till St Petersburg, där han sattes i guldsmedslära som elvaåring. Matts Simons avlade sitt mästarprov 1877 eller 1878 och erhöll



*Interiör från guldsmed Simons verkstad. Foto Magnus Kähr. Ålands museum*



Interiör från cafe och konditori Ålandskringlan vid Torggatan. Foto Per-Ove Högnäs.

även så kallad kontrollexamen i Helsingfors senare.

Matts Simons efterträdde 1932 av sonen Hugo Simons, som förmodligen praktiserat guldsmedsyrket hos sin far. Hugo Simons mästarbrev utfärdades av Hantverksföreningen i Mariehamn. Om denna förenings verksamhet vet man ytterst litet. Den bildades på förslag av Nicolai Sittkoff 1880 som en gemensam sammanslutning för hantverkare och handelsmän. Detta skedde i enlighet med § 27 i stadens fundationsbrev från 1861. Det saknas dock handlingar från tiden och BJ. Palme nämner ingenting om hantverksföreningen fastän den var verksam åtminstone i slutet av 1920-talet.

Hugo Simons berättar 1952 i artikeln "Affärer med anor" om guldsmedshantverket förr och nu. Han säger bland annat att visgelsringarna fortfarande görs "för hand, det hör till gammal god yrkesmannatradition", medan däremot silverskedarna blivit fabriksvara. "Att göra dem för hand blir fem gånger dyrare och en lekman förstår inte skillnaden tillräckligt bra

för att betala merpriset". I stället har det blivit efterfrågan på förenings- och klubbtecken i silver, som en följd av det alltmera utvecklade föreningslivet.

Hugo Simons guldsmedsaffär upphörde 1984 och två år senare revs huset för att först bli parkeringsplats och därefter uppfördes Galleri Sittkoffs köpcenter på den så kallade simonska tomten.

I två år saknade staden en guldsmed, men 1986 etablerade sig guld- och silversmeden Kaj Rinman i Mariehamn. Han kom närmast från Stockholm men var utbildad i Tyskland. Kaj Rinman sade i en intervju 1986, att han ville satsa på den åländska kundkretsen i första hand och inte vände sig till turisterna. Rinman skapar sina smycken själv och har mest arbetat med guld men också med omarbetningar, reparationer och beställningsarbeten. Redan från etableringsåret 1986 var lärlingen Maria Karlström från Mariehamn sysselsatt i verkstaden. Hon hade då en fyraårig lärlingstid framför sig. Kaj Rinman blev den femte guldsmeden i stadens 125-åriga historia.

Till hantverkarna räknas också urmakare och optiker som samtidigt saluför guld- och silvervaror. År 1961 fanns tre ur- och guldaaffärer i Mariehamn och 1975 öppnades den fjärde. År 1980 slog Ur- & guldcentralen igen. Den startade 1927 under Arne Backmans ledning och övertogs 1946 av brodern, urmakare Erik Backman, som hade arbetat i affären i 47 år när han drog sig tillbaka. Ur- och guldsortimentet såldes, varefter den anställde optikern Berndt Berg övertog affärslokalen vid Torggatan. Berg öppnade 1980 den första specialaffären i branschen under namnet "Backmans optik".

En annan urmakare som fick anställning hos Ur- & guldcentralen, var urmakare Berta Wickström. I oktober 1945 öppnade han en egen affär vid Ålandsvägen. Fastän efterkrigstiden brist på förnödenheter inte kan ha gynnat varken gamla eller nya företagare, hoppades Wickström i öppningsannonsern kunna erbjuda "goda varor". Företaget har successivt utvidgats och drivs numera av Wickströms söner.

Ett helt nytt inslag i konsthantverkstraditionen utgjordes av Jussis keramik då denna krukmakeriverkstad öppnades i april 1978. En glashytta där det tillverkas friblåst studioglas inryms även i Jussis keramik.

## Industri

Förutsättningarna för större industrietableringar i stadsregionen har inte varit gynnsamma. Bristen på förmånlig el- och vattenkraft har under lång tid styrt utvecklingen. I slutet av 1930-talet återvände två ålänningar från U.S.A: Carl Rundberg och Algot Johansson. Carl Rundberg uppfordrade en såganläggning och en kvarn på Klinten 1938 och 1943 anlades Varvet Algot Johansson & Co invid sågen. Rundberg byggde ett eget kraftverk i anslutning till sina industrier.

Mariehamns stads elektricitetsverk flyttade till Klinten 1939. På grund av det ökande behovet av energi till följd av landsbygdens elektrifiering, bildades Ålands Kraft-



m/s HAVNY sjösätts vid Varvet Algot Johansson 1965. Okänd fotograf. Ålands museum



Strandbergs fiskrockeri vid den så kallade Rökerirondellen. Foto Per-Ove Högnäs.

verksaktiebolag. Fastän det nya kraftverket på Klinten varit i drift sedan 1958 fanns det tydligen en som tvivlade på den befintliga kapaciteten. Det var arkitekt Erik Kråkström som anlätts för att göra upp en ny stads- och generalplan. I ett föredrag på Ålands handelskammars värme i maj 1961 sade han bland annat: "Landskapets brist på vattenkraft har helt naturligt hällit industrialiseringen nere. En förutsättning för ett uppsving är därför, att t.ex. bränsleimporten för ett större ång- eller varför inte ett atomkraftverk samordnas på de egna (åländska) kölarna". Indirekt gick arkitekt Kråkströms skrämmande vision i uppfyllelse eftersom den svenska atomkraften från Forsmark kärnkraftverk till viss, ospecificerad del ingår i kraftverkets energisystem sedan avtal träffats med Statens Vattenfallsverk 1973.

Vid inkorporeringen 1961 hamnade således de nämnda industrierna samt Ålands kraftverk, Zetterströms varv, ett stenhuggeri och Klintens cementgjuteri inom det nya stadsområdet. Den största arbetsplatsen var Varvet Algot Johansson & Co. med ett åttioatal anställda. Rundbergs sågaktiebolag ombildades 1948 till Klintens trä Ab. Bolaget exporterade sågat 52

virke och pappersved bland annat till England. År 1961 sågades till exempel 1.960 standert virke, varav 1.150 standert exporterades. Klintens trä Ab var en tid min arbetsplats och jag minns med olust alla dessa svårhanterliga konossement som skulle skrivas ut -felritt - medan själva lastningen pågick. Det gick inte att göra det på förhand och under ordinarie arbetstid. Klintens trä Ab upphörde 1971 efter att ha gjort miljönförsluster 1 sågbyggnaderna har olika industriföretag varit inrymda, som till exempel Klintens plåt från 1978.

#### Nya industriområden

I stadsplaneringen avsattes nya områden för mindre anläggningar, så kallad småindustri, med början i stadsdelen Rossen. Bland de företag som flyttade till området på 1960-talet kan nämnas Plasto Kb och Mariehamns tryckeri. År 1965 sysselsatte Plasto Kb 150 personer och var således en storindustri med åländska mått mått, fastän många sysslade med monteringsarbeten i hemmen för Plastos räkning. Företagets främsta exportvara utgjordes av plastleksaker. Bland dess 80-talsprodukter kan tandborstarna noteras. År 1982 hade

Plasto redan levererat tre miljoner tandborstar till Sovjetunionen, när de fick en order på ytterligare en miljon.

Det fanns också intresse för industrietablering i Ytternäs. Dansken Poul Jensen anhöll 1962 hos stadsstyrelsen om att få bygga ett trälbinderi i Västra Ytternäs. Tillståndet beviljades i juli samma år med tillägget: "Under förutsättning att avlopp icke erfordras för trälbinderiet". Varken vatten- eller avloppsfrågan var då löst i ytternäsområdet. I samband med att stadsstyrelsen gav tillstånd till uppförandet av ett växthus på Klinten 1963, beslöt man att undersöka möjligheten till ett småindustriområde i Ytternäs. Resultatet blev att man i stället hänvisade småindustrin till de norra stadsdelarna, men innan detta kunde ske måste aktuella markinköp fullföljas och stadsplanearkitekt Erik Kråkström höras. I Västra Ytternäs uppfördes dock både ett trälbinderi och Öfverströms snickerifabrik 1963-64. Torsten Öfverström började med serietillverkning av träbåtar som huvudsakligen gick på export till Sverige och Finland. I en enkät bland snickeri- och båtbyggarföretag i början av 1966, förklarade sig alla nöjda med stödet från staden, landskapet och bankerna. Ab Båtindustrivd Karl-Evert Danielsson på Klinten framhöll särskilt att Mariehamns stad visat sin välvilja genom att ställa en tomt till förfogande för en utställningshall för båtar. Plastbåttillverkningen inleddes också i mitten av 1960-talet.

#### Norrböle

I mars 1961 inleddes förhandlingar mellan staden och privata markägare i Johannebo, Hindersböle och Dalkarby. År 1965 avslutades köpeförhandlingarna och Bolstavägen byggdes som första etapp i det planerade industriområdet. Stadsplaneläggningen var slutförd 1966.

Den första industrifastigheten uppfördes under vintern 1965-66 vid Godbyvä-

gen (nuvarande Gamla godbyvägen). Det var några mariehamnsköpmän, verksamma inom Ålands företagareförening som gemensamt lät uppföra Industrihuset Ab, i vilket två verkstäder, en bilfirma, Ålands första bilmåleri och en matservering inrymdes. Under de närmaste åren därefter bredde småindustrier, möbelfärfäror och verkstäder ut sig norrut mot kommungränsen till Jomala. Stadsdelen Johannebo krympte till ett mindre område mellan Strandnäs och Bolstavägen efter att Bolstavägens sträckning västerut byggdes ut 1974 och stadsdelen Norrböle blev ett vedertaget namn. Industriområdet på västra sidan av Godbyvägen var utbyggt i slutet av 1960-talet. Där verkade bland andra företaget Skandinaviska jute, Mariehamns rostfria och Tvättcentralen. Den senare firmen tillhörde Sally-koncernen och tog hand om tvätten från bil- och passagerarfärjorna. Skandinaviska jutes ägare fanns i Oskarsström i Sverige. År 1977 övertog Tampella Oy i Tammerfors driften, som i Mariehamn hade beställt i tillverkning av nålfit som underlag för plastmattor. Trots Tampellas löfte om att driften skulle fortsätta, så meddelades i juni 1978 att de sex anställda vid Skandinaviska jute i Mariehamn var uppsagda. Lokalerma övertogs av Mariehamns rostfria. Skandinaviska jute tillhörde de få småindustrier som levde på kontraktstillverkning som underleverantörer och därigenom kom i kläm mellan de internordiska industrijättarna.

I slutet av 1970-talet uppstod ett nytt industriområde mellan Bolstavägens västra del och gränsen motiomala. Bland de företag som etablerat sig vid Vikingagränd finns Plastos nya fabriksbyggnad och åkeriföretaget Transmar. I augusti 1986 kunde Transmar fira sitt 25-årsjubileum. Bolaget hade då ett nittioatal anställda som chaufförer, speditörer och kontorspersonal. Omställningen för 1986 beräknades uppgå till omkring 34 miljoner mark.

Ab Mathias Eriksson är ett anrikt företag

som ständigt funnit nya utvecklingsmöjligheter inom livsmedelsbranschen. Bolaget grundades 1910. På 1950-talet byggdes en konservfabrik inne på gården Norragatan 4 i stadens centrum. Bolagets gamla skeppshandlartraditioner återupptogs i och med färjepokens genombrott 1959. Konservfabriken stängdes och blev lagerbyggnad för tax-free- och andra varor. Byggnaden blev med tiden för trång och ett nytt, stort lager byggdes vid Dalkarbyvägen i Norrböle. År 1986 uppskattade bolagets blivande VD Stig Byman att Ab Mathias Erikssons marknadsandel inom färjbranschen uppgick till mellan 30 och 40 procent. Bland kunderna fanns förutom storfärjorna, också Finnair och Sallyfärjorna i trafik på Engelska kanalen. Mathias Erikssons egen bilpark bestod av ett 20-tal lastbilar och långträdare.

I samband med stadens 125-årsjubileum 1986 gav båda lokaltidningar ut temanummer om de olika stadsdelarna. Beträffande antalet företag i Norrböle - av en journalist benämnt Nordens Hong Kong - uppskattar den ena reportern dessa till "ett femtioal", medan den andra talar om ca, sjuttio företag. Kanske sanningen låg någonstans mitt emellan.

#### Fiske

Professor Stig Jaatinen anser att: "det verkligt framträdande utvecklingsdraget är introducerandet av trålfisket i slutet av 1950-talet. Sälunda utgjorde trålströmning 1965 90 procent av all fångad fisk (...)"

År 1951 anskaffades den första mariehamnsträlaren och tio år senare uppgick antalet havsträlare hemmahörande i staden till tio st eller 23 procent av den åländska fiskeflottan. Mariehamnsträlaren Irene blev år 1957 det första fartyget som med hjälp av ekolod lyckades lokalisera nya så kallade trålbotten i Ålands hav.

Behovet av en fiskehamn i stadsregionen blev påtagligt på 1950-talet. I april 1961

behandlades landskapsstyrelsens framställning om en fiskehamn i Västerhamn i landstinget. Två av landsbygdsledamöterna ville anknuta hamnprojektet till Långnäs i Lumparland som då var aktuell som uthamn för färjetrafiken. Den ena landstingsmannen talade enträget för en lokalisering till sin hemkommun och yttrade bland annat: "Men det ser ut som vi i landstinget skulle försöka binda allt vid Mariehamn". Lanträdet Hugo Johansson och vicetalmän Ewald Häggblom framhöll dock stadens läge som det bästa alternativet. Projekteringen av Korrvik fiskehamn i Ytternäs inleddes efter det att landskapsstyrelsen beviljats extra ordinarie medel från statskassan. Hamnen togs i bruk i januari 1965. Kostnaderna uppgick till en miljon mark. Trafiken på Korrviks fiskehamn har varit livlig, men det ekonomiska utfallet för staden är svårt att bedöma utöver de inkomster för hamnavgifter, elström och magasinshyror som influerat genom åren. År 1986 övertog Mariehamns stad den fulla äganderätten till fiskehamnen i Korrvik. I årsberättelsen noteras att "den sedan länge planerade ändringen av eldistributionen till båtarna har satts i verk".

Fiskerinäringen förutsatte givetvis ett fungerande förädlings- och distributionsystem på orten, även om merparten av fångsterna exporterades. Islager har byggts i Korrvik och på industriområdet i Norrböle verkade tidigare Ålands Frys Ab. År 1951 startade Knut Strandberg ett fiskerökeri i Strändnäs som vid inkorporeringen tio år senare hamnade innanför stadsgränsen. Till en början verkade företaget enbart sons rökeri men senare utvidgade Strandberg rörelsen till parthandel med bland annat havslaxhan tering. Den normala arbetsstyrkan uppgick till fyra personer men under högsäsong var åtta eller tio anställda i företaget. I och med ombyggnaden av den så kallade rökerikorsningen, löste landskapet in anläggningen med



Trälare i Korrvik. Okänd fotograf, Ålands museum.

markområde. Därefter blev Knut Strandberg hyresgäst fram till avvecklingen 1990. Då sattes punkt för en 39-årig verksamhet i fiskförädlingsbranschen i Mariehamn. Byggnaden revs i början av 1990-talet.

#### Sysselsättningsläget

Det ökande utbudet på arbetsplatser i stadsregionen hade både positiva och negativa sidoeffekter. Till de positiva hörde en minskad emigration till Sverige och större yrkesstudiebenägenhet och till de negativa hörde bristen på bostäder. Företagarna lät gemensamt uppföra en serie flervåningshus i backebergområdet och på Klinten. Landskapets arbetskraftsbyrå bidrog 1970 med nio barackbyggnader i Norrböle. Staden ställde tomtmark till förfogande gratis och stödde även den fria företagsamheten genom att teckna aktier i ett nytt industrihus i Norrböle. År 1980 var

aktiepostens värde 14.000 mark men året därefter beviljade stadsfullmäktige ett tilläggsanslag på 100.000 mark för inköp av nya aktier i Ålands Industrierhus Ab. Värdet av aktieposten uppgick 1986 till 178.000 mark. Bland andra av stadens investeringar i Norrböle kan nämnas Strändnäs frivilliga brandkårs depå samt tennis- och badmintonhallen Bollhallen.

Perioden 1961-1986 kan med fog betecknas som den ur näringslivssynpunkt mest expansiva i stadens historia. Till detta har som redan sagts, bankernas företagsvänliga attityd bidragit. Genom en landskapslag som trädde i kraft 1970 kunde företagarna erhålla utvecklingskrediter på lånat kapital, vilket innebar att landskapet beviljade räntelättnader för företagarna. Att landskapet senare under 1970-talet valde att prioritera turistföretag på landsbygden och i skärgården är en annan historia.

# SJÖFARTEN

Det är tveklöst så, att perioden 1961 - 1986 är den mest omvälvande någonsin i stadens sjöfartshistoria. Utvecklingen inom handelssjöfarten och färjbranschen följer i stort samma expansiva linje fram till mitten av 70-talet. Därefter pekar kurvan successivt nedåt för den traditionella handelsjöfarten, medan färjnäringen inför 80-talet kan sammanfattas i Vikinglinjens VD Karl Johan Hagmans ord: "En stark dynamik föranledd av optimistisk framtidstro har kännetecknat färjtrafikens första kvartss sekel". Förenklat kan man säga att färjtrafiken och turistnäringen gått hand i hand, medan den traditionella sjöfarten fått bära sina egna bördor och i många fall kapsejsat under konjunkturtrycket.

## Handelssjöfarten

Vid ingången till 1960-talet led landets sjöfart av den djupa lågkonjunktur som börjat 1957. I åländska sjöfartskretsar talades om "den internationella fraktmarknadens sammanbrott", som en lägesbeskrivning av situationen 1957-58. Av den åländska flottans mestadels överåriga tonnage låg 58 procent av redarföreningens medlems-tonnage upplagt i främst Mariehamn i april 1958. Ålands redarförenings VD Stig Lundqvist ansåg att en av orsakerna till tonnagets höga ålder var att den modernaste delen av flottan överlätits som krigsskadestånd. Men å andra sidan skrev sjöfartshistorikern Georg Kährre: "De ångtrampar som bildade den åländska handelsflottans kärna vid världskrigets slut

hade så pass hög medelålder som 45 år. Det var i och för sig en lättnad att de åländska fartygens höga ålder gjorde att de blev refuserade som krigsskadeståndsfartyg".

Vid årsskiftet 1961-1962 bestod den åländska handelsflottan, ansluten till Ålands Redarförening, av 63 fartyg. Två av ångfartygen eller 3 procent var över 40 år gamla. Ett generationsskifte hade dock inletts 1953 genom ett samgående av Rederi Ab Gustaf Erikson, Asta och Lundqvistrederierna. De bildade bolaget United Owners och upprättade linjetrafik med sina moderna isförstärkta fartyg mellan finländska och europeiska hamnar.

1962 var ett år med kraftigt frakt- och prisfall över hela världen och med nya uppläggningar för det överåriga tonnaget som följde. Samtidigt som de åländska redarna i början av 1960-talet klagade över priset på secondhandtonnage byttes delar av den äldre flottan ut mot andra secondhandfartyg. Exempelvis Sallybolagets torrlastfartyg *s/s Adeny* med byggnadsår 1930 byttes 1963 ut mot "nya" *Adeny*. Nyförväret var byggt 1945 och var också ett torrlastfartyg på 7.750 dwt. Hon höll 16 knops fart medan gamla koleldade *Adeny* med sina 3.450 dwt. kunde prestera endast 9 knop. (Dwt.=dödvikt= vikten av maximal lastförmåga och fulla drivmedelsförråd)

År 1963 avslutades en epok i secondhandtonnagets historia. Då avyttrade Rederi Ab Sally den åländska flottans sista koleldade fartyg *s/s Nanny*, byggt 1930 men inköpt så sent som 1960 till marie-

*m/s MARINA i Västerhamn 1961. Fartyget var en typisk representant för åländskt småtonnage. MARINA var byggd 1939 och sjönk efter en kollision i Nordsjön i augusti 1962. Fotograf okänd. Ålands museum*



hamnsrederiet. Den sista lastångaren blev Lundqvistrederiernas *s/s Rhys* från 1948, som hade tjänat ut 1973.

Om man frånräknar bil- och passagerarfärjan Vikings rederi, återstod tio mariehamnsrederier i början av 1961. Mellan åren 1964 och 1966 upplöstes sex rederibolag i Mariehamn. Flera av dem drev fartyg under 1000 ton dwt. Dålig lönsamhet verkar ha varit en bidragande orsak till de mindre rederiernas nedläggningar. I några fall berodde upplösningarna på att de tidigare huvudredarna avlidit, men rederierna drevs vidare av efterträdarna, för att slutligen avvecklas för gott.

## Specialiseringen

I en tidningsintervju 1965 yttrade Rederi Ab Gustaf Eriksons VD Edgar Erikson, att enligt hans uppfattning var "trampfartygens saga all, jag anser att linje- och kylfartyg är framtiden". Under de här åren diskuterades nödvändigheten av ett vidare linjeval än sjöfartsrådet Eriksons fartygs-term innefattade, nämligen en uppfölj-

ning av världshandelsflottans mera specialiserade inriktning.

För åländskt vidkommande var Rederi Ab Gustaf Erikson ledande i fråga om tidig specialisering på kyl- och linjetrafik. Merparten av fartygen var byggda på Gustaf Eriksonägda Nystads varv. År 1978 lät rederiet bygga systerfartygen *m/s Balderö* och *m/s Andersö* på ett sydkoreanskt varv. Nyförvären på 16.797 dwt. vardera, var specialbyggda för skogsproduktlast. Den erikska flottan kulminerade åren 1978-1980 med 22 fartyg i trafik, fördelade på 74.700 dwt.

De två andra "klassiska" mariehamnsrederierna Sally och Lundqvistrederierna hade under 1960-talet en ganska likartad struktur, d.v.s. en flotta uppbyggd på secondhandtankers, äldre ång- och motorfartyg och några nybyggda coasters på omkring 1000 dwt.

Sallykoncernens tankerflotta uppgick 1965 till tio tankfartyg med en medelålder på 16 år. Samtliga dessa tankers var under 25.000 dwt. och trafikerade i huvudsak Svarta-havstraden. År 1967 inköptes *m/t*



Rederi Ab Sallys  
m/t PEGNY klar för  
sjösjätt i Uddevalla 1969. Ålands  
museum

Dagny och m/t Sanny, byggda 1960 och 1961. Med sina 44.640 respektive 42.740 dwt blev de Finlands största tankfartyg. Rederiets första nybyggen levererades åren 1969-1970, m/t Bonny och m/t Peggy på vardera 96.200 dwt. Sallykoncernens satsning på tankfartyg kulminerade 1974 i och med nyanskaffningen av supertankern m/t Jonny på hela 132.250 dwt. År 1976 avyttrades två av flottans större shelteräckade torrlastfartyg och i början av 80-talet såldes de två sista torrlastfartygen av coastertyp. Rederiet koncentrerade sig således successivt på tankfartyg, jämsides med kryssnings- och passagerartrafik.

I Lundqvistrederiernas flotta ingick 1966 fyra tankfartyg, tre ångare och sex torrlastfartyg, samt ytterligare ett under byggnad. Lundqvistrederierna byggde sammanlagt fyra fartyg under den aktuella perioden, varav ett gick i ro-rotrafik. År

1980 förvärvades ytterligare ett ro-rofartyg, "början till en ny investeringsväg efter ett uppehåll på drygt fem år", som det uppges i rederiernas årsberättelse. Fram till 1972 inköptes begagnat tanktonnage i storleksklassen 16.000 - 20.000 dwt., men 1975 förvärvades m/t Hugo på 97.700 dwt. Av Lundqvistrederiernas mera anmärkningsvärda tankerköp står 254.146 dwt. stora Annie i en klass för sig. Bolagets inriktning på tankertonnage byggde under perioden 1961-1986 på köp och försäljning av secondhandtankers, till skillnad från Sallyrederiets nyinvesteringar.

Det så kallade småttonnaget utgör ytterligare en specialiseringslinje. Med småttonnage avses fartyg under 1.600 dwt. I början av 1960-talet startade flera nya rederiier småttonnagerörelse, men misslyckades. Mariehamnsredaren Bror Husell inledde sin verksamhet 1964 med befraktnings-

uppdrag. Han har sedan dess hunnit bygga upp en flotta med en omsättning på hela 32 fartyg fram till 1986.

### Konjunkturer

Redarföreningens VD Justus Harberg har betecknat utvecklingen efter 1958 som "en praktiskt taget obruten expansion av Ålands samlade handelstonnage och bl.a. bruttofrakter, flottans samlade värde och utbetalda löner fram till år 1975, då det första kända bakslaget kom". Harberg avser den globala kris som uppstod 1973-1974 och som innebar en höjning med 300 procent av OPEC-ländernas råoljepriser de första åren. Man minns i sammanhanget TV-kamerornas bevakning av OPEC-högkvarteret i Wien och hur en liten klick förbiulande herrar bildligt talat höll världsekonomi fängens i sina dokumentportföljer. Jag hade en gång tillfälle att se innehållet i en kuwaitisk attachéväska, vilket inte var stort mer än ett par checkhäften och en packe flygbiljetter, men ändå tycktes ha en bestickande tyngd.

Det framstod allt mera tydligt att också den åländska sjöfarten nu dragits in i den världsomspännande krisen. Under 1975 sjönk världshandeln med tio procent, Redarna efterlyste stödåtgärder från statsmaktens sida, man möttes i stället av Finlands sjömansunions hårdare krav på "betungande bemanningsavtal", som VD Justus Harberg formulerade saken. Trots det svåra läget måste de åländska rederierna satsa på större tankers för att kunna konkurrera på världsmarknaden. Trafiken på Svarta-havstraden förlorade successivt i betydelse efter OPEC-ländernas utspel och ända sedan Suezkrisen 1967 hade oljefälten i Persiska viken blivit viktiga lastningshamnar. För en supertanker i 96.000 dwt-klassen tog en resa Europa-Persiska viken två månader tur och retur med full last.

Sjöfartskrisen var fortfarande kännbar

1977, men mot hösten 1978 steg tankfrakterna och hos Lundqvistrederierna noteras att m/t Hugo för första gången efter tre års uppläggning kom i trafik "i rederiets regi". Uppgången för alla slags tonnage fortsatte under de närmaste åren och den åländska nyinvesteringstakten ökade. Men redan 1980 följde nästa dräpslag, en sjöfartsstrejk som varade mellan 27 mars och 21 maj. För den åländska handelsflottan stoppades 83 procent av tonnaget, eller 53 fartyg. Uppgörelsen kostade rederierna 20 procent i högre bemanningskostnader och hela bruttofraktförlusten uppskattades till 140 miljoner mark för handelsjöfarten och inklusive färjerederierna uppgick förlusterna till ofatbara 300 miljoner mark.

1980 kunde en ny avmattning i världshandeln noteras. Överallt i industriländerna gjordes insparingar och man vidtog ersättningsåtgärder för att minska oljeberoendet, vilket i sin tur minskade efterfrågan på tankertonnage. Även om utbudet på stycke gods- och linjetrafikfrakter ökade något under året, motsvarade ökningen inte alltid de faktiska driftskostnaderna för personal och bunker. Åren 1982-1983 minskade lönsamheten ytterligare. I redarkretsar talades det om de två svåraste åren sedan den djupa depressionen på 1930-talet

### Fyra krisår

År 1983 togs initiativ till att skapa ett åländskt öppet fartygsregister. Förslaget presenterades i maj 1986, men kom för sent för att få någon betydelse, varför det aldrig realiserades. Åderlåtningen av den åländska handelsflottan hade i princip inletts 1983 med försäljning av fartyg till utlandet, som i vissa fall hamnade i drift hos dotterbolag. Hösten 1984 kom den första utläggningen. Rederi Ab Gustaf Erikson hade ju varit ledande i åtskilliga sjöfartsinnovationer och nu blev de pionjärer

även när det gällde utflaggnings av kylfartyget *m/s Herrö* till ett dotterbolag på Cypern. Åtgärden väckte bestörtning hos allmänheten och förbittring inom sjöfacken. Redarförningens VD Justus Harberg ansåg i en tidningsintervju att det fanns två alternativ. "Det ena är att flagga ut och det andra är att sälja till rena skrotpriser, vilket är att kasta pengarna i sjön".

Under 1984 diskuterade åländska redarföreträdare krisen på regeringsnivå. Förhandlingarna var komplicerade och utdragna. Med Finlands Banks och handels- och industriministeriets goda minne sanktionerades åtminstone Rederi Ab Gustaf Erikssons försatta utflaggningspolicy. I slutet av 1986 seglade rederiets två styckegods- och kylfartyg *m/s Degerö* och *m/s Fiskö* ännu under finländsk flagg, medan de övriga tolv fartygen bytt både namn och nationstillhörighet.

Ur Lundqvistrederiernas årsberättelse 1985 framgår: "Företagsledningen bedömde att driftskostnaderna under finländsk flagg på sikt omöjliggjorde en framgångsrik verksamhet i traditionell stil. Mot denna bakgrund engagerade sig rederiet i utländska företag och ingick under året ett långtidsbefraktningssavtal om ett tankfartyg på ca 82.000 dwt." 1986 återstod tre av rederiets ro-ro och torrlastfartyg i det åländska skeppsregistret, medan tankfartygen seglade under Bahamas flagga.

Sallybolagets öde är inte fullt jämförbart med de två ovan nämnda rederiernas omvandling. Dels var Sallybolagets struktur annorlunda, med sin fasta bindning till passagerarfärjorna, och dels var utflaggningsingen inte aktuell inom rederiet. I stället fick rederiet stora likviditetsproblem, vilka hade uppstått genom en storsatsning på kryssningstrafik i Karibien och öppnande av en olönsam passagerarlinje i Engelska kanalen, för att nämna de viktigaste av rederiets kostnadskrävande projekt. Fastän tre tankfartyg och en bilfärja såldes 1983,

uppgick skulderna fortfarande till närmare en miljard mark. Den största fordringsägaren Föreningsbanken i Finland övertog i praktiken Sallyrederiet. De tre sista tankfartygen *Bonny*, *Fanny* och *Finnö* såldes 1985 till det nybildade rederiet Alandia Tanker Company Ltd, som i sin tur flaggade ut fartygen till Bahamas. År 1986 ingick inte ett enda handelsfartyg i det förutvarande största rederiet i Finland, som dock levde vidare en tid i styckat tillstånd inom kryssnings- och passagerartrafiken utanför Åland.

Astabolaget var ett annat anrik Mariehamnsrederi som bildats redan 1934. I rederiet ingick i mitten av 1960-talet som mest fem fartyg. Rederiet opererade enbart inom torrlastsektorn och samarbetade inom United Owners/United Lines kontrakts- och linjetrafik. År 1982 trappades verksamheten ner för att helt upphöra 1986. Trots god soliditet beslöt rederiets ledning att upplösa bolaget 1988.

1986 blev också minnesvärt av den anledningen att två av sjöfartens märkesmän gick bort med kort mellanrum. Kommeriserådet Algot Johansson avled den 11 februari och sjöfartsrådet Edgar Erikson den 9 mars. De båda redarna hade verksam och bidragit till det åländska välståndet genom bland annat det stora antalet arbetstillfällen till sjöss. Algot Johanssons månade också om att sjöfolk skulle ha bostäder i land. Han lät därför bygga eller renovera 25 hyreshus i Mariehamn med totalt 336 bostadslokaler och visade sig därmed besitta ett socialt samvete. Edgar Erikson var mån om att idka välgörenhet i det tyska. Bland syskonen Erikson-Hohenthalls större donationer kan särskilt framhållas deras bidrag till livräddningskryssaren Gustaf Erikson 1963.

I Ålands redarförningens översikt för sista perioden 1986 uppges att 32 fartyg seglar under finländsk flagg, medan 23 fartyg är utflaggade. Siffrorna är något missvisande såtillvida att av de 30 enheter som återstår

av flottan, så utgör bil- och passagerarfärjorna 13 st. eller 43,3 procent av det totala tonnage. Merparten av de resterande 17 fartygen består av smättonnage som ägs eller befraktas av idoga familjeredere som Bror Husell Chartering Ab, Godby Shipping med Alpo Mikkola som VD, Rederi Ab Lillgaard som drivs av Pär Henriksson med familj, samt det av sjökaptan Toivo Nordlund år 1971 bildade familjerederiet Nordlund Shipping Ab. Dessa driftiga smättonnageredere byggde, trots motgångar när det gällde t.ex. räntestöd, upp det som i slutet av perioden 1961-1986 var ryggraden i den åländska handelsflottan. Så har utvecklingen fortsatt fram till nutid. De små rederierna lever, medan de stora försvunnit i traditionell mening. Kvar finns också de anslående rederikontoren vid Esplanaden och på sina håll en seglivad myt om sjöfartens storhet och magi. Det saknar intresse för filmteam och reportagemakare att göra dokumentärprogram om ett litet rederis vardagsknog.

Windjammers, storfärjor och flotta bildsväp från de stora rederikontoren slår bäst.

### Färjsjöfarten

I Birger J. Palmes två sidor långa avsnitt "Färjtrafikens genombrott" i Mariehamns stads historia skriver han bland annat: "De ovan nämnda färjorna (Viking och Slite) har inlett en ny epok i Mariehamns och även i de åländska kommunikationernas historia (...) Vad nu den inledda färjtrafiken ekonomiskt och kulturellt kommer att betyda för Mariehamn och övriga Åland genom att örket intryckts i ett transportnät, omfattande en stor del av Europa, ligger för öppen dag".

Varken B.J. Palme, sjöfartsintressenter eller andra kunde i slutet av 1960 - när B.J. Palmes text skrevs - förutse den expansiva utvecklingen inom färjbranschen. Om bakgrunden är redan åtskilligt skrivet och särskilt om pionjärerna Gunnar Eklund,



Passagerarfartyget *s/ s DROTTEN*, byggd 1928. *DROTTEN* sattes i trafik på linjen Mariehamn-Stockholm 1964. Ålands museum





Trafik i Västerhamn i början av 1980-talet. Närmast kameran m/s VIKING SALLY. Foto Teuvo Kanerva, Ålands museum

Henning Rundberg och Algot Johansson på Åland och gottlänningen Carl Bertil Myrsten. Till pionjärerna måste också mariehamnaren Waldemar Höglund räknas. Han grundade Eckerölinjen 1961.

Fram till 1965 fanns tre konkurrerade färjrederi, men samma år inleddes samtrafik mellan Vikinglinjens rederi och Sli-te, till en början på linjen Kapellskår-Par-gas - Mariehamn. År 1966 gick även Ålandsfärjans rederi med i samarbetet.

Marknadsföringsbolaget Vikinglinjen bildades och antog 1984 det internationaliserade namnet Viking Line.

Efter samgåendet av de tre rederierna följde investeringar i nytt tonnage. Det första nybygget blev m/s *Kapella*, som byggdes på ett jugoslaviskt varv 1967. Hon var i trafik fram till 1979 då hon såldes till Grekland. År 1970 byggdes tre färjor i följd: m/s *Apollo*, *Viking I* och *Marella*. Den senare var systerfartyg till *Kapella* medan *Viking I*

och *Marella* var identiska ifråga om passagerarkapacitet (1.200) och blev de första i en serie på åtta färjor som byggdes på Jos. L. Meyers varv i Papenburg, Tyskland.

Viking I ersatte den gamla trotjänaren *Viking* som pensionerades 1970. Hon bogserades till Helsingfors för upphuggning 1973, beledsagad av många nostalgiska tankar och minnen från de 49 åren i sjö-tjänst, varav elva i åländsk ägo.

Men en ny generation färjor tog vid. De gled ner från stapelbäddarna i Åbo, Papenburg och Hamburg och som allt större rödsvita legoklossar dök de upp bakom Lagneskärs udde vid inloppet till Mariehamn. Där kom *Viking 3* och *Diana*, med de besvärliga svallen, *Viking 4* och *Aurella*, alla byggda mellan 1972 och 1973. Efter att *Viking 5* sjösatts 1974, följde en paus fram till den största investeringen i Viking-linjen någonsin. Inför 80-talet var det redan dags för den tredje generationen färjor.

De levererades inom 14 månader och fick namnen *Turella*, *Diana II*, *Rosella*, *Viking Saga*, *Viking Song* och *Viking Sally*. Av dem är *Rosella* fortfarande i trafik på Mariehamn, medan de andra är avyttrade. *Viking Sally* var ett otursförföljt fartyg. Hon mötte sitt slutliga öde under namnet *Estonia* hösten 1994 i den största sjökatastrofen någonsin i Norden.

De stora färjinvesteringarna var anpassade för 80-talets transportkrav med contain-er- och trailertrafik. Den andra nyinrik-tningen var konferenser- och kryssningar i specialbyggda utrymmen ombord. Man kan särskilja tre huvudlinjer i Vikinglin-jens policy: bil- och passagerartrafik på kortrutten Mariehamn-Kapellskår, gods- och långtradartrafik på egna och inchart-erade färjor och kryssningsresor mellan Sverige och Finland.

Kryssningstrafikens pionjärer blev dock sjökaptenerna Bror Husell och Thorbjörn Jansson. De bildade folkredriet Filippert i Mariehamn 1970. I februari 1971 ändra-

des rederiets namn till Birka Line Ab. Det första fartyget m/s *Prinsessan* anskaffades från Danmark och sattes i kryssningstrafik i november 1971. Redan året därefter in-köptes *Prinsessans* systerfartyg, som fick namnet *Baronessan*. Hon hade tidigare va-rit i kinesisk ägo och den kinesiska texten fanns kvar på bland annat hyttanslagen under hennes åländska period 1972-1980. Märkligt nog hamnade hon i kinesiska far-vatten på nytt, först till Taiwan och sedan 1985 tillhör f.d. Baronessan ett rederi i Guangdongprovinzen i Kina.

De stora vikingfärjorna var inte heller först med rederiets kryssningstrafik, titan det ombyggda passagerarfartyget *Apollo III*. Våren 1976 inleddes kortkryssningar mellan Stockholm och Mariehamn med fartyget. *Apollo III:s* passagerarunderlag ut-gjordes i första hand av svenska pensionär-er. Det populära fartyget har fått sin egen monografi skriven av Anders Ahlerup.

Efter förvärven av storfärjorna 1979-1980, sattes ytterligare två nya kryssnings-fartyg in på linjen Stockholm-Helsingfors, *Mariella* 1985 och *Olympia* 1986, vardera med plats för 2.500 passagerare och 2.372 hytter. *Olympia* var vid det tillfället världens största passagerarfärja, men seglar sedan 1993 för ett engelskt rederi.

Birka Lines båda kryssningsfartyg blev mycket uppskattade även av åländska rese-närer. Däremot var m/s *Freeport* inget lycko-kast. Hon sattes in i åretrunttrafik på lin-jen Helsingfors-Stockholm 1973 men vid den tidpunkten kom oljekrisen med höjda bunkerpriser. Samtidigt hade redriet m/s *Drottningen* chartrad i kryssningstrafik mellan Stockholm - Helsingfors - Lenin-grad. Beläggningen var inte den förvänta-de. Charterkontraktet förnyades inte och m/s *Freeport* måste avyttras för att rädda redriet från konkurs. År 1978 övertog Birka Line m/s *Finnhansa* som blev nya *Prinsessan* och rederiets flaggskepp fram till 1986. Då sattes rederiets första nybygge *Birka Prin-resa* i trafik mellan Mariehamn och Stock-



Rusch i köket på Birka Lines kryssningsfartyg och Prinsessan II. Birka Lines arkiv

holm. Fartyget har också gjort weekendkryssningar mellan öarna i Östersjön sommartid.

Birka Line hamnade i nya svårigheter 1988 till följd av Wärtsilä Marins varvskonkurs. "I sista minuten träder åländska Rederi Ab Eckerö (Eckerölinjen) till och köper posten (en tung aktiepost på 30 %) med tillhörande stort ägarinflytande i bolaget", skriver Hasse Svensson i Birka Lines jubileumsskrift.

Eckerölinjen har sedan starten 1961 haft sitt kontor i Mariehamn, men enbart bedrivit trafik mellan Eckerö och Grisslehamn. Tills vidare har rederiets flotta bestått av secondhandtonnage. Det kan nämnas att rederiets flaggskepp sedan 1988 bär namnet *Roslagen (II)*. Hon byggdes ursprungligen som *Viking 3* för Rederi Ab Sallys räkning i Papenburg 1972 och ingick i Vikinglinjens flotta till 1976. Däref-

ter såldes *Viking 3* till Oy Vaasa-Umeå Ab och trafikerade Kvarken-linjen i tolv år.

Färjepokens genombrott har givetvis satt djupa spår i stadens samhällsmönster. Till följd av det ekonomiska utfallet har vi varit tvungna att lära oss leva med de mindre tilltalande sidorna som trängsel i affärer och på gator. Sociala problem som ibland har lett till utslagning är en följd av tillgången på billig färjsprit. Bland de nya inslagen i det sociala mönstret märks det första narkotikabeslaget på campingområdet i Mariehamn 1967 och att rattfylleriet i staden ökade markant i början av 70-talet. Ungdomsfylleriet på färjorna uppmärksammades stort 1980. Svenska myndigheter krävde en begränsning av försäljningen ombord, ett krav som fick stöd av tullstyrelsens generaldirektör i Helsingfors. Rederierna vidtog åtgärder som att höja åldersgränsen för kryssningsresenärer och



Birka Princess på jungfruturen 1986. Birkas arkiv

att skärpa den allmänna övervakningen. I slutet av 70-talet kom den så kallade 24-timmarsregeln för inköp av full ranson skattefri sprit, men det oaktat fick 15-16 åringar alltid tillgång till öl både ombord och i land.

Färjbranschens expansion medförde också en ny arbetsmarknad. Arbetsförmedlingens sjömansavdelnings statistik ger inte en heltäckande bild av förhållandena, men vissa tendenser avspeglas nog i ett slumpvis valt år som 1972. Då förmedlades 1.901 stöjtjänster, varav 903 personer eller 48 procent sökt arbete på passagerarfartyg. Av dessa var 66 procent män och 34 procent kvinnor. Vart de tog vägen är inte svårt att räkna ut, då både Baronessan, Viking 3 och Diana levererades under året. Dessutom fanns flera andra färjor i trafik sedan tidigare, i stadens arbetsplatsstatistik registreras inte så kallade rörliga arbetsplatser, dit sjöfartssektorn räknas. På uppdrag av turistnämnden i Mariehamn gjorde diplomekonom Ralf Johansson en utredning om stadens andel av ålandsturismen 1976. Enligt Johanssons utredning utgjorde andelen bosatta i Mariehamn 24 procent eller 396 personer av det totala antalet anställda på färjor och kryssningsfartyg i hela landet. Enkäten omfattade alla färjeredier med totalt 1.676 anställda.

De nya arbetsplatserna öppnade nya utkomstmöjligheter för kvinnor samtidigt som de skapade nya problem inom de landbaserade servicenärningarna. Fru Göta Erlandsson arrenderade flera restauranger i staden. Inför Societetshusets 100-årsjubileum 1971, yttrade hon sig om färjorna "som för med sig många gäster men går med de anställda".

I en intervju med Vikinglinjens VD Karl-Johan Hagman 1981 framkom bland annat att: "Av de 6 miljoner människor som årligen tar färja mellan Sverige och Finland är det enligt Hagman cirka 2 miljoner som verkligen reser, som behöver ta

sig från en plats till en annan. De övriga 4 miljonerna har getts en anledning att resa, för nöje, rekreation, luftombyte, semester. Den stora delen av passageraraffären är alltså en skapad marknad, ett skapat behov, som blivit viktigt men är konjunktur-betonat, säger Hagman". Utöver denna aningen filosofiska passus innehåller intervju sedan vanliga marknadsmissiga värderingar och analyser av verksamhetsåret och framtiden.

I allt material som genomgåtts av mig, framhålls genomgående trafikörelsen mellan Sverige och Finland eller från Sverige till Åland, d.v.s. kryssningstrafiken. Mariehamn som startpunkt för resandet tycks på något sätt hamna utanför marknadsföringen. Vi reser ju trogen ändå och tillfrågas inte om det sker av nödvändighet eller nöje men upplever knappast resandet som ett skapat behov. Birger J. Palmes reflektion om resandets kulturella betydelse för Mariehamn och de europeiska kontakterna berör ett nytt, eller snarare flera olika kulturfenomen. Kryssningsresenärerna mellan Stockholm och Mariehamn har utvecklat sin egen umgängeskultur ombord. De reser gruppvis, vill underhållas, har utvecklat ett tydligt revirbetående och klår "upp sig". På en morgontur till Kapellskär kan man vara okonstlat klädd, samtala med bekanta bara om man har lust och bemästra eller bejaka köpimpulserna allt efter situationen, Vad de europeiska kontakterna innebär för såväl morgonresenären som kryssningspassagerarna framgår tydligen i snabbköpsortimentets tillväxt och bredd. År 1974 fanns t.ex. en enda ölsort (dansk) ombord i snabbköpet.

#### *En sjökaptens minns*

Det finns flera vitala veteraner från färjepokens inledning, men det är sällsynt med nedtecknade minnen från det moderna sjölivet. En av de få, som fått perspektiv på

denna särskilda sjöfartsfas, är sjökaptenen Yngve Hägerstrand från Ylternäs. Som befälhavare tog han ändå anställning som tentent på m/s Slitesommaren 1960. Hägerstrand blev därefter anställd i Sliterederiet inom Viking Line i 33 år, varav 28 år som befälhavare.

Från den minsta till den största, skulle man kunna sammanfatta kapten Hägerstrands karriär. Han var nämligen befälhavare på m/s *Olympia* från det hon byggdes och gjorde sin jungfrutur till Mariehamn i april 1986, till dess hon såldes till England i april 1993. Om sin första tid ombord skriver Hägerstrand bland annat: "Nu tyckte jag att jag kommit i en drömsitt. Jag hade ett stort och fint fartyg, en fin trad och en toppen besättning". Traden ifråga var Stockholm-Helsingfors, men inloppet till Helsingfors vid Sveaborg bjöd på dramatik redan på första resan. I ett annat sammanhang fick Yngve Hägerstrand frågan om vad som skulle bli riktgivande för bil- och passagerartrafiken i framtiden. Han svarade då att på helsingforstraden var passagen vid Gustavsvärd det avgörande för hur stor en färja kan bli.

Birger J. Palme skrev inför 60-talets nya trafikera att utvecklingen "ligger för öppen dag". Yngve Hägerstrand skriver 1996:



*Befälhavare Yngve Hägerstrand på bil- och passagerarfärjan OLYMPIAS jungfrutur till Mariehamn i april 1986. Foto Stefan Öhberg*

"Var vi för närvarande befinner oss i färjepokens tidevarv är ganska svårt att säga, men att zenit har passerats är nog högst troligt".

# KOMMUNIKATIONER

"Goda kommunikationer - ett livsvillkor" rubricerar B.J. Palme det omfattande kapitlet om stadens länkar till omvärlden: "sjövägen, landsvägen och luftledes". Sedan 1961 har vi fått uppleva en remarkabel utveckling, främst på teknikens områden. I Bj. Palmes Mariehamn fanns endast en dagstidning. Televisionen hade ännu inte fått någon nämnvärd spridning, bruket av datorer låg i framtiden, breda utfartsleder med stor trafikintensitet likaså. Egen frimärksutgivning framstod som en utopi för ett fåtal, som kanske gav fler en tankeställare då jubileumsfrimärket med underskriften *Suomi-Finland* trycktes upp till stadens hundraårsdag 1961.

Men goda kommunikationer handlar inte enbart om rörelse i tiden eller ett sätt att färdas, utan också om kommunikationer på ett mänskligt plan. Inom den ramen ryms både samförstånd och motsättningar. Vi har kommit närmare varandra tack vare teknikens framsteg men samtidigt fjärrat oss från varandra i en slags tidsbunden tillit till samma tekniska innovationer.

## Långnäs och Järsö hamnfrågor

I Mariehamns stads historia redogör Birger J. Palme för "Långnäsprojektet och framtida perspektiv", så som de framstod i början av 1961. Bakgrunden till Långnäs hamnfråga låg ett år tillbaka i tiden och hade aktualiserats av Vikingrederiet. I maj satte åboredieriet Silja Line sin nya färja *m/s Skandia* i trafik och aviserade samtidigt

att de ämnade bygga en färjhamn i Långnäs "och därmed låta sina färjor Skandia och sedermera under 1962 Nordia gå förbi Mariehamn" skriver BJ. Palme. Ålands Handelskammare agerade tidigt i frågan och tillsammans med landskapsstyrelsen bildades en så kallad Långnäs-kommitté. Märkligt nog valdes ingen representant från stadens förvaltning in i denna kommitté, fastän frågans utveckling i hög grad berörde Mariehamns stad. Bland stadsförvaltningens företrädare fanns betänkligheter mot den långa transportsträckan till Långnäs i Lumparland. Man befardade vidare en kraftig minskning av hamnavgifterna och sist men inte minst att staden inte längre kunde få garantier för fast vintertrafik till Västerhamn under stränga vinturar. Stadsfullmäktige sade därför nej till markförvärv i Långnäs. Sådant var läget i slutet av 1961. Silja Line krävde då nedläggning av hamnavgifterna med 90 procent som villkor för att *m/s Skandia* skulle anlöpa Västerhamn en eller två turer i veckan under tiden 10 december 1961- 31 mars 1962. Silja Lines VD Nils Wetterstein tillkännagav i ett brev till stadsstyrelsen att efter år 1965, när Långnäs hamn beräknades vara utbyggd, var rederiets beslut att överge Mariehamn som anlöpshamn.

Vintern 1965-66 trafikerade såväl Silja Lines som Svea och Borebolagets fartyg endast Långnäs. I början av år 1966 utlystes isbrytarstreck. Eftersom vintern var extremt sträng, kunde endast *m/s Skandia* och *m/s Apollo* med finsk isklass i upprätthålla långnästrafiken. Västerhamn låg in-

frusen och oljelagren minskade. Den 4 mars bröt isbrytaren *Karhu* slutligen en ränna i Ålands hav.

Parallellt med Långnäs hamnfråga föredes diskussioner i landstinget och inom stadens förvaltning 1960 om en alternativ uthamn med ett läge närmare landskapets ekonomiska centrum. Man stannade efter noga övervägande för Järsö i Lemlands skärgård vid farleden Finland-Sverige. En uthamn i Järsö skulle spara flera sjömil i körsträcka jämförd med invikningen till Västerhamn och genom utbyggnad av vägar och brobankar skulle den landbaserade transportsträckan bli endast sex kilometer.

Projektet hade starka förespråkare i staden och det verkar som örn den stränga vintern 1965-66 på allvar fick igång en ny debatt. En så kallad Järsökommitté bildades med Fjalar Grönberg som ordförande. Grönberg var ledamot av både stadsstyrelsen och landstinget och hade alltså goda insikter i ärendets gång. I mars 1967 anhöll bergsrådet Berndt Grönblom i Helsingfors i egenskap av markägare i Järsö om slutligt besked av stadsstyrelsen. Efter behandling i stadsfullmäktige föll rösterna 13-6 för Järsö hamnprojekt. Mariehamns stad inköpte det 56 hektar stora markområdet med angränsande vattenområde och planeringen vidtog. Samtidigt utfäste sig landskapsstyrelsen att bygga väg till Järsö, men endast under förutsättning att staden garanterade hamnbygget. När Fjalar Grönberg presenterade projektet 1967 sade han bland annat: "Den nu planerade hamnen i Järsö skall kunna ta emot ca 120 meter lång och upp till 20 meter breda färjor. Hamnplanen rymmer ca 150 bilar och en väg med tre filer leder i land från hamnområdet". Det planerades också för en fiskehamn, flis-tugg, industrianläggningar o.s.v. i närmast euforiska ordalag i press och vid sammanträdesbord. I Ålands Handelskammares årsbok 1969 anas dock missnöje: "I plane-

ringsarbetet av den påtänkta och under projektering varande uthamnen på Järsö har vår handelskammare icke anmodats delta".

I stadens budget för 1969 upptogs 88.723,40 mark för projektering av Järsö hamn. Det verkar dock som om sambandet mellan landskapets vägbygge, de berörda markägarnas reservationer och andra omständigheter slutligen bidrog till att hamnprojektet lades ner. Området röjdes senare och blev ett naturskönt och uppskattat fritidsområde för stadsborna.

Silja Lines trafik på Långnäs upphörde vid årsskiftet 1974-75. Hamnen används sedan 1967 av landskapets skärgårdsfärjor och numera även av åländska långtradarfärjor i linjetrafik till Finland.

## Västerhamn

Hamnen förknippas naturligt med färje- och turisttrafiken. Terminaler och skyways dominerar det visuella intrycket. Man förbiser kanske då att hamnområdet sträcker sig från oljehamnen i söder till Klintkajen i norr. Däremellan ligger fasta anläggningar som museifartyget *Pommern*, en gästhamn och en rad dykdalber för tillfälliga förtöjningar. Utöver den allt mera accelererande passagerartrafiken fungerar hamnen som lastnings- och lossningshamn för olja, styckegods, cement och timmer, för att nämna några varuslag. Av statistiken framgår att antalet fartygsanlöp ökade från 2.664 med 1.731.812 netto-registerton år 1963 till 3.825 anlöp och 4.025.861 nrt. år 1970. Däremellan ligger en svacka mellan åren 1966 och 1968, beroende på bortfallet av Silja Lines trafik på Västerhamn, men totalt sett ökar trafikintensiteten i hamnen under hela 1970-talet. Det oaktat fanns intet särskilt planeringsorgan tillsatt för hamnens drift och utveckling. Inför budgetbehandlingen i stadsfullmäktige 1970 föreslog ledamoten Helge Sölgén att en hamnämnd skulle



Västerhamn med nya passagerarterminal. Mariehamns Stad

tillsätts. Stadsstyrelsen behandlade motionen i januari 1971, men stadskansliets tjänstemän ansåg att stadsstyrelsen även i fortsättningen kunde fungera som hamnämnd. Valåret 1971 beslöt stadsfullmäktige dock att inrätta en hamnämnd med sju medlemmar.

De första åren efter inkorporeringen 1961 företogs endast underhållsarbeten av befintliga anläggningar i Västerhamn. En hamnordning antogs 1962. Under år 1964 diskuterade stadsfullmäktige behovet av en ny väntsal och tullpaviljong. En svensk ingenjör utarbetade skisser och arkitekt Bengt bindsten kopplades in på projektet. Flera ritningsförslag presenterades

men inget beslut kunde fattas ännu 1966. Orsaken till detta var dels obeslutsamheten kring Järsö hamnfråga och dels den ökande passagerartrafiken i Västerhamn under högsäsong, vilket krävde en utbyggnad av bilramper och förstärkning av kajkonstruktioner i första hand.

År 1965 investerades 509.000 mark i ett nytt färjläste. Byggnadsarbetena på hamnterminalen inleddes åren 1970-71 med iordningställande av hamnplanen. Byggnaden togs i bruk i juli 1972 och därmed blev den tidigare så bristfälliga servicen till resenärerna avsevärt förbättrad enligt dåtidens krav. Totalkostnaderna för projektering, landgångar, hamnbelysning och

byggnaden med inredning uppgick till 3.600.000 mark. Vikingterminalen ombyggdes och förstörades 1988.

En ny terminal för kryssningsfartyg projekterades under år 1979 och togs i bruk i november 1980. Samtidigt flyttades tullens verksamhet från kajplanen och de friställda ytorna kunde utnyttjas för avgående trafikköer. Den nya paviljongen benämns Birkaterminalen.

Under den aktuella 25-årsperioden har staden ständigt ställt inför nya utmaningar genom önskemål om kajplatser för allt större fartyg. År 1980 kan tas som exempel. Vid ett trafikmöte hösten 1979 aviseras två nya storfärjor som skulle sättas i trafik 1980. Den yttersta av kajerna, nr 5 med en längd av 80 meter och med ett djup på knappt fem meter, måste byggas om. Efter ett snabbt beslut förlängdes kajen till det dubbla och fördjupades till 7,3 meter. Samtidigt byggdes Birkaterminalen. De båda investeringarna uppgick till närmare nio miljoner mark. Utöver redan budgeterade medel för årets hamndrift, beslöt stadsfullmäktige om ett tilläggsanslag på 1.300.000 mark, samt att uppta två lån om totalt 6,5 miljoner mark.

Det är givet att budgetönskemål från till exempel den kulturella eller sociala sektorn fått stå tillbaka de år då det krävts större investeringar i Västerhamn. Politiker och tjänstemän är medvetna om att överskottet från hamnen har avgörande betydelse för stadens ekonomi. I hamnkaptens Uno Gottbergs verksamhetsberättelse 1985 står bland annat: "Under åren 1976-1985 har drygt 31,1 milj. mk. investerats i Mariehamns hamn. Driftkostnaderna har utgjort ca. 18,2 milj. mk. och räntekostnaderna ca 2,4 milj. mk. Intäkterna under motsvarande tid har varit ca. 52,8 milj. mk, varför man kan konstatera att hamnen förmått självfinansiera sina investeringar och dessutom vid utgången av år 1985 presterat ett överskott på drygt 1 milj. mk."

År 1985 byggdes en flytande ponton för Silja Lines nya storfärja *my Svea*. Med sin längd av 169 meter signalerade fartyget samtidigt att en ny generation färjor gjort sitt intåg i Västerhamn.

Sommaren 1961 hade Västerhamn trafikförbindelser med Stockholm, Norrtälje, Kapellskär, Simpnäs, Gävle, Korpa och Åbo. Resenärerna kunde välja mellan ångfartyg, motordrivna färjor eller bränslebåt. Men när säsongen var över fick vi lita till okomfortabla nattbåtar västerut och menföresfartyget *Aradas* turer i östlig riktning några gånger i veckan. Tjugofem år senare var det möjligt att resa bekvämt sjövägen till Stockholm, Kapellskär, Nädendal eller Åbo året runt. Samtidigt hade Västerhamn utvecklat till Finlands näst största hamn vad beträffar både kapacitet och trafikintensitet.

#### Österhamn

Om Västerhamn representerar framtiden och är stadens "utrikeshamn", så har utvecklingen närmast varit den motsatta i Österhamn. År 1961 svarade fortfarande trotjänarna *Vinga* och *von Konow* för styckeodstrafiken mellan Mariehamn och Åbo med tre veckoturerna. På grund av de allt bättre utbyggda skärgårdsförbindelserna med landskapets färjor, minskade betydelsen av sjötransporter med Ångbåts Ab Ålands flott. *von Konow* gjorde sin sista resa med styckeodstrafiken till Österhamn i augusti 1975. Fartyget var drygt 70 år gammalt och det sista i sitt slag i Ångbåts Ab Ålands flotta. Bolaget hade alltsedan grundläggningsåret 1875 upprätthållit trafiken mellan Åbo och Åland. Österhamn blev ändhamn först efter att Lemströms kanal färdigställdes år 1882.

#### Småbåts- och gästhamnar

I staden finns tre småbåtshamnar varav Österhamn är den största och äldsta, Väs-



Natt i Österhamn i början på 1970-talet. Foto Per-Ove Högnäs



Vinterfiske på Slemmern i januari 1972. I förgrunden tullvakten och författaren Ingmar Sjölund, i bakgrunden stadshuset och societetshuset. Reprofoto, Tidningen Åland.

terhamn den andra och Lerviks båthamn i Ytternäs den senast anlagda.

Dragningen till sjön har alltsedan stadens tillkomst varit en naturlig del av stadsbornas fritidsintresse och efterfrågan på båtplatser har tidvis varit stor. De främsta orsakerna till det stegrade intresset kan dels tillskrivas de båda seglarföreningarnas insatser och dels det stigande välståndet som gjort det möjligt att förverkliga drömmen om en egen båt.

Av seglarföreningarna är Åländska segelsällskapet (ÅSS) äldst. Föreningen bildades 1897 och har sitt säte i Västerhamn. Mariehamns seglarförening (MSF) är tjugo år yngre och håller till i Österhamn. Båda föreningarna upprätthåller gästhamnar. I ÅSS' 50-årshistorik skriver Jan Sundberg om året 1936: "Då motorbåtarnas antal ökats så pass mycket och dessutom talrikt gästande motorbåtar besökte hamnen, vid vilken det icke fanns någon bensin eller petroliummätare, uppsattes en sådan genom Ab Nobel-Standards försorg inom sällskapets hamnområde". Sundberg skriver vidare att antalet gästande båtar steg till 229 st säsongen 1939. I övrigt nämns inte några fasta gästhamnsplatser i Västerhamn och inte heller om avgifter som uppburits av föreningen eller staden.

Det var först våren 1977 som stadsstyrelsen beslöt att projektera en gästhamn i Österhamn. MSF anhöll om att få driva gästhamnen samt att inreda Ångbåts Ab Ålands tidigare hammagasin med duschar. År 1979 fick föreningen förord för gästhamnsdriften men ingen tillgång till duschar utan endast två mobila toaletter. Den sanitära situationen aktualiserade en plats för den länge planerade paviljongbyggnaden. Det blev t.f. stadsarkitekt Gunnel Helander som ritade paviljongen. Den invigdes i juni 1983 och resultatet blev enligt Hufvudstadsbladet Finlands bästa gästhamn, med fullständig service för båt-gästerna.



Piloterna Carl-Henrik Lindeman t.v. och Alf Donning t.h. Lindeman omkom i den tragiska flygolyckan den 30 mars 1970. Foto Elis Fogde. Ålands museum

I hamnverkets första statistiska presentation av gästplatser 1980, uppges antalet i Västerhamn till 75 och i Österhamn till 80 st. Utbyggnader företogs 1982 och år 1986 anhöll båda föreningar om en utökning av gästplatserna inför arrangemanget av Tall Ships Race sommaren 1988. Anhållan beviljades och föreningarna anskaffade pontoner, som för MSF:s del uppgick till ca en miljon mark, varav landskapsstyrelsen stod för hälften medan staden senare löste in den andra delen. I slutet av år 1986 var beredskapen god, då det sammanlagt fanns 374 gästplatser och 634 privata båtplatser i stadens småbåtshamnar.

### Flygtrafiken

Flygets historia i Mariehamn går tillbaka till år 1928. Då beviljades stadsfullmäktige en garantisumma på 10.000 mark, vilket var en förutsättning för att Aero Oy skulle inleda flygtrafik på Mariehamn under en

försöksperiod. Trots stadens stöd och inresset för mellanlandningar på linjen Åbo-Stockholm, upphörde trafiken 1930. De första flygplanen i reguljär trafik utgjordes av enmotoriga sjöflygplan av typen Junkers F 13.

När flygförbindelserna återupptogs i samband med turistnäringens tillväxt i början av 1930-talet, anlades en "flyghamn" vid Lilla Holmen, men efter förslag från Åbo beslöt landskapsstyrelsen år 1936 att uppföra ett landbaserat flygfält. Därmed blev flygfältsfrågan i praktiken en landskapsangelägenhet, även om Mariehamns stad fick komma med synpunkter och förslag till placering.

Flygfältet förlades till Jomala invid Torpfjärden och invigdes 1940, Start- och landningsbanan förlängdes till 1900 meter i slutet av 1950-talet. Av säkerhetsskäl blev det nödvändigt att stänga av den landsväg som därtills korsat banan. En ny väg byggdes 1962 förbi Torpfjärden och Ramsholmen västerut. År 1962 planerades införandet av Instrument Landing System (ILS). Men de befintliga säkerhetssystemen var inte till någon hjälp på kvällen den 8 november 1963. Då störtade Aeros DC-3 plan i nedsatt sikt under inflygning norrifrån. Av de ombordvarande omkom 21 passagerare medan tre överlevde.

År 1964 inleddes trafiken med plantypen Super Caravelle och samma höst togs den nybyggda paviljongbyggnaden i bruk. Banan förlängdes söderut 1965 och det nyinstallerade ILS-systemet testades.

Mellan åren 1957 och 1965 var en fängkoloni stationerad vid flygfältet. Internerna var sysselsatta med anläggningsarbeten i Väg- och vattenbyggnadsstyrelsens regi.

Den 1 april 1971 inleddes trafik på Mariehamns flygstation, som då var officiell benämning, med Finnairs DC-9 plan som i stort sett upprätthöll trafiken i tio år. Denna plantyp blev olösam i längden, särskilt efter oljekrisen 1973. Vi fick därför nöja

oss med mindre komfortabla färdmedel i fortsättningen, som Fokker, Bandeirante och Saab SF 340.

Den 11 december 1985 var det premiärförsäljning av taxifreevaror för flygresenärer till Stockholm Arlanda.

Utöver de regelbundna kommunikationerna mellan Finland och Sverige, gjorde Finnairs plan en mellanlandning i Mariehamn en gång i veckan under turistsäsongen på linjen Åbo-Hamburg åren 1964-1971.

När det gäller utvecklingen av kommunikationerna mellan Åland och omvärlden, särskilt fartygens vintertrafik och fasta flygförbindelser, har Ålands Handelskammare genom kontakter med riksmyndigheterna åstadkommit anmärkningsvärda förbättringar.

Det åländskt ägda bolaget Skärgårdsflyg Ab grundades 1956. Bolaget har sitt säte i Mariehamns osterhamn och trafikerar skärgårdsområdet vid sjuktransporter samt med taxi- och sight-seeingflygningat Skärgårdsflyg Ab har också drabbats av svåra olyckor. Både 1960 och 1970 störtade varsin Cessnaplan. I det förra fallet dödades samtliga tre ombordvarande medan en passagerare överlevde i den stora talhavet.

### Lokaltrafik

Stadstrafiken upprätthölls under en försöksperiod 1962 av Georg Wilhelmssons busstrafik med den så kallade förortsbussen. En förfrågan från stadsstyrelsen till stadsförbundet angående subventioner för privat busstrafik, resulterade i ett negativt utlåtande. Stadsstyrelsen beslöt ändå att stöda bussbolagets anhållan om ett bidrag på 2.000 mark för år 1964.

Stadsbussen fyllde ett klart behov, särskilt för skolelever och äldre resenärer alltefter utbyggnaden av nya stadsdelar. 1 maj 1970 övertog bussbolaget Röde Orm kontraktet på busslinjerna i staden. Bolaget



Henrik Nylunds tankar oss gågatan. Nya Åland nr 1.10. 1981.

JAHA, NU SKALL TORGGATAN BLI GÅGATA. HUR NU  
DET SKALL GÅ?

har därefter ombesörjt trafiken mellan de norra och södra stadsdelarna och centrum. Sedan 1970 kör Röde Orm också sight-seeing turer med jeepdragna tågagnar mellan Västerhamn och centrum under sommarmånaderna.

Det kan nämnas att invånarna i de perifera bostadsområdena fått yttra sig om planeringen av rutter och närheten till hållplatser, varefter staden i samråd med bussbolaget fastställt majoritetens förslag.

### Gator och vägar

Gatunätets utbyggnad redovisas årligen i stadsfullmäktiges årsberättelser. Allmänt sett kan konstateras att stadens tekniska ledning från 1970-talet lagt stor vikt vid cykelleder och utbyggnad av trottoarer. Situationen för biltrafikerna har däremot inte förbättrats. Trafikljus har uppsatts i två gatukorsningar under 1970- och 80-talen samt vid två övergångsställen, vilket medfört bättre trafiksäkerhet men inte inverkat på trafikproblemen i den äldre trånga stadskärnan. Trafikplanerna har experimenterat med lösningar som att enkelrikta Torggatan och Strandgatan under vissa perioder, att införa parkeringsförbud och anställa parkeringsvakter.

År 1981 behandlades fullmäktigeleda-

moten Inger Mattssons motion om gågata på Torggatan. Magistraten gav förord vilket fick ett 40-tal gårdsägare och köpmän att inlämna en protestskrivelse till stadsstyrelsen. Efter åtskilliga turer permanentades reformen med gågata på vissa avsnitt av Torggatan fram till 1985, då en ny offensiv från köptnannakaren föranledde stadsstyrelsen att ompröva sin tidigare positiva inställning. Följden blev att stadsstyrelsen efter två omröstningar fattade beslut om att inte öppna gågatan 1986. Märkligt nog reagerade köpmännen så att majoriteten ville ha gågatan kvar, bland annat därför att "staden är fattig på sommarattraktioner", som en av de tillfrågade uttryckte sig. Det är stadsbyggnadsavdelningen vid tekniska verken som i samarbete med parkavdelningen iordningställer gågatan. I en presentation av tekniska verken i en av lokaltidningarna kunde man läsa att "stadsbyggnadsavdelningen sköter gatuunderhålningen...", men det var knappast den sommarattraktionen som köpmannen vid Torggatan efterlyste...

Gatubyggnad och underhåll åligger staden medan utfartslederna enligt lag ankommer på landskapsstyrelsens vägavdelning att anlägga och underhålla. Landskapsstyrelsens vägplaner inom staden



Turisttåget Röde Orm i Esplanden.  
Foto Teuvo Kanerva. Ålands museum

måste dock intas i generalplanen och godkännas av stadsfullmäktige.

År 1964 inleddes projekteringen av en ny utfartsled norrut. Den kom senare att benämnas Österleden därför att vägen drogs mellan självstyrelsegården, hotell Arkipelag och Österhamn. Meningarna om vägens bredd var delade i trafikplaneringsutskottet och tekniska verken. Landskapets vägingenjör Anders Lindholm företrodde en åsikt som avvek från tekniska verkens expertutlåtande och mitt i planeringen ingrep rådgivande kommissionen för Projekt 77 och ville slopa vägsträckningen. Stadsstyrelsen hade en svår sats men stannade slutligen för tekniska verkens förslag, vilket anpassats till vägingenjör Anders Lindholms lösning.

I december 1976 begärde berörda markägare i Strandnäs och Johannebo att få ta del av ritningarna till vägens fortsatta sträckning. Man ville också veta om det planerades för korsning eller trafikronell. Detta förvägrades dem vilket resulterade i en proteststorm i pressen. I februari 1977 presenterades slutligen modellen till

en rondell med fem tillfarter och opinionsyttringarna tog ny fart. Vägingenjör Lindholm summerade allmänhetens reaktioner med orden: "en osaklig och osansad trafikdebatt". Givetvis diskuterades ärendet inom stadsförvaltningen. Men i enlighet med de lagstadgade spelreglerna återstod endast att anta vägplanen. Därefter kunde landskapsstyrelsen fortsätta bygandet av rondell och tillfartsvägar, varav den norra delade stadsdelarna Dalbo och Strandnäs och etappvis byggdes ut som en ny trafikled till landskapets andra centralort Godby.

Österleden blev det största vägbyggnadsprojektet under det aktuella kvartsekket och illustrerar olika uppfattningar om medborgarinflytande, liksom myndigheternas bristande förmåga till samarbete i gemensamma frågor.

#### Radio- och TV- kommunikationer

Birger J. Palme berör radiokommunikationerna kortfattat i sin stads historia. Han framhåller Ålands Handelskammarens medverkan vid tillkomsten av Mariehamns kustradiostation vid Nabben 1947 och dess betydelse för sjökommunikationerna. Mariehamn radio har som statsägd hotats av indragning under årens lopp. Våren 1985 gick radiotelegrafisterna i strejk och stationen fick ännu en frist. Utbildningen av radiotelegrafister vid sjöfartsläroverket upphörde 1986 och år 1996 stängdes Mariehamn radio. Radiotrafiken handhas numera av Helsingfors kustradio, med vad det innebär för sjösäkerheten i språkligt hänseende.

Sedan 1962 har "Åländsk journal" sänks från Mariehamn. Den första specialbyggda studion i landet togs i bruk samma år. En ny studio byggdes 1985.

TV-frågan och serbarheten i synnerhet har präglat debatten under hela det aktuella kvartsekket. B.J. Palme skriver 1961: "Televisionen har sålunda slagit igenom i

Mariehamn. Tills vidare är det endast televisionsutsändningen från Sverige som är njutbar i Mariehamn". Palmes ordval var knappast relevant med hänsyn till att TV-publiken endast hade Sveriges program 1 till förfogande och att bilden ofta övergick i ett svart-vitt flimmer. Våren 1964 hade mariehamnsköpmannen Anton Kalmer fått nog av de finländska myndigheternas ovilja att förbättra mottagningsmöjligheterna för åländska TV-tittare och licensbetalare. Kalmer monterade upp en egen reläsändare i stadens vattentorn. Den var i funktion i 24 dagar tills polisen, på order av kommunikationsministeriet i Helsingfors plomberade sändaren. Som en slags eftergift fick sändaren tillfälligt tas i bruk under hösten för Sveriges TVs utsändningar från olympiska spelen i Tokyo.

År 1965 ingrep Sveriges dåvarande statsminister Tage Erlander och efter förhandlingar mellan svenska och finländska riksstyrelser fick ålänningarna tillgång till TV-signalerna från den nybyggda Väd-dö-masten. Landskapsstyrelsen träffade ett avtal med Finlands rundradio 1970 som resulterade i så kallade blandprogram över den nyuppförda åländska sändaren i Smedsbole i Sund. En parlamentariskt tillsatt programkommitte skulle övervaka att programutbudet från Sveriges TV och Finlands svenskspråkiga utsändningar koordinerades. Denna lösning fungerade inte då finskspråkiga programinslag och avbrott i utannonserade, pågående program blev allt vanligare. Programnämnden fick ständigt utstå kritik. Som exempel kan nämnas att Sveriges radios julkalender 1971 fick utgå till förmån för en film om kommissarie Maigret på "barnsändningstid" och att filmen "En dag i Ivan Denisovitjs liv" efter nobelpristagaren Alexander Solsjenitsyns roman utbyttes mot en svart bildskärm. Det nya avtalet som undertecknades 1983 gav programnämnden större frihet att välja program över smedsbolesändaren, men i praktiken

blev friheten närmast symbolisk. Det bör påpekas att dessa missförhållanden inte drabbade Mariehamn och närmast angränsande kommuner med tillgång till kanal 2 från Sverige.

Som redan sagts utsändes endast Sveriges TV 1 år 1961. Tjugofem år senare fanns Sveriges båda kanaler i etern, liksom Finlandss TV 1 och 2, "blandprogrammet" över Smedsbole, Sky Channel och den franskspråkiga kanalen TV 5. De två sistnämnda kanalerna var tillgängliga endast i Mariehamn genom tillkomsten av Mariehamns centralantennaktiebolag. Stadsstyrelsen beslöt 1980 att teckna aktier i bolaget. Mariehamns centralantenn AB fick 1983 tillstånd att installera en större parabolantenn på vattentornet.

Ett lokalt TV-bolag bildades i Mariehamn 1984. Staden tecknade till en början 30 aktier i bolaget och stadsdirektör Lars Lönnqvist representerade Mariehamns stad vid bolagsstämmorna. Ålands Lokal TV erbjöds utrymme i den så kallade Doktorsvillan i Badhusparken. Ålands Lokal TV har vid flera tillfällen återsänt stadsfullmäktiges remissdebatt över TV-nätet.

#### Demonstration i stadshuset

Så lyder rubriken på ett tidningsreportage den 5 december 1984. Reportaget handlar inte om en opinionsyttring utan om olika mariehamnsfirmors demonstration av datorer i samband med den första kursen för stadens anställda.

Stadsbiblioteket var den första inrättningen som hade klara planer på datorisering av katalog och utlåningskontroll. Man köpte tjänster från Bibliotekstjänst i Sverige och övergången till systemet skedde 1985. Samma år uppgjordes en så kallad ADB-plan för övriga förvaltningsenheten. I budgeten för 1986 togs anslag upp för datorutrustning till grundskolorna och medborgarinstitutet samt till stads- och finanskansliet, tekniska verken o.s.v.



De största förändringarna inom datatekniken har skett efter 80-takt med persondatorernas intåg i såväl offentligt som privat bruk. Det är dock värt att notera att stadens förvaltning inledde ADB-planering på bred bas inom den aktuella 25-årsperioden.

### Pressen

Tidningen Ålands första nummer utkom den 1 april 1891. Tidningens kulturredaktör Benita Mattsson-Eklund har i sin jubileumsskrift "100 år med Åland" beskrivit händelseförloppet som ledde till att tidningens dåvarande chefredaktör Hasse Svensson blev avskedad tio år tidigare.

1 tidningsstyrelsens beslut att avskeda Svensson fanns en tidigare konflikt från 1977 inbyggd. Benita Mattsson-Eklund skriver om "den slutliga brytningen" bland annat: "Efter otaliga små incidenter och irritationsmoment kommer man fram till år 1981. Ett jubileumsår för tidningen, som fyllde 90 år. Tidningen fortsatte sin journalistiska linje och från näringslivet kom nu täta signaler om att man inte var nöjd med landskapets enda tidning. (...) I april skriver Svensson att man efter "krisen -77" till slut nådde enighet om de arbetsprinciper som införts under gamle chefs (Bror Sundblom) tid faktiskt stött rycket".

Eftersom chefredaktören var huvudpersonen under tidningskrisen 1981, kan det finnas skäl att erinra om Hasse Svenssons programförklaring som nytillträdd chefredaktör i ledaren den 2 oktober 1975. Han skriver: "Enligt journalistisk etik är det också chefredaktörens plikt att kraftfullt värna om redaktörernas möjlighet att arbeta fritt, utan otillbörliga påtryckningar från något håll. En sådan status för redaktionen är nödvändig för att läsekretsen skall kunna känna fullt förtroende för tidningen".

Det verkar som om ledaren den 28 april

1981 utlöste styrelsens beslut att meddela chefredaktör Svensson att han inte längre åtnjöt styrelsens förtroende. Avskedandet väckte ett "enormt intresse" enligt Benita Mattsson-Eklund, men stora delar av opinionen för eller mot Hasse Svensson och tidningsstyrelsen skulle nog ha valt ett starkare laddat ord än "enormt intresse".

Som en följd av Svenssons avskedande lade redaktionen ner arbetet. Efter resultatlösa förhandlingar med tidningsstyrelsen avskedades också majoriteten av journalisterna den 13 maj.

Som ytterligare illustration till de snabba svängningarna i tidningskonflikten, samlades ett antal av de avskedade journalisternas sympatisörer till ett möte den 20 maj 1981. Mötesdeltagarna beslöt att bilda ett andelslag med en styrelse i syfte att grunda en ny, andelsägd tidning. "Det nybildade andelslaget antog namnet Åländsk rapport. Stiftelseurkunden undertecknades av 109 personer, som tillsammans tecknade omkring 170 andelar å 150 mk." Citatet är hämtat ur Erik Sundbergs historik "Läsarägda Nya Åland 5" år. Nya Ålands provnummer utkom till självstyrelsedagen den 9 juni 1981. Tidningen har därefter utgivits utan avbrott sedan juli 1981.

Erik Sundberg berör Nya Ålands svårigheter att få annonser från de "beslutande och verkställande organen" i samhället under initialskedet. Sundberg fortsätter: "Mariehamns stad handlade däremot på ett föredömligt sätt. Redan i augusti beviljade stadskansliet (sic) ett tilläggsanslag för annonsering". Vidare fick "stadens olika nämnder och inrättningar (...) fria händer att inom ramarna för sina budgeterade anslag omdisponera anslagen så, att annonsering kunde ske i båda lokaltidningarna" skriver Erik Sundberg. Enligt stadsstyrelsens protokoll av den 13 augusti 1981, skulle 15 000 mark upptas i tilläggsanslag, men "då förutsätter stadsstyrelsen att tidningen (Nya Åland) refererar stadsfull-

måktiges och stadsstyrelsens sammanträden". Det är diskutabelt om genvare från Nya Ålands redaktion svarade emot stadsledningens förväntningar.

Hasse Svensson valdes till chefredaktör för andelstidningen, men enligt stadsgarna utses ny chefredaktör på den årliga höststämman. Mellan åren 1981 och 1986 alternerade chefredaktörskapet mellan Hasse Svensson och Rolf-Lennart Witting.

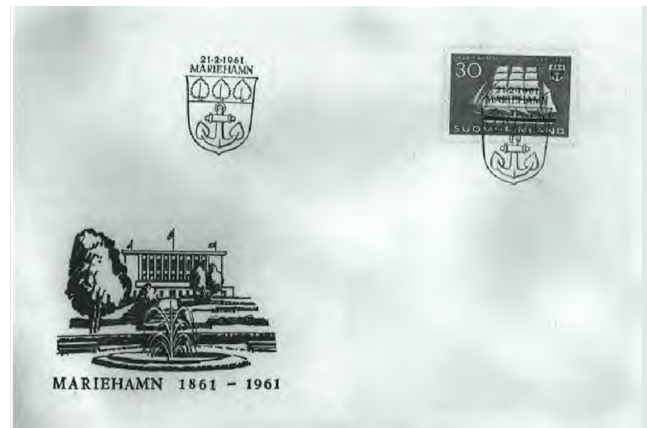
Hos tidningen Åland har chefredaktörens position inte varit lika stabil. Efter Hasse Svensson har tjänsten besatts av fem olika chefredaktörer mellan åren 1981 och 1986.

Benita Mattsson-Eklund och Erik Sundberg är språkrör för varsin tidning, men medan Mattsson-Eklund betraktar sitt ämnesområde ur ett brett historiskt hundrarsperspektiv, koncentrerar sig Sundberg på orsakerna till Nya Ålands tillkomst fem år tidigare. En jämförelse mellan författar-

nas olika infallsvinklar är därför knappast relevant. Slutligen kan tilläggas att fastän åtminstone Nya Åland gjort flera enkäter bland läsarna, så kunde man önska att de skarpa motsättningarna mellan tidningarna i något skede skulle ha balanserats upp av läsarnas egna och fria meningsyttringar i stället för fräna påhopp i ledare eller insändare,

### Frimärken

Charlote Mäkelä skriver i boken "Ålandsglimtar genom frimärken": "Redan på 1950-talet väcktes tanken bland ålänningarna att öriket borde få sina egna frimärken, men några större framsteg gjordes inte den gången". Den egentliga framstöten gjordes av dåvarande lantrådet Folke Woivalin på ett möte i Nordiska Rådet i oktober 1973, dock inte inför Rådet utan "i korridoren" enligt tidningen Åland.



Jubileumsfrimärke med första dagskavert. Privat samling



Ålands första frimärken och första årssats. Utgivningsdag 1.3 1984. Ålands museum

Däremellan utgavs ett frimärke med mariehamnsmotiv till stadens 100-årsjubileum 1961, men "eget" var det ju inte. Efter åtskilliga förhandlingar mellan landskapsstyrelsen, trafikministeriet, post- och telegrafstyrelsen och justitieministeriet i Helsingfors, ratificerade president Mauno Koivisto överenskommelsen om åländska frimärken den 5 februari 1982. En frimärksdelegation utsågs av landskapsstyrelsen 1983. Mariehamns stads kulturnämnd fanns bland dem som inbjöds att komma

med förslag till frimärkesmotiv för perioden 1985-87. Ett omfattande förarbete ledde till åtskilliga ideer, av vilka endast ett av förslagen föll i god jord och blev realiserat först 1997!

Den första frimärkssatsen omfattade fem motiv i sex valören Mariehamns stad hedrades med ett sjöfartsmotiv, snarlikt märket från 1961. Det kan nämnas att Mariehamns stadshus präglades på det andra frimärket som utgavs med anledning av stadshusets 50-års jubileum 1989.

## TURISM

### Organisationer

Ålands Turistförening grundades 1929 och var länge ensam i branschen för marknadsföring av landskapet som turistmål. År 1961 öppnades de två nya resebyråerna Firma Erik Nylund och Sand-Strands turistbyrå i Mariehamn. Färjrederiernas egna resebyråer har tillkommit senare och konkurrerar i viss mån med Ålands Turistförening om kunderna. Sand-Strands turistbyrå köptes 1981 av Ålands Turistförening medan Firma Erik Nylund via de samsägande utomåländska rederierna småningom uppgick i Silja Lines resebyrå.

År 1968 inrättades landskapsstyrelsens regionplanebyrå och det tillsatta planeringsrådet tog upp "turismen som näring" till diskussion. En turistkonsulent anställdes 1971 och 1973 inrättades byrån för turistärenden, då regionplanebyråns så kallade förtroenderåd upphörde. År 1976 var det dags för nästa nyordning då Ålands turistråd tillsattes.

Ålands Turistförening delades 1982 upp i två delar med Ålands Turistförening r.f. som en ideell part och Ålandsresor Ab som den affärsdrivande delen av företaget. Ålandsresor Ab hamnade i ekonomiska svårigheter i mitten av 80-talet, främst till följd av ett olönsamt hotellprojekt. Räddningen från konkurs uppträdde i form av Eckerölinjen Ab. Rederiet gick in som partner i Ålandsresor Ab och det av företaget ägda hotell Pommern köptes av försäkringsbolaget Liv-Ålandia.

Det har alltsedan början av 1970-talet rätt ett nära samarbete mellan landskaps-

styrelsens turistorgan och Ålands Turistförening. Samarbetet cementerades ytterligare 1988 när landskapsstyrelsen bestod att upplösa turistrådet. Som ersättning bildades Ålands turistförbund med Ålands Turistförening som likvärdig part "för att handha den operativa marknadsföringen av Åland på uppdrag av landskapsstyrelsen", som det skrivs i lantrådets berättelse till Ålands landsting.

I september 1964 väckte Ålands köpmannaförenings medlemmar förslag om att tillsätta en turistnämnd i staden. Stadsstyrelsen beslöt att efterhöra stadsförbundets och Norrtälje stads synpunkter på utformningen av ett reglemente. Turistnämnden i Mariehamn tillsattes 1965.



Turistbåten BRIS i Österhamn. Foto Folke Rostén. Ålands museum

Enligt målsättningsprogrammet skall nämnden verka för turistbefrämjande åtgärder i staden samt övervaka stadens campingplatsen Sommaren 1966 anställdes två turistvärdinnor i Västerhamn. Lokaltidningen uppmärksammade initiativet, medan däremot Ålands Turistförening tycks ha missat informationen i sina årliga turistbroschyrer för 1966-67. Samarbetet fungerade något bättre 1982. Turistnämnden tog då initiativ till ett turistinformationskontor, strategiskt beläget vid Stora gatan som är turisternas "huvudstråk" mellan Västerhamn och centrum. Mariehamns stad stod för inventarier och hyreskostnader, landskapet svarade för personalens löner och turistföreningens ombudsmans stöd i ledningen för administrationen.

#### *Det livfulla skådespelet*

*"Den, som i Västerhamn bevitnar det livfulla skådespelet, då ångare och bilfärjor avlevererar sommarens mångtusenhövdade skaror av ålandsresenärer, får en stark förnimelse av turismens betydelse för såväl stadens som hela ögruppens liv. Mariehamn förvandlas med ens från del lugna stamhället med sin vanemässiga vardagslivvaro till ett livligt turistcentrum vars*



*Hotell Esplanad.  
Fotograf okänd*

*puls börjar arbeta med allmer stegrad tryck. Turismen är som en djupt verkande injektion som stimulerar både på ytan och djupet. Gatorna får ett färgfyllt liv, hotell pensionat och privatlokaler fylls, plagerna befolkas, motorbåtar, bussar och bilar fogas in som betydelsefulla kuggar i ett oljat maskineri".*

Så presenteras turiststaden Mariehamn 1961 i Jonny Holmbergs lilla skrift med titeln "Mariehamn". Holmbergs text är befriad från de stereotypa klicheer som vanligen belastar marknadsföringstexterna om vår stad. Författaren lyfter i stället fram naturen på ett lustfyllt sätt, men så var Jonny Holmberg också poet på sin fritid. Till yrket var han bokbindare samt verkade som sekreterare och byråföreståndare i Ålands Turistförening åren 1932-1941.

Om man tänker sig en fortsättning på Jonny Holmbergs skrift och vänder nästa blad, noteras att ångarna upphörde som passagerarfartyg i slutet av 1970-talet. Sommarresenärerna har blivit åretruntgäster. De åker i regel med egna bilar, charterbussar eller taxi. Endagsturister eller kryssningsresenärer nöjer sig ofta med en promenad till stadens centrum. Den sida saknas som 1961 gjorde reklam för boende i de åtta pensionat som fanns i staden och dess närhet. Uthyrningen av pri-



*Strandnäs motell, reception och pool. Foto Folke Rostén 1971. Ålands museum*

vatrum, med stadstraditioner från badortstidens inledning 1889, hade inte helt upphört som boendeform 1986, men dess centrala betydelse var ett passerat stadium.

#### *Hotell och pensionat*

År 1961 fanns det fyra hotell i Mariehamn: Societetshuset, Böndernas hus, Ålands Nautical Club och Hotell Hjorten. De två sistnämnda var belägna i Västerhamn. Ålands Nautical Club inrymde endast några rum och höll dubbelt högre priser än Societetshuset och Böndernas hus, medan Hotell Hjortens standard var av enklare slag. Sjömanshemmet fungerade som reseandehem och inte som hotell i egentlig mening. Utöver dessa inrättningar fanns sommartid inkvarteringsmöjligheter i pensionaten och i Ålands Turistförenings anläggning Övernäsgråden i närheten av stadens campingplats Gröna udden.

Det första nybygget blev Strandnäs motell, vilket uppfördes på privat initiativ och

med Sand-Strands resebyrå som främsta intressent. Motellet invigdes i maj 1962. En månad tidigare hade Hotell Hjorten brunnit ned varvid en resande tragiskt omkom. På 1960-talet öppnades flera så kallade gästhem i äldre fastigheter. Ett av dem, Ankaret, brann ner i november 1970. Då omkom tre personer och tretton fick mer eller mindre svåra skador.

Mellan 1963 och 1973 uppfördes Hotell Cikada, Esplanad, Pommern, Passat, Park Alandia, Adlon och Arkipelag. Böndernas hus upphörde däremot vid årsskiftet 1972-73. Hotell Savoy invigdes 1974 som det sista i raden av 1970-talets hotell i staden.

År 1972 trädde en ny landskapslag om hårbärings- och förplägnadsrörelse i kraft. De skärpta kraven på brandsäkerhet och sanitär standard innebar att flera pensionsägare ansåg sig tvungna att upphöra med verksamheten. Pensionat Gripen i Ytternäs, som då nyligen restaurerats, var en av de anläggningar som stängde för gott till säsongen 1973. Pensionat Solhem

i västra Yternäs kunde fortsätta. Solhems pensionat öppnades redan 1912 och 60-årsjubilerade således 1972. I en tidningsartikel från 1986 berättar Margit Mattsson-Nylund om de många år som hon drevit Solhem. Hon hade många ljusa minnen men talar också om den förödande branden i november 1967, när en oljekamin exploderade och Solhems huvudbyggnad brann ner. Många trodde då att pensionatsepoken var över. Men Margit Mattsson-Nylund gav inte upp och det återuppbyggda Solhem öppnades för nya gäster den 1 juli 1968. Pensionatet är öppet året runt och fungerar som en populär samlingsplats även för ortsbor.

#### *Societetshuset*

År 1956 anhöll Ålands Turistförening hos staden om att få Societetshuset med angränsande tomt för att uppföra ett storhotell på området. Samtidigt hade planerna på ett ämbetshus för landskapets tjänstemän och landsting avancerat ungefär lika långt. Tanken på att sammankoppla de båda projekten uppstod. År 1964 utlystes en nordisk arkitekttävling för "Ålands administrativa centrum", i vilket även Ålands museum, en lantrådsbostad och det blivande turisthotellet skulle ingå. Tävligen vanns av arkitekt Helmer Stenros från Helsingfors. Redan i maj 1961 beslöt stadsstyrelsen att "landskapsgården" skulle placeras norr om Societetshuset men planerna ändrades och anpassades efter det vinnande förslaget i arkitekttävlingen. Således uppfördes hotell Arkipelag som den första etappen i det så kallade Projekt 77. I juni 1973 gjorde en journalist ett besök i det nyinvidgade hotellets restaurang och ansåg att: "de grå ojämna betongväggarna sticker i ögonen och tar bort en del av glansen. Det ser ofärdigt ut". Hotellchef Lasse Hamäläinen replikerade att "arkitekterna älskar den här typen av väggmaterial och faktum är att man vänjer sig". Men det dröjde

inte länge förrän både restaurang och nattklubb byggdes om och nyinreddes. Sedan hotell Arkipelag tillkom har åtskilliga miljoner satsats på olika förbättringar av såväl interiörerna som exteriören, speciellt under hotell-& restaurangskolans era med Erik Janzon som ansvarig VD för affärsverk sam beten.

Medan hotell Arkipelag var landskapsägt, men formellt drevs som ett bolag, så var Societetshuset alltså tillkomsten 1870 - förutom en period mellan 1915-1950 - i stadens ägo. Av någon märklig anledning firade man byggnadens 100-årsjubileum först den 24 april 1971 och i december samma år bjöd stadsfullmäktige stadens 350 anställda på en fest i Societetshuset, men endast 180 personer hörsammade inbjudan.

Vid den tiden var beslutet att riva Societetshuset redan fattat i samförstånd mellan landskapets och stadens företrädare. I början av 1965 anhöll arrendatorerna om en ny matta till matsalen. I stadsstyrelsens protokoll från den 11 februari 1965 har noterats att mattinköpet "inte oungämligen var av nöden med hänsyn till att Societetshuset inom en icke avlägsen framtid kommer att ersättas med ett nytt hotell", varefter ärendet avfördes. Vid landstingets öppningsceremoni i mars 1965 bekraftade talman Thorvald Eriksson överenskommelsen om att en "hotell- och restauranganläggning" byggs på Societetshusets tomt.

Den 17 oktober 1974 beslöt stadsfullmäktige att överlämna Societetshuset till landskapsstyrelsen, men formuleringen "för rivning" ströks i överlåtelsebrevet. Strykningen kan möjligen ses som en eftergift åt den starka opinion, som i takt med nya värderingar vuxit fram *mot en rivning* av Societetshuset. Men det oaktat fanns ingen återvändo och demoleringsarbetet av stadens äldsta hotell och restaurang inleddes den 14 juni 1975. Det kan påpekas att 1975 var förklarar som in-



*"Jag har inte festat i Socis och jag finner inte miljön i verandan värd att slåss för säger arkitekten för projekt 77, professor Helmer Stenros". Bildtext ur Tidningen Åland den 3 augusti 1974. Foto Stina Brockman*

ternationellt byggnadsvårdsår. Den 1 juli påbörjades bygget av Självstyrelsegården Den invigdes i juni 1978..

#### *Ideer och debatt*

Under år 1973 passerades flera milstolpar för turismen. Först och främst visade statistiska uppgifter i början av året att emiljonstrecket för inresande till Åland passerats 1972. Hotell Arkipelag öppnade under året och bygget av Hotell Adlon hade påbörjats. Restaurant Miramar revs och en 45-årig pensionsants- och restaurangrörelse med ren mariehamnsinriktning försvann ur stadsbilden. De hotellplaner som fanns för tomtens realiserades inte men i stadsplanen har tomtens reserverats för ett blivande kultur- och kongresshus.

I mars 1973 uttalade sig landstingets talman Folke Woivalin och lantrådet Alarik Häggblom i pressen. De ansåg att bristen på egen servicepersonal gjorde att samhällsbalansen var i fara då "turismen skapar för snabb och för stor inflyttning av ickeålänningar". Uttalandet fick inte stå oemotsagt, men en vecka senare kastades den verkliga brandfacklan in i debatten. Teknologerna Anders Stenmark och Björn Greitz vid Tekniska högskolan i Stockholm hade i sitt examensarbete "Det åländska undret" förutsatt att korttidsturismen skulle bli landskapets undergång. Stenmark och Greitz skriver bland annat: "Gränshandeln slår med allt större eftertryck undan fötterna för landskapets övriga näringsliv". Författarna ville ha "sträng reglering", men hade inget förslag till vad

som skulle ersätta korttidsturismen, annat än bildandet av "kooperativa inrättningar".

Enligt tidningen Ålandablades Stenmark och Greitz' arbete ner på ett allmänt möte i Mariehamn några dagar efter presentationen av teknologernas arbete. Om stadens representanters medverkan sägs ingenting, men vid det påföljande stadsfullmäktigemötet efterlystes en "seriös målsättningsdebatt" utan de övertoner som förekommit de senaste två veckorna. Mariehamns stad var och är fortfarande den mest beroende och sårbara regionen på Åland när det gäller utveckling och förändring i turisttrafiken. Det var därför förvånande att stadspolitikerna inte uppträdde fastare i sina ståndpunkter än att stadsstyrelsen, åtminstone utåt sett nöjde sig med att ge turistnämnden i uppdrag att utarbeta ett nytt målsättningsprogram för turistnäringen i staden.

#### *Några parenteser*

En rad "aktionsplaner för ålandsturismens produktutveckling" - en rubrik lånad från "Vår turism" - föddes under den aktuella 25-årsperioden. Stadens direkta insatser var till en början inriktade på upprustning av badplatserna och campingområdet samt en successiv satsning på de två gästhamnarna. I början av 1960-talet aktualiserades planer på en folkpark men utmynnade i stället i att en planeringskommitte för Möckelö havsbad tillsattes av stadsstyrelsen. År 1965 föreslogs inför stadsstyrelsen att en turistanläggning skulle uppföras på Lotsberget. Stadsstyrelsen ställde sig i princip positiv, men ärendet blev vilande till 1972 då initiativet kom från en privatperson med anhållan om att få bygga hotell med casino på platsen. Ytterligare en intressent fanns vid denna tid som agerade som ombud för ett svenskt konsortium. Dessutom föreslogs ett parm-

ramacafé med simbassäng på Badhusberget. Stadsstyrelsen gav förord för cafeet men tillät inte någon sprängning i berget för en bassäng. År 1973 fanns ett förslag om att bygga en restaurang ovanför vattentornets reservoar på Radhusberget. Stadsstyrelsen annonserade efter intresserade arrendatorer men fick inget svar, varför ärendet avfördes.

Lotsbergsplanerna var ingalunda avskrivna. År 1978 gick Stiftelstens Dagens Barn in med ny anhållan till stadsstyrelsen om byggandet av en stor turistanläggning på Lotsberget. Man beräknade byggkostnaderna till 24 miljoner mark. Anläggningen var tänkt att innehålla en hotell- och konferensdel, simbassäng och akvarium, hälsocenter samt squash- och bowlinghall. I finansieringsplanen förutsattes att 50 procent av anläggningskostnaderna skulle områdesfonden i riket stå för. De stora planerna förverkligades inte och samma öde drabbade nästa stora turistprojekt, nämligen en så kallad familjepark i Radhusparken. Denna anläggning skulle omfatta en stor sal för "kulturella aktiviteter, teater, musik, evenemang, biograf, utställningar m.m.", som projektet presenterades i branschtidningen "Vår Turism". Barnen skulle också få sina intressen tillgodosedda.

Ärendet tog en annorlunda vändning när en folkparksägare från Sverige anhöll om att få ställa ut en samling dinosauriemodeller invid Lotsberget under sommarmånaderna 1983. Initiativet fick förord i stadsstyrelsen och Stiftelstens Dagens Barn omhändertog "Dinobacken". De anhöll senare om att få fortsätta med verksamheten samt att få komplettera nöjesparken med rutschbana och andra barnaktiviteter. I december 1983 meddelade Ålands Penningautomatförening att planerna på en familjepark i Badhusparken förfallit och att föreningen ville ta över "Dinobacken" i framtiden. Detta projekt rann således inte ut i sanden, även om familjepar-

ten fick en annan utformning än den tilltänkta modellen.

År 1985 väcktes de gamla lotsbergsplanerna ännu en gång till liv. En grupp bestående av näringslivet och turistbranschens främsta företrädare föreslog att en konferens- och casinoanläggning i 240-miljonersklassen skulle uppföras på Möckelö. Trouvilleprojektet var tänkt att byggas upp kring casinospel "i en folklik variant" och intressenterna var "övertygade om att vinster med internationellt snitt snabbt skulle ge genklang". Idegruppen "krävde besked" av politikerna och inte minst av Mariehamns stad i egenskap av ägare till markområdet Trouville. Finansieringen var oklar i planeringsstadiet. De befärade sociala problem som kunde uppstå i samband med casinospel tonades ner av intressenterna. Trouvilleprojektet var fortfarande aktuellt 1986.

Av lantrådets berättelse till Ålands lands-ting 1986 framgår att "Mariehamns stad har även initierat till utveckling av ett bolag för större turistprojekt". Bakom den formuleringen döljer sig en vilande motion från 1981 om en akvarieanläggning i Mariehamn. I september 1986 föreslog stadsdirektör Lars Lönnqvist att ett bolag skulle bildas för "att realisera ett marequarium". Intresset för projektet verkar inte ha varit stort och ärendet torde ha avförts.

#### *Staden och turismen*

Det har således inte saknats idéer för ett utvecklande av "turistprodukten" Åland med Mariehamn under 25-årsperioden. Men steget från Jonny Holmbergs begynnande sextiotal, där han bjöd stora famnen åt besökarna, till de turistansvarigas hårdsatsning på marknadsföringen i slutet av perioden, tycks mycket långt. I formuleringarna framställs landskapets invånare som en säljbar produkt likaväl som turisterna blir en produkt som vi skall dra nytta av. I betänkandet från landskapsstyrelsens

turistmålsättningskommittés från 1974 lyder första raden: "Turismen bör utformas, dimensioneras och lokaliseras med tanke på att ge största möjliga samhällsnytta med ett minimum av olägenheter genom hänsynstagande till landskapets naturliga förutsättningar för turism". Kan synen på de tilltänkta gästernas egenvärde uttryckas mera byråkratiskt klumpigt? I lokaliseringsbegreppet skall nog förstås en styrning från staden till landsbygden och skärgården, men hur man tänkt att hantera dimensioneringen i praktiken är för en lekman svårförståeligt.

Turiststatistiken är givetvis viktig och intressant när det gäller att planera och bedöma framtida satsningar som till exempel säsongför långande aktiviteter. Ålands Turistförenings inresandestatistik presenteras årligen i olika publikationer, varför det känns överflödigt med en uppreppning. Siffrorna baserar sig på det totala antalet inresande till samtliga hamnar, flygtrafiken och från en viss tidpunkt även anlända till gästhamnarna runt Åland. Dessutom tillkommer de åländska resenärerna, vars antal endast har uppskattats men det oaktat ingår i den officiella årsstatistiken. Någon särskild statistik för Mariehamn stad finns således inte tillgänglig, men några inresesiffror som avspeglar den allmänna utvecklingen kan ändå noteras här.

År 1961 "besöktes Åland av ca 140.000 turister, vilket jämfört med 1960 utgör en ökning med 38,6 procent" kan man läsa i Ålands handelskammarens årsbok. Därefter följer en stadigt stigande utvecklingskurva i takt med att allt fler och större bilfärjar sätts i trafik. År 1972 passerades emiljonstrecket eller 1.033.000, med reservation för de åländska resenärernas andel i den höga årsnoteringen. Under 1970-talet är variationerna relativt små, men med en toppnotering 1979 till 1.260.000 inresande. Också mellan 1980 och 1986 kan ganska få förändringar noteras. En nedgång

inträffar dock åren 1982 och 1985 med 1.056.986 respektive 1.095.151 inresande. År 1986 har en ny bilfärja och ett större kryssningsfartyg satts i trafik på Mariehamn och en måttlig ökning 1985 med 192.729 personer har redovisats i statistiken.

År 1976 beställde stadens turistnämnd en utredning om turismen i Mariehamn. Enligt diplomekonom Ralf Johanssons beräkningar utgjorde stadens andel i den landbaserade turistnäringen 85 procent av totalomsättningen på Åland. Johansson anser att turismens utveckling i staden har stort intresse för landskapets regioner och "bör i ett längre perspektiv kunna ge utsikter till mindre lokala turistsatsningar på landsbygden och i skärgården". Uttalandet överensstämmer med landskapets två år gamla betänkande. Hammens ekonomi

ges stort och berättigat utrymme i utredningen. Turismens primärinkomster för varor och tjänster ger upphov till löner och vinster som inverkar på kommunalskatten. Johansson anser att en kraftig nedgång i turismen med tiden får en "förödande effekt på skatteunderlaget", som är basen för stadens ekonomiska möjligheter att klara löpande drift och investeringar.

Med facit i handen kan konstateras att stadens budgetöverskott år 1986 uppgick till närmare åtta miljoner eller 7.956.420,18, vilket var 158 procent högre än föregående år och det högsta någonsin. Orsaken till det stora överskottet berodde på en höjning av kommunalskatten och en omläggning av sjömansskatten. Båda faktorer sammanhänger med turist- och sjöfartsnäringens stora betydelse för Mariehamns stad.

## UTBILDNING

### *Folk- och fortsättningskola*

I Mariehamns stads historia del II skriver rektor Erik Sundberg: "Folkskolan började sin verksamhet den 1 september 1874, varvid inskrevs 30 elever, 25 flickor och 5 gossar". När stadens folkskola högtidligt höll 100-årsjubileet den 22 februari 1975 innebar sekeljubileet samtidigt den definitiva slutpunkten för folkskolan som institution.

Efter inkorporeringen 1961 fanns tre folkskolor i staden. Elevantalet var då sammanlagt 781. I Ytternäs folkskola fanns endast 24 elever och inför en befarad indragning av skolan gick föräldrarna till aktion för att få behålla undervisningen kvar i de lägre klasserna i Ytternäs.

Under 1960-talet infördes flera förändringar i folkskolan. Den så kallade fortsättningskolan omvandlades till tvåårig medborgarskola och 1968 infördes ett frivilligt nionde skolår. Samma år ingick staden ett hyresavtal med Södra Ålands medborgarskola i Jomala, som innebar att de två skolorna delade utrymmen i den nyuppförda paviljongskolan i Strandnäs. Även i Ytternäs byggdes en paviljongskola som togs i bruk i början av 1972. I stadsfullmäktige förutsåg man ganska tidigt utvecklingen och planerade en permanent utbyggnad av övernäs skola och ytterligare en högstadieskola vid en senare tidpunkt.

### *Grundskolan*

1968 var också året då grundskolan infördes på försök i sex landsbygdskommuner. Grundskolelagen antogs av landstinget

1970. Mariehamns stad antog verkställighetsplanen för grundskolan 1972.

En av de större samordningsfrågorna blev högstadieskolornas antal. Enligt landskapslagen omfattade Åland ett enda högstadiestrikt, med landskapet som huvudman. Under hela vintern och våren 1970 pågick debatten i tidningen Åland om landskapet eller kommunerna skulle vara huvudman för den nya skolan. Tre olika arbetsgrupper arbetade jämsides med frågorna. I maj 1973 föreslog man från stadens sida bildandet av ett eget högstadiestrikt men, förslaget var tydligen så prestigeladdat att stadens representanter ansåg sig tvungna att avvika från det stormöte som de kallats till i oktober 1973. Våren 1974 var landstinget äntligen moget för ett beslut. Efter fyra års diskussioner ändrades landskapslagen så att Mariehamns stad bildade ett högstadiestrikt och landskommunerna på södra och norra Åland de två övriga. Samtidigt överfördes mellanskolan (årskurs 1-5) i Ålands lyceum till Mariehamns högstadieskola. Grundskolerådet inrättades den 1 april 1975. Undervisningen i stadens grundskolor inleddes i augusti 1974.

I förberedelserna för reformens genomförande ingick nya skollokaler. Hösten 1973 stod tillbyggnaden för högstadiet klar vid övernäs skola. Trots de nya lokaliteterna måste klasserna fyra och fem i mellanskolan inhyas i Ålands lyceums skolbyggnad. Läsåret 1974-75 var antalet elever 1.304 i stadens grundskolor.

1975 inleddes planeringen av en ny skola i västernsregionen. Den nya låg- och



*Turister i Västerhamn på 1970-talet. Birka Lines ankliv*

mellanstadieskolan i Västernäs ritades av arkitektbyrå Svahnström & Co och invigdes den 10 december 1977. I skolan finns även ett skol- och filialbibliotek. Samtidigt inleddes projekteringen av en ytterligare tillbyggnad av Övernäs högstadieskola.

Behovet av två högstadieskolor aktualiserades på nytt av skolnämnden 1976. Under 1979 förekom diskussioner om högstadieskolans placering och en planeringskommitté tillsattes av stadsstyrelsen. Oenigheten om de två skoltomter som valet stod emellan förtatte 1981. Föreningen Hem och Skola, invånarna i de norra stadsdelarna, politiker och planerare - alla var engagerade i tomfrågan. Efter två omröstningar i stadsfullmäktige avgjordes årendet och det så kallade strandnäsalternativet vann, d.v.s. en nybyggnad i anslutning till den befintliga låg- och mellanstadieskolan. Strandnäs högstadieskola togs i bruk 1983.

Vid införandet av grundskolan ställdes nya krav på lärarkompetens. Det uppstod svårigheter med att finna fullt behöriga ämneslärare på högstadiet. Tack vare tillgången till rikssvenska grundskollärare, främst mellanstadielärare, kunde lärarbristen lösas nägorlunda. Många åländska folk-skollärare fortbildade sig vid Ålands sommaruniversitet. Denna institution startade 1969. Approbatorkurserna i pedagogik, didaktik och språk samlade ett stort antal deltagare redan den första termen.

Förberedelserna inför skolreformen inleddes i mitten av 1960-talet, men någon märkbar reaktion från allmänheten kom inte till uttryck i pressen förrän i februari 1967. Senare under året blossade debatten upp på nytt. Då gällde det finska språkets ställning i den kommande grundskolan. Ett förslag om införande av frivillig undervisning i finska från årskurs fem röstades ner av landskapsstyrelsen 1972. Frisinnad samverkan inlämnade en motion till stadsfullmäktige om finska som tillvälsämne i årskurs fem 1976. Drygt ett år sena-

re gav landskapsmyndigheterna klartecken för finskundervisningen. År 1976 lämnade Frisinnad samverkan också en motion till stadsfullmäktige om införande av ämnet samlevnad på högstadieschemat i Mariehamn.

Övergången från grundskola till gymnasium innebar samordningsproblem de första åren efter reformens genomförande. Från och med 1978 hade eleverna i samtliga åländska högstadieskolor "hunnit ifatt" de elever i vissa landsbygdsskolor som blev pionjärer i försöksundervisningen 1968. Samtidigt ökade antalet studenter från gymnasiet och andelen gymnasiel elever från landskommunerna ökade. Vårterminen 1961 utdimitterades tio studenter från studien emot fyra från landsbygden. Höstterminen 1981 inskrevs 313 elever. Enligt Ålands lyceums (gymnasiet) årsberättelse hade "Mariehamns dominans nedgått från tidigare 62 % till 49,5 %. Eleverna från Kyrkby högstadieskola är 23 % och de från Godby högstadieskola 16,5 %. Skärgårds eleverna har ökat från föregående års 1,5 % till 8 %". Hösten 1981-våren 1982 avlade hela 83 elever student- eller gymnasiexamen.

1985 förändrades undervisningen när timresurssystemet infördes i stadens grundskolor. Under det första försöksåret fick eleverna i Strandnäs högstadiums årskurs sju och samtliga Övernäs skolas årskurs prova på systemet. De mest märkbara förändringarna bestod i en successiv avveckling av nivågrupperingarna i matematik och alla språk utom finska, att elevantalet i grupperna minskade och att undervisningens kunde samplaneras mellan lärare och elever. Timresurssystemet innebar också att skolorna själva fick större frihet att planera sin pedagogiska verksamhet inom den av landskapsstyrelsen tilldelade ramen. Efter ett års försök i Strandnäs högstadieskola kunde rektor Karl-Erik Smulter konstatera att relationerna mellan lärare och elever förbättrats.



Strandnäs högstadieskola. Foto Augusto Mendes 1998

Allmänt sett betydde övergången från folk- till grundskola att elevernas individuella förmåga lyftes fram på ett nytt, mera demokratiskt sätt. "Eleven i centrum" lydde honnörsordet i skolkretsar. Stödundervisningen byggdes ut, men "också begåvningarna fick komma fram", som en låg- och mellanstarlikare uttryckte sig.

### Gymnasialstadiet

Efter genomgången grundskola befann sig eleven på det så kallade gymnasialstadiet, vilket innebar ett val mellan gymnasium och/eller yrkesutbildning. Ett nytt ansökningssystem med så kallad gemensam elevintagning togs i bruk i landskapet våren 1978. De sökande fick då skriva "önskelistor" med tre alternativ som verkade intressanta. Därefter föreslog en elevintagningskommitte fördelningen av utbildningsplatser. Denna procedur hade föregåtts av information från landskapets yrkesvägledningsbyrå och direktinformation av de olika yrkesskolornas rektorer.

### Yrkesskolor

Samtliga yrkesskolor i Mariehamn ägs och administreras av Ålands landskapsstyrelse.

Initiativet till dessa skolors grundande har dock, genom motioner i landstinget eller på annat sätt, ofta tagits av enskilda stadsbor. Staden har också ställt gratis tomtmark till förfogande. Genom de skolhus som uppförts eller ombyggt under det aktuella kvartsskicket har många stadsbor erbjudits arbetstillfällen. Eftersom skolan i Mariehamn ännu saknar ett elevintemat, har åtskilliga privata hyresvärdar erhållit inkomster från rumsuthyrning.

### Ålands yrkesskola

Undervisningen i skolan inleddes höstterminen 1950 med en ettårig kurs för elinstallatörer, men utvidgades efter hand till att omfatta två- eller treårig yrkesutbildning för sömmerskor och bilmekaniker. 1958 tillkom nya avdelningar för handelsanställda och fartygselektriker. Ålands yrkesskola delade samma öde som andra läroinrättningar i staden - man saknade egen skolbyggnad och verksamheten var utspridd på en mängd platser. Stadsfullmäktige lovade redan 1950 att skänka en tomt för ett planerat skolhus, men först i maj 1962 inleddes byggandet. Invigningen skedde i augusti 1963. Ålands yrkesskola blev därmed den första i raden av nya

skolor som byggdes i Mariehamn mellan 1961 och 1986.

År 1965 var alla kurser tvååriga, förutom bilmekanikerutbildningen som var treårig.

Ålands yrkesskola inledde 1965 ett utbildningsprogram för vårdsektorn i landskapet. År 1966 anordnades den första kursen för läkarsekreterare. När den första årskursen läkarsekreterare utdimitterades i maj 1967, blev de samtidigt de första i sitt slag i landet. Efter det att specialtillstånd inhämtats hos medicinalstyrelsen och yrkesutbildningsstyrelsen, inleddes utbildningen av hjälpskötare 1972. Vidare har kurser för sjukhusbiträden, daghemsbiträden, hemvårdare och hemhjälpare hållits. År 1980 tillsatte landskapsstyrelsen en vårdutbildningskommitté med hälsovårdare May Flodin som ordförande och bland andra Ålands yrkesskolas rektor Gunnar Lemquist som medlem. Kommitténs arbete har stimulerat intresset för åländsk vårdutbildning. Som ett resultat av de framgångar som nåts kan Ålands yrkesskola, sedan en ny förordning trädde i kraft 1990, numera också anordna utbildning för sjukskötare.

Till höstterminen 1972 färdigställdes en ny verkstadsflygel och antalet elever uppgick till 160, fördelade på elva olika utbildningslinjer. År 1984 var relevantantalet 230 och studielinjerna hade utökats till fjorton i nitton klasser. På 1970-talet inledde skolan försöksverksamhet med en så kallad social linje. Den blev ett treårigt alternativ till gymnasiet och var den enda i sitt slag i landet. En utvärdering skedde 1986 och erfarenheterna var positiva från både elever och skolledning.

#### *Ålands handelsskola/handelsläroverk*

Skolan startade 1958 som en ettårig studielinje vid Ålands yrkesskola. 1965 inriktnades undervisningen på en tvåårig utbildning för merkanter. Lokalitetserna och huvuddelen av administrationen delade man

med Ålands yrkesskola. De första 19 merkanterna utexaminerades 1967. Från 1975 ombildades Ålands handelsskola till Ålands handelsläroverk. De första merkonomena fick sina avgångsbetyg 1977 efter tre års studier. Undervisningen flyttades successivt från Ålands yrkesskolas lokaler till Ålands lyceum, med början 1975.

År 1979 påbörjades en tvåårig utbildning av studentmerkonomer och 1983 genomfördes gymnasialstadiereformen, med ett grundskolebaserat gemensamt basår före linjevalet för antingen merkanteller merkonomexamen. Ålands handelsläroverk kunde flytta in i eget skolhus 1998.

#### *Ålands hotell & restaurangskola*

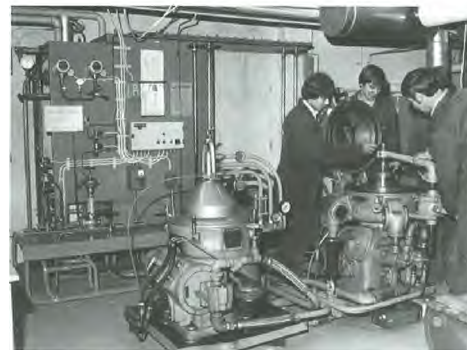
Hösten 1970 upptogs diskussioner inom direktionen för Ålands yrkesskola om utbildning inom hotell- & restaurangbranschen, Landskapsstyrelsen ställde sig positiv till planerna och undervisningen kunde starta i november 1971. Skolan inrymdes till en början i Godby kongresshotell och upprätthölls av en särskild förening med Ålands landskapsstyrelse, Mariehamns stad och Finströms kommun som medlemmar. Styrelseordförande var bankdirektör Klas Eklund och som rektor fungerade Ålands yrkesskolas rektor Gunnar Lemquist. År 1976 flyttade skolan till hotell Arkipelag och övertog samtidigt hotell- och restaurangdriften. Diana Axen blev rektor 1978. Hon arbetade målmedvetet för ett eget skolhus. Efter förhandlingar med staden, gav landskapsstyrelsen klartecken för en tomt norr om Esso servicestation 1985. Skolhuset ritades av arkitektbyrå Svahnström & Co och invigdes i november 1989.

#### *Ålands sjömannskola*

Formellt inleddes undervisningen den 1 september 1962 som interimistisk läroinrättning, men skolans förhistoria går till-



*Ålands sjömannskola.  
Undervisning i  
sjömannsarbeten pågår i  
däcksverkstaden 1966.  
Foto Folke Rosten*



*Läraren Vidar Nord-  
qvist med elever i  
maskinhallen läsår  
1980-81.*

baka till början av 1900-talet. Initiativet till en mera organiserad utbildning togs av riksdagsman Anders Forsberg från Brändö. Skolan var från och med inledningsåret 1925 ambulanderande. De blivande sjömännen fick bland annat undervisning i aritmetik, geometri, navigation, författningar, kustgeografi och rättskrivning. Den ambulanderande sjömannsskolan upphörde före andra världskriget.

Ålands kock- och stuertskola var redan från grundläggningsåret 1926 stationerad i stadens sjömanshem. År 1960 inleddes landskapsstyrelsen underhandlingar med sjömanshemsföreningen om att överta skolan. Avsikten med övertagandet var att integrera yrkesutbildningen av ekonomipersonal med utbildningen av däck- och maskinmanskap i en planerad sjömannsskola. Efter sammanslagningen inleddes



det första läsåret i Ålands sjömanskola hösten 1962. Skolan administrerades av Ålands sjöfartsläroverk med Hugo Grönroos som gemensam rektor fram till sommaren 1965. Sjömansyrkesskolorna blev obligatoriska från den 1 januari 1966 för att få mönstra som matros.

När undervisningen inleddes 1962 fanns inga skolutrymmen att tillgå. Som en möjlig lösning av lokalproblemet, diskuterades museifartyget Pommerns överlåtelse från staden till landskapsstyrelsen, för att därefter ombyggas till sjömansskola. Medan ärendet vandrade mellan olika instanser i Mariehamn och undervisningsministeriet i Helsingfors, blev skolans utrymmsfråga alltmer prekär. Man var tvungna att splittra upp undervisningen till mellan 8 och 11 olika platser i staden. Detta innebar administrativa svårigheter och inverkade menligt på elevernas vanda.

I slutet av 1966 avskrevs pommernprojektet och landstinget enades om en landbaserad skola. Meningarna om placeringen gick isär i landstinget. Det fanns landsbygdsledamöter som röstade för en "central placering" i Saltvik eller Finström. Även Eckerö post- & tullhus förem om diskussionerna. I mars 1967 stannade skolans direktör för Mariehamn som bästa alternativ. Stadsdirektör Aron Häggblom föreslog en tomt väster om Neptunigatan. Direktionen förordade förslaget att uppföra skolbyggnaden i anslutning till den planerade tekniska skolan.

År 1970 hade sjömansskolans byggnadsfråga sammankopplats med en tillbyggnad av Ålands yrkesskola. 1 mars 1971 till-satte landskapsstyrelsen en planerings- och byggnadskommitté för Ålands tekniska skola och Ålands sjömansskola, senare ombildad till byggnadskonntnitt för enbart sjömansskolan. Orsakerna till att frågan förhållades får delvis sökas i ringa intresse hos de folkvalda för sjömans utbildningsbehov, men också i att det omfattan-

de byggnadsprojektet för självstyrelsegård, museum och landskaps hotell kommit emellan. Det handlade ytterst om statliga medel, så kallade extra ordinarie anslag, och till vilket ändamål de skulle gå. I september 1972 avsändes byggnadshandlingar för utlåtande till yrkesutbildningsstyrelsen i Helsingfors. Dessa handlingar blev sedan liggande i ett arkivskåp hos en tjänsteman som gick i pension i januari 1973. Under tiden hade eleverna i sjötmannskolan efter tio års väntan fått nog. I oktober 1972 anordnades en endags sittstreck. Tidningen Åland krev bland annat: "En extra kraft i strejkkampanjen var elevförbundets äldste medlem, före läraren och lands-tingsmannen Johan Lönnroth: Det är fak-tat att ingenting gjorts under alla dessa år för att förändra förhållandena och det är mycket förvånande att inte redarna försökt gripa in!" Det kan nämnas att nestorn Johan Lönnroth blev föreståndare för kock- och stuertskolan 1937,

I november 1973 kunde bygget äntligen påbörjas. Taklagsöl firades den 27 september 1974 och bland gästerna märktes skolans arkitekter Elma och Erik Lindroos samt yrkesutbildningsstyrelsens byråchef Matti Vainio från Helsingfors. Ålands sjömansskola togs i bruk den 6 januari 1975.

Under sjömansskolans första verksamhetsår utbildades enbart fartygskockar. Därefter har olika linjer startats, såsom utbildning för däck- och maskinmanskop samt ekonomi- och serveringspersonal. År 1975 övertogs utbildningen av fartygs-elektriker från Ålands yrkesskola, medan utbildningen av serveringspersonal flyttades till Ålands hotell & restaurangskola.

#### *Ålands tekniska skola*

Den maskintekniska avdelningen vid Ålands sjöfartsläroverk - dåvarande Navigations-skolan - inleddes sin verksamhet 1935. Undervisningen skedde de första åren i navigations-skolans vindsvåning på

Öhbergskan backen, men flyttade 1939 till det nybyggda skolhuset vid Neptunigatan. År 1967 ombildades den maskintekniska avdelningen till en självständig enhet under namnet Ålands tekniska skola. Läroin-rättningen svarar sedan 1963 ensam för den svenskspråkiga undervisningen av maskinbefäl i landet,

Fastän Ålands tekniska skola, i motsats till sjömansskolan, i huvudsak verkade under "eget tak", blev trängseln i sjöfartsläroverket allt mer påtaglig med åren. Till detta bidrog givetvis tillströmningen av elever och en utökning av undervisningen med flera klasser. Som en jämförelse kan nämnas antalet inskrivna elever 1961 som var 57 och år 1967 126. Ansträngningarna för att få till stånd en egen skolbyggnad drevs parallellt med sjömansskolans. År 1967 förelåg ett tillbyggnadsförslag med en förlängning av sjöfartsläroverkets byggnadskropp söderut, men sjömansskolans behov prioriterades i planeringen. Sommaren 1980 kunde bygget inledas på tomen mitt emot Ålands sjömansskola. Skolan hade ritats av paret Elma och Erik Lindroos, som även svarade för de båda skolornas gemensamma laboratoriebyggnad. I ett samprojekt mellan de båda skolorna uppfördes en simhall med övnings-bassäng på sjömansskolans tomt 1981.

I Ålands tekniska skola utbildas maskin-mästare både för sjötjänst och landbase-rad industri, som till exempel driftstekniker vid kraftverk

År 1948 bildades föreningen Ålands sjöfartsläroverks maskintekniska elevförening. Till föreningens mera utåtriktade aktiviteter hörens länge anordnandet av en "kultändarhippa" kring första advent. Festen hölls i Societetshuset och motsvarade de nautiska elevernas "skepparbal". Maskinmästarföreningen firade 50-årsjubileum i Ålands tekniska skola i november 1985. I festligheterna deltog fem av pion-järerna som påbörjade sin utbildning 1935. I samband med jubileet utgavs en

festskrift, i vilken Kiki Alberius hade intervjut sju maskinmästare, sex män och en kvinna. Samtliga män hade gått den långa, hårda praktikvägen, lämpat kol, varit trimmare och levvt under smutsiga förhållanden fram till de oljeeldade maskinernas tidevarv. Festskriftens fyndiga titel "Från kollämpare till kavaljer" syftar på steget mellan lämparens tunga och sotiga vardag på ett koleldat fartyg till ett liv som uniformklädd maskinchief i vitt på ett kryssningsfartyg. "Som chief på ett kryssnings-fartyg mottar han applåder varje kväll när befälet visas upp i strålkastarljus på scenen i fartygets bar", skriver Kiki Alberius om en maskinmästare från Mariehamn.

I festskriften presenteras också Christina Lindqvist från Sund. Hon gick till sjöss som massflicka, fortsatte i Ålands sjömansskola och därefter i Ålands tekniska skola. År 1985 utexaminerades Christina Lindqvist och Helena Martens som de första kvinnliga maskinmästarna från skolan.

#### *Ålands sjöfartsläroverk*

Navigationsutbildningen i Mariehamn inleddes 1868 och år således med god marginal den äldsta yrkesläroinrättningen i landskapet. En genomgripande reform av navigationsutbildningen skedde 1943. År 1964 antogs en ny läroplan och det infördes förändringar beträffande lärarnas kompetens samt fastställades nya inträdesfordringar för befälselever. Dessa måste nu gå i en förberedande kurs innan de fick tillträde till styrmanklassen.

Från och med höstterminen 1976 för-längdes navigationsundervisningen från tre till fyra år. Överstyrmansexamen slo-pades och sjökaptensutbildningen blev två-årig. Utbildningen av radiotelegrafister inleddes den 1 september 1954 och upphörde 1985.

Sjöfartsläroverkets byggnad uppfördes åren 1937-38 efter ritningar av arkitekt Lars Sonck. Skolan togs i bruk till värter-

minen 1939. Tomtmarken hade gratis ställts till förfogande av Mariehamns stad. År 1972 tillkom en fjärde våning, där en instrumentsal inrymdes. Det kan nämnas att gamla navigationskolan på Öhbergs backen vid Torggatan revs 1967.

### *Den fria utbildningen*

Medborgarinstitutet är stadens äldsta institution för vuxenstudier. Institutet grundades på initiativ av landstingsledamöterna Rauha Åkerblom och Viktor Arvidsson på basen av en landstingsmotion 1946. Landstinget överstyrde ärendet till stadsfullmäktige, som antog förslaget. En direktion tillsattes och institutet, under namnet Arbetarinstitutet i Mariehamn, inledde kursverksamheten i oktober 1947. Två kurser i engelska blev genast fulltecknade och språkkurserna har också i fortsättningen varit populära. År 1963 ändrades landskapslagen och 1967 fick institutet ett nytt reglemente. Samtidigt bytte man namn från Arbetar- till Medborgarinstitutet. Landskapsbidraget höjdes från 60 till 70 procent. På allmän begäran startade kurser på landsbygden 1967, men staden var och är fortfarande huvudman för Medborgarinstitutet.

Undervisningen var till en början spridd till skollokaler och andra utrymmen i staden, men 1983 fick Medborgarinstitutet flytta in i andra och tredje våningen i Bönernas hus vid Bussplan. Trots denna förbättring är undervisningen fortfarande spridd till 14 olika platser i staden, beroende på kursernas art som data-, hobby- eller liknande undervisning där skolornas utrustning kan dubbelutnyttjas. Kursutbudet har ständigt breddats och anpassats till nya behov. Således anordnades den första ADB-kursen 1984 och har med åren vuxit till omkring tio kurser på olika nivå per termin. På 1970-talet satsade Medborgarinstitutet på att erbjuda de vuxenstuderan-

de grundskoleexamen. Benita Mattsson Eklund skriver i Medborgarinstitutets 50-årshistorik: "Det var också nu som Medis fungerade som en minihögskola. Man kunde läsa enstaka akademiska ämnen som fanns på Åbo Akademi program och tenera i Mariehamn. Ur den här verksamheten föddes sedan Ålands sommaruniversitetet och Ålands högskola."

Enligt Medborgarinstitutets före rektor Erik Sundberg väcktes tanken på ett sommaruniversitet i Mariehamn av "värdarna i rikshuvudstaden" under ett av landskapsstyrelsens besök i Helsingfors 1967. Nästa impuls var en ledare i Tidningen Åland, där nya argument för bildandet av ett sommaruniversitet framfördes. Stadsfullmäktigeledamoten Klas Eklund tog fasta på idén och på hans förslag tillsatte stadsstyrelsen i juli 1967 en kommitté för att undersöka möjligheterna att starta ett sommaruniversitet i Mariehamn. Kommitténs betänkande presenterades för stadsstyrelsen i december 1967, med slutklämmen: "frågan om ett sommaruniversitet i Mariehamn 1969 hänskjuts till Ålands landskapsstyrelse". Ärendet behandlades positivt och med anmärkningsvärd snabbhet i landskapsstyrelsen. Sommaruniversitetet startade 1969 med Ålands landskapsstyrelse som huvudman och med Åbo Akademi som moderuniversitet.

Samarbetet mellan Medborgarinstitutet och Ålands sommaruniversitetet inleddes 1970 med en approbatorkurs i engelska. Andra kurser "samskördes" under vinterhalvåret i Medborgarinstitutets regi, och resulterade i sluttentamen vid sommaruniversitetet.

Hösten 1981 utvidgades samarbetet med Åbo Akademi. Högskoleundervisning inleddes och koordinerades med sommaruniversitetet. Ålands högskola har även mellan 1983 och 1986 etablerat samarbete med Stockholms universitet, Svenska handelshögskolan och Socialhögskolan.

## KULTUR

Redaktör Gunnar Lindqvist har skrivit avsnittet "50 års kultursträvanden" i Mariehamns stads historia 1911-1961. I inledningen säger han bland annat: "När det gäller att ens glimtvis skapa en bild av kultursträvandena inom stadens hank och stör möter en hel del problem. Olika samsamslutningar har bildats för att främja framstegsvänliga initiativ, vilka ursprungligen ansetts ha enbart lokal aktualitet, d.v.s. inom stadsgränsens ram. Det faktiska behovet har emellertid ofta inom kort vidgat verksamheten till att omfatta hela landskapet - ja, tyngdpunkten har t.o.m. i vissa fall förflyttats från staden till bygden". Lindqvist fortsätter med att "ett otal grännsfall föreligger, då krönikören ställs inför frågan, vad som tillhör stadens historik och vad inte. I stort sett torde emellertid gälla att kultursträvandena i stad och bygd är en gemensam åländsk angelägenhet, d.v.s. de flyter in i samma väv".

Allmänt sett är min uppgift att tidsmässigt få grepp om "kultursträvandena" lättare än Lindqvists var. När det gäller samsamslutningarnas mobilitet dras vi med likartade problem, men vi behandlar dem på olika sätt. Beträffande Lindqvists slutsats att "kultursträvandena i stad och bygd" är en gemensam åländsk angelägenhet, är jag benägen att konstatera att det i en del fall skett betydande förändringar mot en polarisering sedan tiden före 1961. Till detta bidrar tvåtidsningssituationen och en tidvis livlig kulturdebatt i pressen sedan åtminstone slutet av 1960-talet.

Till de aktiviteter som Lindqvist behandlar under kulturrubriken hör ett långt avsnitt om sport, politiska och fackliga orga-

nisationer samt Ålands jaktvärdningsförenings lokala verksamhet Den sistnämnda föreningens berättigande i ett kultursammanhang kan ifrågasättas. I samband med den årliga värjakten dyker denna företeelse upp i pressen och tar sig ibland märkliga uttryck. Således tyckte en jägare i början av 80-talet att "man skall se jakten som en kulturupplevelse och inte enbart som en sport eller ett näringsfång". I tidningen Åland förekom under samma årtionde en ganska hätsk debatt om begreppet kultur kontra jakt.

Jag övergår till ett ärende som sysselsatte stadsstyrelsen i juli 1962. När nu stadens areal blivit flerdobbel större sedan inkorporeringen, måste man söka andra lösningar på renhållningsproblemen. Frågan på dagordningen var; skulle man fortsätta sköta latrinötningen med häst och vagn, eller investera i en traktor, "som kunde användas för andra uppgifter?". En kalkyl gjordes upp och fastän traktorn skulle bli dyr i inköp, så beslöt ledamöterna att sälja hästen. Därmed försvann ett stycke stads-kultur ur gatubilden, men stadsstyrelsen beslöt i stället att placera två pingviner på Lilla Holmen...

I försöken att urskilja strukturerna i Gunnar Lindqvists kulturväv får den mera institutionella kulturen förtur - själva ränningen, medan de sammanbindande inslagen, eller det konkreta mönstret, får framträda efter hand.

### *Kulturnämnden*

Det var på lektor Nils Bymans förslag som stadens kulturnämnd kom till. Byman an-

såg i oktober 1966 att en sådan nämnd kunde överta vissa uppgifter som hittills handhåfts av andra nämnder eller av enskilda, t.ex. namnförslag på nya gator, inköp av konst o.s.v. 1967 fanns ett reglemente utarbetat. Tydligt drogs den första nämnden med organisatoriska brister, för i augusti 1968 anhöll ledamoten Helge Sölgén om att stadsstyrelsen skulle utse en annan samankallare. Nämnden hade inte sammanträtt sedan den valdes åtta månader tidigare! Sölgéns begäran bifölls och därefter kom arbetet igång. Men, redan 1971 förekom diskussioner i stadsstyrelsen om att sammanslå kultur- och skönhetsnämnderna med den så kallade kulturhuskommittén. Möjligen var syftet att ge den sistnämnda kommittén en slagkraftigare bas. Planerna förverkligades inte då, men 1982 tillsatte stadsstyrelsen en arbetsgrupp med uppdrag att undersöka en sammanslagning av kultur- och biblioteks-nämnderna. På grund av de två nämndernas olika struktur och lagbundenhet blev sammanslagningen verklighet först efter 1986. Stadens väpningsnämnd har också varit aktuell att ingå i kulturnämnden, men efter att väpningsnämndens medlemmar ställt sig negativa till förslaget avskrevs tanken 1981.

Givetvis förekom samarbete mellan stadens nämnder i frågor som tangerade gemensamma intresseområden. Ett sådant samarbete kom till stånd 1977 inför stadens midsommarfirande. Åländska studentgillet hade under en lång följd av år skött alla arrangemang kring resandet av midsommarstången i Engelska parken. 1977 avsåg Studentgillet sig detta uppdrag. Kultur- och turistnämnderna fick då gemensamt i uppgift att se till att midsommarstången kläddes, restes, att det anordnades program och att evenemanget utanomserades. Till nämndernas praktiska hjälp kom Mariehamns gårdsågarförening och Mariehamns Marthaförening. Tekniska verkens personal bidrog även till

att evenemanget avlöpte väl. Alltsedan 1977 har kulturnämnden ansvarat för arrangemangen vid midsommarfirandet i Engelska parken och därigenom byggt vidare på en stadstradition från 1860-talet. I museibyråns publikation "Midsommar" ingår ett avsnitt om hur stadsborna firat johannedagen genom tiderna.

Till kulturnämndens mångskiftande uppdrag hörde också att ge namnförslag på gator, parker o.s.v. Dessa gick vanligen ganska enkelt igenom stadsstyrelsens behandling. Ett något udda namnförslag kan nämnas. Kulturnämnden hade fått i uppdrag att föreslå namn på de båda hamnterminalerna i Västerhamn. Som grund förelåg stadsstyrelsens eget förslag: Färj- respektive Kryssningsterminalen. I kulturnämnden gick diskussionen så, att man för enkelhetens skull borde anknyta till de rederier som i huvudsak trafikerade terminalerna, d.v.s. Viking- och Birka Line. Dessutom ville man betona den historiska linjen bakåt till den järnålder som faktiskt efterlämnat spår också i stadsbildningen. Efter en viss polemik, med orröstning i stadsstyrelsen, antogs Birka- och Vikingterminalen som godkända namn. Då ingrep Silja Line och påpekade att namnen inte passade deras rederipolicy. Hur som helst ledde Silja Lines invändningar inte till någon omprövning i stadsstyrelsen.

Under nämndens första period anordnades kulturveckor med ambitiösa satsningar på bl.a. konstutställningar, teaterföreställningar, offentliga debatter etc. Gästartister uppträdde ofta på stadshusets scen. Efter några år upphörde denna typ av evenemang, men kulturnämnden stod fortsatt visserligen som arrangör av kulturevenemang, med inslag av såväl lokala förmågor som gästartister. Bland de sistnämnda märks Thorstein Bergman och Gösta Åberg, som fyllde stadshuset till birstningsgränsen under sin Dan Andersson-kväll. Man minns också sångaren Mi-



Rolling Home på Pommern. Foto Niklas Kjeldsen

kael Samuelsson i Blå Teatern och Drottningholms barockensemble med den kände countertenoren Andrew Dalton som solist. Ett annat uppskattat evenemang med storpublik var en "shantykväll" i Ålands sjöfartsmuseum i januari 1983. Den åländska shantygruppen "Rolling honve" var nybildad och hade uppträtt för lokal publik endast en gång tidigare.

Den 9 februari 1984 ingick en ledare i tidningen Åland med rubiken "Vem skriver Mariehamns stads historia?" Ledaren var skriven av dåvarande chefredaktören Helge Sölgén, tillika medlem i den historietrupp som valts av kulturnämnden. Historietruppen hade redan presenterat sitt förslag inför stadsstyrelsen och gruppen hade också fått offert från två vidtalade svenska författare. Kulturnämnden hördes men förordade inte förslaget, då man ville att historiken "om möjligt skrivs av ålänningar". I det fallet fungerade kul-

turnämnden som remissorgan, men nämndmedlemmarna kunde också få mera direkta, verkställande uppgifter.

I december 1980 inlämnade Frisinnad samverkan en motion om utgivande av ett bildverk om staden. Kulturnämndens ordförande, stadsarkitekten och en representant för turistnämnden sammansatte bildverket "Mariehamn". Den 26 april 1983 recenserades bildverket i båda lokaltidningar och sällan har väl två konkurrerande kulturrecensenter varit så fullkomligt eniga i sina bedömningar. Kritiken var förödande, amatörismens seger var ett faktum. Den 3 juni samma år hade första sidan i tidningen Åland notisen "Hisnande skönt bildverk om Mariehamn". Man avsåg de facto bildverket "Åland", med Heikki Säyneviras text och under medverkan av fyra professionella fotografer. Helt bortsett från att det ÅR ett förmånligt prov på fotokonst, så har endast 28 av verkets

214 bilduppslag stadsvyer som motiv. Men det nya bildverket recenserades alltså i översvallande, kritiklösa ordalag.

Kulturnämnden fick delvis en ny instruktion 1984. Då beslöts att nämndens medlemsantal skulle utökas från sex till sju ledamöter, som utsetts av stadsfullmäktige samt att ordföranden likaså väljs av stadsfullmäktige och inte såsom tidigare inom nämnden.

Kulturnämnden har i likhet med andra nämnder fått i uppdrag att göra upp målsättningsprogram och på så sätt följa upp utvecklingen på det aktuella området. Det första målsättningsprogrammet lades fram 1975 och det andra 1980. I det senare programmet efterlystes först och främst ett kulturhus samt också en kommunal biograf. I förslaget efterlystes vidare mera aktivitet kring Torget, t.ex. i form av en amfiateater. Varken kulturhus eller biograf tillhör de målsättningar som hittills förverkligats. I det konst- och kulturpolitiska program som antogs av stadsfullmäktige och stadsstyrelse 1995, ingår i varje fall kulturhuset som ett angeläget projekt.

I slutet av 1985 utsågs nämndens första kultursekreterare på deltid. Som en av de första större uppgifterna fick kultursekreterare Margareta Oksman handha planeringen av stadens 125-årsjubileum 1986.

### Kulturrådet

Ålands kulturråd är underställt Ålands landskapsstyrelse men tillkom på förslag av stadens kulturnämnd. Iden väckte ingen större entusiasm bland stadspolitiker. Man befärade att rådet skulle bli ett remissorgan till landskapsstyrelsen, och "då kommer politiken in".

En kulturrådskommitté bildades i oktober 1976 och det första valda rådet tillsattes av landskapsstyrelsen i februari 1978. Mariehamns stad var nöjaktigt representerad bland rådets 12 medlemsföreningar

och organ. Den första ordföranden, köpman Helge Sölgén, var tillika ordförande i stadens kulturnämnd. Kulturrådets mandattid utgick efter en försöksperiod den 31 december 1979, men ett nytt, parlamentariskt tillsatt kulturråd valdes 1980.

Den första egentliga debattfrågan gällde rådets status. Om arbetslinjen var dockt alla överens; rådet skulle vara samordnande, rådgivande, stödjande och även komma med egna initiativ. Ett arbetsutskott som skulle verka för dessa höga mål valdes hösten 1978. En kultursekreterare i deltidstjänst utsågs.

När rådets verksamhetsplan för 1979 lades fram, möttes den av stark kritik i tidningen Åland. Skribenterna efterlyste mera initiativ och mindre "hyckleri och trams i kulturen". Besvikelsen hos allmänheten över kulturrådets förmåga att "samordna kulturlivet" eller "få grepp om vad som händer", kom fram i en enkät som tidningen Åland gjorde sommaren 1979. Kritikerna borde kanske ha beaktat det faktum att rådet inte förfogade över landskapsmedel för att stöda olika kulturaktiviteter och att lyhörtheten för rådets status var obefintlig redan från början.

Åren 1980-1981 ledde Mona Sundberg från Finström kulturrådet. Sundberg efterträddes av Anja Hagman-Eriksson från Mariehamn 1982.

Våren 1982 anordnades ett stort rådspägningsmöte på Hanaholmen i Esbo, där åländsk kultur diskuterades ur olika synvinklar i tre dagars tid. Enligt de utörliga tidningsartiklarna nämndes Mariehamn i diskussionerna i ironisk, negativ bemärkelse. Man tog upp "rivningsraseriets" härjningar i stadens trähusbestånd som värdemätare på hur stadsmyndigheterna betraktade kulturen i tur och ordning.

En av de bärande ideerna, som hanaholmsmötet uttryckte i var Mariehamnsfödde kompositören och pianisten Lars Karlssons förslag till en årlig kulturfestival på Åland. 1 juli 1983 hölls den för-

sta kulturfestivalen i kulturrådets regi, men för planering och genomförande svarade en särskilt tillsatt arbetsgrupp.

Festivalprogrammen höll hög klass under medverkan av de förnämsta artisterna i Norden.

Vid två tillfällen har operaföreställningar givits. Under kulturfestivalen 1989 uppförde Finlands nationalopera Verdis "Maskeradbalen" och 1991 gav Fölkoperan i Stockholm Rossinis "Barberaren i Sevilla".

Anja Hagman-Eriksson har på begäran tecknat ner två minnesvärda händelser från sina 15 år som "festivalmamma". Den första tilldrog sig inför framförandet av Händels oratorium "Messias" i jomala kyrka 1985. Anja Hagman-Eriksson berättar:

*"Lördag eftermiddag, generalrepetition för stor konsert i morgon. Oratoriekoren, stråkar och solister: höga förväntningar, spänning och nervositet. När alla är på plats meddelar den kvinnliga altsolisten att hon inte kan sjunga - ont i halsen. Det blir dödyst och man riktigt känner panikkrampen i allas magar".* Repetitionen genomfördes ändå "men förväntningens spänning var borta". Det gällde nu att få kontakt med en annan solist som sjungit "Messias" och kunde komma till Åland inom 24 timmar. Det blev krismöte med snabbgenomgång av tänkbara altsolister i Norden som kunde sin Händel. Anja Hagman-Eriksson var tvungen att lämna mötet för att hämta kvällspremiärens gästpianist vid flyget och installera honom. Anja har inget annat minne från konserten än att pianisten "framförde någonting av Grieg". Medan konserten pågick, satt oratoriets dirigent Kaj-Gustav Sandholm vid telefonen och försökte, utan större framgång, få kontakt med någon tänkbar sängerska - lördagkväll som det var. Vid den efterföljande supen fortsatte sällskapet att i tur och ordning ringa runt i Norden. Den arma gästpianisten måste ha fått en underlig bild av det allt mer nervösa värdfolkets uppträdande. Men berättar Anja: "Kl. 1 på natten fann Kaj-Gustav HENNE, Monica

*Groop i Malmö, just anländ från en konsert i Tyskland. Ja visst, jag kommer om det bara finns någon flygförbindelse i morgon bitit, blev hennes svar".* Monica Groop var på plats kl. 16.00 i Jomala kyrka dagen därpå för en snabbrepetition och oratoriet framfördes som planerat på kvällen, utan att någon i publiken anade vad som pågått i kulisserna.

En recension skrev Knut Grüssner i berömmade ordalag om föreställningen, "men kvällens stora överraskning var trots allt den unga Monica Groop som fick rycka in i stället för sjukskrivna Pia-Gunn Anckar. Helt respektlöst och utan nervositet kastade hon sig in i de många och svåra altpartier. Med god textning, fyllig klang och intensitet sjöng hon helt suveränt sina solopartier. (...) Då hon får en något kraftigare ton kommer hon att låta tala om sig! Tro mig". Knut Grüssner fick



Anja Eriksson-Hagman inför kulturfestivalen 1984. Foto Tidningen Åland

rätt - Monica Groop blev internationell storstjärna och har för alltid "ett eget rum i kulturfestivalfolkets hjärta", som Anja Hagman-Erikssons uttrycker sig.

En annan av Anja Hagman-Erikssons prövningar inträffade inför den utsälda generalrepetitionen av "Maskeradbalen", som uppfördes invid Eckerö post- och tullhus. Det var kallt och blåsigt och fastän orkestern satt i ett plastinklätt utrymme vägrade de att spela i 15 graders temperatur, såvida inte arrangörerna kunde ordna värmefläktar och infravärme. Anja Hagman-Erikssons rundringning till de åländska byggföretagen gav fyra värmefläktar, som efter test visade sig vara klart otillräckliga. Det blev nya uppaktningar, nu utanför Åland.

*"KL 03.00 på natten ringde jag farbror Diös (Anders Diös, byggmästare i Uppsala), bad om ursäkt och framlade mina problem. Han väckte sin son och kl 09.00 var 24 st. infravärmerör nere i Grisslehamn. KL 12.00 genomfördes provspelnigen, som godkändes. Under själva operaföreställningen satt jag under läktaren och grät av trötthet och lättnad",* berättar Anja Hagman-Eriksson. Hon avslutar sina minnesanteckningar på följande sätt! *Alla de 15 åren med Kulturfestivalen är ett starkt bevis på det sanna och genuina samarbetet mellan ALLA våra kulturföreningar, helt utan den berömda åländska avundsjukan. Vi drog alla åt samma håll och det behövdes bara ett telefonsamtal så ställde de upp."*

Av de nämnda storevenemangen kan man få intrycket att kulturfestivalen tilldrog sig utanför staden, men så var inte alltid fallet. Många framföranden har ägt rum i självstyrelsegårdens plenisal, medan föreställningar för barn- och ungdom har givits i stadens skolor och daghem.

Frånvaron av ett kulturhus med scen och konsertsal, har såväl av festivalsammanhållningens på mera lokal nivå medfört att arrangörerna fått välja mindre tilltalande lös-

ningar på lokalproblemen. Till dessa kan främst idrottshallarna räknas. När kulturhusfrågan aktualiserades första gången är ovisst, men i ett tidningscitat från april 1969, hävdas att "biblioteksstyrelsen började kampen för ett kulturhus redan 1964". Enligt biblioteksstyrelsens protokoll den 11 oktober 1964 § 2, behandlade styrelsen endast frågan "om att få till stånd en ändamålsenligare lokal för biblioteket än den nuvarande".

I mars 1969 arrangerade kultur nämndens kultur dagar i Mariehamn, och då kom kulturhuset upp i den offentliga debatten. På stadsdirektör Aron Haggbloms förslag tillsattes en kulturhuskommitté den 17 april 1969. De båda objekten, biblioteket och kulturhuset behandlades inte separat i fortsättningen heller, utan fanns med i stadens planering som ett enhetligt projekt fram till 1980. År 1981 inlämnade några stadsfullmäktigeledamöter från Centern en motion, i vilken man påtalade behovet av ett kulturhus. Kultur nämnden hänvisade till att byggnaden fanns med i nämndens målplan. Stadsstyrelsen beslöt därefter i maj 1981 att hos landskapsstyrelsen "efterhöra intresset för kulturhus i staden, avsett att betjäna hela landskapets befolkning". På årets sista sammanträdesdag den 30 december behandlades landskapsstyrelsens svarsskrivelse. Med tanke på att det hade tagit över sju månader att formulera ett svar, var resultatet synnerligen magert. Landskapsstyrelsen var positiv till tanken, men planering och finansiering måste anstå tills vidare. Från och med 1982 försvann ärendet från stadspolitiker nas föredragningslistor. Endast de kulturellt aktiva uttryckte sitt missnöje med tingens ordning. Landstingsledamot Roger Jansson från Mariehamn föreslog i november 1983 att projektet "Kulturhus-87" borde finansieras med extraordinarie statsmedel. Landskapsstyrelsen tillsatte en arbetsgrupp för planering av kulturhuset i mars 1986. Resultatet av utredningen är

obekant. I november 1986 behandlade stadsstyrelsen fullmäktigeledamot Sven-Olof Lindfors' motion till stadsfullmäktige, om uppförande av ett kultur- och kongresshus i staden och den 27 november riktades en ny skrivelse till landskapsstyrelsen i ärendet.

Av intresse i sammanhanget är Sven-Olof Lindfors' formulering om ett kulturhus med dubbla funktioner. Denna lösningsmodell är fortfarande aktuell, men fastän det gått 29 år sedan kultur nämnden seriöst förde fram tanken på ett kulturhus, så har ingenting annat konkret hänt i frågan än att en tomt norr om hotell Arkipelag är utsedd.

#### Stadsbiblioteket

Den 27 april 1923 öppnade Mariehamns allmänna bibliotek, som det då benämndes, i en uppyrd lokal vid Östra esplanadgatan 7. Två år senare flyttade biblioteket till det så kallade gamla rådhuset vid Storgatan. Vid planeringen av det blivande stadshuset beaktades också stadsbibliotekets lokalbehov. Den 10 november krigsåret 1939 stod den nya bibliotekslokalen i stadshusets tredje våning klar för inflytning.

Det blev snart uppenbart för var och en att biblioteket var otillgängligt placerat. Utlätningsifforna sjönk, men det dröjde ända till 1962 förrän biblioteksstyrelsen påtalade behovet av åtgärder. Vid det laget hade också trångboddheten blivit besvärande, men i och med att barn- och ungdomsavdelningen fick nya utrymnen, kunde vissa problem tillfälligt elimineras. Biblioteksstyrelsen (senare biblioteks nämnden) anhöll hos stadsfullmäktige om att ett nytt bibliotek "utan dröjsmål bör få plats bland de planeringar som staden gör för sin framtida utveckling".

1969 kopplades biblioteksfrågan samman med ett tilltänkt kulturhus. Samtidigt pågick projekteringen av Projekt 77 med

hotell Arkipelag som den första enheten i projektet. Efter förslag av stadsbibliotekaren och tillika landskapets biblioteksinspektör Inga-Britt Öfverström fick biblioteket löfte om att disponera utrymmen i hotell Arkipelag i utbyte mot att landskapsstyrelsen övertog bibliotekets lokal i stadshuset i väntan på självstyrelsegårdens färdigställande.

Stadsbiblioteket flyttade till Arkipelag i oktober 1973. Länesiffrorna ökade och nyanställningar kunde göras. Biblioteks nämndens framhåll dock att lokaliteterna i Arkipelag måste anses som temporära och man anhöll om att anslag för projektering av en biblioteksbyggnad skulle tas upp i budgeten 1974. Så skedde nu inte utan fernärskontraktet med Arkipelag måste förlängas vid utgången av 1978. Under åren framöver finns flera förslag till lösning av byggnadsfrågan. Gamla folkskolan och Societetshuset - efter en flyttning till Wireska parken - var båda aktuella på 1970-talet. I maj 1976 fick stadsarkitekt Folke Wickström i uppdrag att i samråd med stadsplaneringsutskottet och sakkunniga utreda placeringen av biblioteket norr om Miramartomten. Våren 1977 avgjordes slutligen frågan om bibliotekets placering. Efter tre behandlingar i stadsfullmäktige enades man om tomten norr om Miramar. Tre arkitekter utarbetade skisser och rumsprogram innan arkitektbyrå Hansson & Stenius' ritningar antogs av stadsfullmäktige 1986. Stadsbiblioteket invigdes i december 1989. I den nyligen utgivna historiken "Mariehamns stadsbibliotek 75 år" presenteras det nya biblioteket ingående.

Arkitekten Hans Jakob Stenius har i avsnittet "Arkitektens intentioner" givit sin syn på kulturens mål och mening, samtidigt som han, på ett lyhört sätt lyfter fram sin egen roll i gestaltningsprocessen. Stenius skriver:

*"Ju mindre ett samhälle är (i Sverige talar man med värme om "den måtfulla staden")*

desto mer mångfacetterat är ofta kulturutbudet medan möjligheterna för dess utövare är snäva. Alltså är det logiskt att sammanföra den kulturrelaterade infrastrukturen till de offentliga platser som står till buds och skapa samverkan mellan de olika kulturområdena.

Intentionen och den grundläggande målsättningen vid planeringen av Mariehamns stadsbibliotek var alltså maximal öppenhet, flexibilitet, åtkomlighet - ett hus för alla, med mycket aktiviteter - i tiden. Det skulle vara attraktivt, ha lokala anknäringar men samtidigt utandas en viss universallitevit-kulturen var på väg, de virtuella nätverken, gemensamma databaser...

Stenius fortsätter:

"Arkitektens roll är om inte avundsvärd, i många mening ändå privilegierad och utgör en stor utmaning. I början är ritbordet vitt och tomt, klumpen av modellerade formlös.

Men, han måste vara på sin vakt, inte glömma ödmjukheten gentemot en lokal kultur och en stor hop inblandade personer: låntagare och besökare, byggherre, beslutsfattare och personal, byggnadsprocessens planerarkollegor och övriga aktörer; entreprenörer och leverantörerna osv. Ödmjukhet, växelverkan och samarbetsförmåga måste utgöra ledstjärnor för denna verksamhet.

Resultaten är således frukten av många medverkandes ansträngningar, en realisering av en kollektivt formad vision, där varje medspelare har sin givna roll i manuskriptet och är lika viktig som alla andra. Dirigenten dirigerar, orkesterns alla instrument och sektioner skall stämmas samman."

Fastän den nuvarande verksamheten skett bortom 1986-årsgränsen kan man inte undgå att notera hur väl bibliotekets olika funktioner harmonierar med varandra. Biblioteket har mött stort gensvar hos alla som tagit del av det mångkulturella utbudet.

#### Museer i staden

I Mariehamn saknas ännu ett stadsmuseum. Till viss del exponeras stadens äldsta

historia i Ålands museum, Ålands sjöfartsmuseum och i Köpmannagården. Under senare år har ett så kallat stadsgalleri öppnats i Västerhamn, främst för att bereda rum för de miniatyrmodeller av Madehamns bebyggelse på 1920-talet som pensionärerna byggt. Vidare har tillfälliga konstupställningar visats i stadsgalleriet, t.ex. ur stadens egna konstsamlingar. Tanken på ett eget stadsmuseum lever dock kvar. I kulturnämndens målsättningsplan 1980, reserverades gamla Rådhuset för ett blivande stadsmuseum. Rådhuset inrymmer dock en barnträdgård och det tilltänkta stadsmuseet torde inte ha någon större prioritet för närvarande.

#### Ålands jakt- och fiskemuseum

inrymdes från 1980 i ett provisoriskt utrymme i en industrifastighet i Norrböle. Fastan resurserna var blygsamma, utgav stödföreningen för museet ändå en egen tidning, Museinytt mellan 1980 och 1990. Tack vare intressenternas stora entusiasm och ihärdiga arbete lyckades man förverkliga en egen museibyggnad. Till detta bidrog de sex stiftarna från Eckerö och Föglö förutom landskapet. Det nya museet i Käringsund, Eckerö är ritat av stadsarkitekt Folke Wickström och invigdes i juni 1995.

#### Köpmannagården

är ett litet museum för handel och hantverk, beläget vid Östernäsvägen. Museet ägs och drivs av Ålands köpmannaförening r.f. Byggnaden uppfördes 1885 vid Norragatan 7 av garveriarbetare Karl H. Ekström, men såldes 1890 till skomakare J.G. Eriksson. Därefter drev Eriksson och hans efterträdare skoaffär i fastigheten och generationer av ålänningar har genom åren gjort sina sköinköp i den anrika affären. Huset revs 1965 och donerades till Ålands köpmannaförening. En stads-

plan för området i kanten av Tullarns äng uppgjordes samma år. Bidrag från staden, landskapet, företag och enskilda har finansierat uppbyggnaden av museet, som invigdes den 3 juni 1970.

Köpmannagården inrymmer föremål från äldre stadsföretag, garveri- och skomakeriinteriorer, en "urmakarhörna" från 1880 etc. Museet är öppet för allmänheten sommartid.

#### Ålands sjöfartsmuseum

är inrymt i Ålands Nautical Clubs fastighet i Västerhamn och öppnades för besökare den 29 augusti 1954. Museet har genom åren erhållit stöd främst från sjöfartsnäringen, Mariehamns stad och Ålands landskapsstyrelse, men föremålsbeståndet bygger i huvudsak på donationer från enskil-

da sjöfartsintressenter och rederier. Föremålstillväxten har med tiden medfört att museiutrymmen och magasin är fyllda till bristningsgränsen. På 1970-talet förekom diskussioner mellan ägarföreträdaren Ålands Nautical Club och museiämnden om en tillbyggnad, men frågan fick vila tills vidare. I mars 1984 upptogs förhandlingar mellan Ålands Nautical Club och landskapsstyrelsen. Resultatet blev att en stiftelse för Ålands sjöfartsmuseum bildades hösten 1985. Ett parlamentariskt tillställt representantskap för stiftelsen verkar sedan 1986. I representantskapet ingår också företrädare för Ålands Nautical Club. Dessutom finns en styrelse med representanter från ovan nämnda organ. I samband med omorganiseringen av sjöfartsmuseet "donerade Ålands Nautical Club museet med föremål, arkiv, bibliotek och inventa-



Pommern och Ålands Nautical Club med Ålands sjöfartsmuseum. Foto Niklas Kjeldsen

der till nybildade Stiftelsen Ålands sjöfartsmuseum", skriver Håkan Skogsjö i den senast utkomna museibroschyrern.

Någon tillbyggnad av museet har ännu inte påbörjats. Ritningar finns dock utarbetade sedan 1989. Mariehamns stad har ställt 700 kvadratmeter norr om museibyggnaden till förfogande för en framtida utbyggnad.

Ålands sjöfartsmuseum har trots blygsamma personalresurser fått en hög internationell status. När förre museichefen sjökaptan Karl Kähre år 1980 erhöll Ålands Kulturstiftelses årliga pris, tog juryn fasta på museets renommé. Valet av Karl Kähre motiverades med hans insatser för att skapa internationella kontakter och "utvecklat det åländska sjöfartsmuseet till ett av världens främsta".

Om någon av dessa internationella kontakter förtjänar att framhållas särskilt, så är det förbindelserna mellan Ålands sjöfartsmuseum och National Maritime Museum i Greenwich. Det var troligen främst det anrika brittiska nationalmuseets chef Basil Greenhill och dennes intresse för segelsjöfartens historia, som beredde väg för drottning Elisabeth II:s och prins Philips besök i Mariehamn i maj 1976. På de höga gästernas program stod en guidad tur och mottagning i Ålands sjöfartsmuseum. Några timmar senare stävade den kungliga yachten "Britannia" ut från Västerhamn på väg till officiellt statsbesök i Finland.

1977 gav de båda museerna ut en engelsk översättning av Georg Kähres "Under Gustaf Eriksons flagga" från 1948. Kähres verk hade bearbetats av Basil Greenhill, som också föreslagit nya illustrationer av hög klass. Förordet är skrivet av prins Philip. Han avslutar sin hyllning till de åländska sjöfartstraditioner i allmänhet och till sjöfartsrådet Gustaf Erikson i synnerhet med orden: *I was fortunate enough to visit Mariehamn during the State Visit to Finland in 1976. The great figure of the barque POMMERN dwarfs in height the much larger*

*modern ships which now use the modest harbour; it only needs a little imagination to picture the scene as it must have been barely 50 years ago. I wish this book had been available before that visit".*

#### Museifartyget Pommern

Hon är den i särklass förnämsta symbolen för sjöfartsstaden Mariehamn. Vid de tillfällena när Pommern dockats, eller varit utlånad till Stockholm för att göra PR för Åland, har hon efterlämnat både ett fysiskt och ett känslomässigt tomrum.

Pommern donerades till Mariehamns stad 1952 av sjöfartsrådet Gustaf Eriksons barn, fru Eva Hohenthal och sjöfartsrådet Edgar Erikson. 1971 inrättade stadsstyrelsen en särskild nämnd, Pommernnämnden, som sedan dess handhar angelägenheter som rör fartygets vård och underhåll.

1961 riktade landskapsstyrelsen en förfrågan till stadsstyrelsen om att få bygga om Pommern till sjömannaskola. Ärendet gick tillbaka till landskapsstyrelsen och 1966 hade det avancerat så långt - i all tysthet - att Ålandsdelegationen i Helsingfors beviljat 60.000 mark (i dåtida penningvärde) för utarbetande av ombyggnadsritningar. Tanken var att Pommern samtidigt skulle fungera som museifartyg. Landskapsstyrelsen tillsatte en Pommernkommitté. När denna presenterade sin utredning 1966 visade det sig att förslaget gick emot stadens villkor för överlåtelse av fartyget till landskapet. Staden hade nämligen ställt som krav att fartygets exteriör vid en ombyggnad inte fick förändras. Sjöfartsrådet Edgar Erikson hördes och förklarade att han inte ville inskränka stadens handlingsfrihet i frågan, men naturligtvis helst såg att Pommern bevarades i sitt dåvarande skick. De åländska skepps- och maskinbefälsorganisationerna kom med sina yttranden och var samstämt negativa. Även allmänheten reagerade kraftigt mot

ombyggnadsplanerna när de blev offentliga. Möjligen hade sjöfolk eller turister haft möjlighet att bevittna en annan av Gustaf Eriksons äldre stålbarkars öde, nämligen Vikings. Hon fungerar sedan 1950 som kombinerat museifartyg och sjömannaskola i Göteborgs hamn och utgör en anblick som det skär en ålänning i hjärtat att betrakta.

1967 hade landskapsstyrelsen tänkt om. I ett brev till stadsstyrelsen meddelar man att "Pommern inte lämpar sig till sjömannaskola, då fartygets yttre avsevärt förändras".

Under 1968 visade det sig att fartygets skrov var i så dåligt skick att en grundlig reparation måste göras. En ideell Pommern-fond bildades, stadens frivilliga brandkår arrangerade flera programaftnar ombord för att samla in medel och i Guttorp gård i Sund böll dess ägare Per-Erik Lundberg en välbesökt programafteon till förmån för fonden. De totala kostnaderna för fartygets dockning uppgick för stadens del till 610.000 mark. Hon bogserades till Wärtsiläs varv i Åbo de sista dagarna i juli 1969. I samband med resan uppstod ett delikat problem. De finska sjöfartsmyndigheterna krävde att den åländska flaggan skulle halas, då hon enligt dessa myndiga mäns uppfattning var att betrakta som ett *handelsfartyg* och därför måste ha Finlands blåvita duk hissad. Lagen var tydlig på denna punkt. Hur som helst förde Pommern Ålands flagga vid den festliga hemkomsten på julafton 1969.

Som ett kuriosum kan nämnas att senator John M. Murphy hösten 1968 anhöll om att staden skulle överläta Pommern till sjöfartsmuseet i New York. Ärendet bordlades faktiskt i stadsstyrelsen i avvaktan på ett expertutlåtande av Christoffer H. Ericsson i Helsingfors.

I juni 1979 var Pommern åter utsatt för ett hot. Då råkade kryssningsfartyget Baltic Star ut för en felmanöver och rände in mellan Pommerns förtöjningar och kajen.

Dykdalber och småbåtar som låg i vägen demolerades, men museifartyget undgick skador.

1985 tog Kap Hornklubbens medlemmar ett fint initiativ. Under vinterhalvåret syddes ett nytt råsegel till Pommern, en undre märs. Året därpå sträcktes ytterligare ett undre märssegel till stormasten. Seglet var hela 24 meter brett och mycket tungt, vilket kanske ger en uppfattning om de gamla sjömannens prestation och hedervärda kulturinsats. Till utgången av 1986 var antalet nya segel sju st.

Det kan nämnas att Pommern tidigare användes som praktikplats för eleverna i Ålands Sjömannaskola.

Blekingeförfattaren och konstnären Björn O. Svensson tillhör dem som fascinerats och inspirerats av segelsjöfartsepoiken. Hans bok "Pommern" utkom i mars 1984. Verket recenserades i Nya Åland som "en kompetent bok".

#### Ålands museum och Ålands konstmuseum

"Det nya museet i Mariehamn är inte stadens museum utan hela landskapets museum". Så kategoriskt uttalade sig förre chefen för Statens historiska museum i Stockholm, Olov Isaksson inför invigningen av den nya museibyggnaden i juni 1981. Till detta kan tilläggas att fastän museerna i landskapsägda, så har de allt sedan grundläggningen varit förlagda till staden. Vi kan dessutom påminna om att landskapets första museum, Ålands kulturhistoriska, öppnades 1905 i Mariehamn, vilket möjliggjordes genom bidrag från staden.

Ålands museums historia tog sin början den 25 oktober 1934. Då upphyrdes två rum i Emil Söderlunds gård vid Torggatan 4. Samtidigt anställdes FM Matts Dreijer som ordinarie landskapsarknolog, en befattning som han upprätthöll ända fram till 1970.



*Två prominenta besökare i Ålands museum. Presidenterna Vigdis Finnboga 1984 och Mauno Koivisto 1982. foto Inga-Britt Wiktorsson och Per-Ove Högnäs*

Under åren 1938-1939 var det anspråkslösa museet inrymt i källarvåningen i byggmästare Hugo Erikssons hus vid Nygatan 12. Efter den otillfredställande parentesen vid Nygatan fick museet mera varaktiga lokaler sommaren 1939 i det så kallade Cityhuset, Torggatan 5. Det var först nu som en mindre basutställning blev möjlig att bygga upp. Men museet var knappt iordningställt innan krigsriskan medförde att de mest värdefulla föremålen måste evakueras till säkrare utrymmen. Under krigsåren var museet tidvis stängt. 1962 flyttade samlingarna ner till andra våningen i Cityhuset och man förfogade därmed över en våningsyta på 186 kvadratmeter.

1973 var det dags att packa ner samlingarna och lämna den överfulla och oändmålsenliga lokalen vid Torggatan 5. Museet inrymdes då tillfälligt vid Storgatan 9 i väntan på permanenta utrymmen i den blivande museibygnaden som projekterades inom ramen för tredje etappen i Projekt 77. År 1979 inleddes byggandet av

museibygnaden, som ritats av arkitekt Helmer Stenros i Helsingfors. Byggnaden uppfördes av Ålands Bygg Ab och som utställningskonsulent anlätades arkitekt Eric Sörling från Stockholm.

Sörling tillämpade ett nytt utställningskoncept. Basutställningen är indelad i stationer med rubrikerna staden, krigen, självstyrelsen, havet, marken, samhället, folket, formen och fängsten. I den södra delen finns utrymmen för tillfälliga utställningar och en filmsal. Barnpedagogisk verksamhet förekommer under namnet "Lek och Lär",

Museibygnadens norra del upptas av Ålands konstmuseum. I den permanenta utställningen visas åländsk konst från 1800-talet med Karl Emanuel Jansson som portalfigur, fram till nutid. Avdelningen för tillfälliga utställningar byts i regel en gång i månaden och här utställs företrädesvis modern bildkonst. Det kan nämnas att Ålands konstmuseums första "gästutställare" vid museets invigning 1981, inte



*Etnolog Kitty Strandvik och utställningen "Leksaker" i Ålands museum 1986. Foto Inga-Britt Itätörsson*





Ålands museums entré. Foto Niklas Kjeldsen

var någon nutida konstnär, utan den svenske genremålaren Pehr Hilleström som levde mellan 1732 och 1816.

De båda museerna invigdes på självstyrelsedagen den 9 juni 1981. Följande år tilldelades museerna Europarådets pris "European Museum of The Year Award" i konkurrens med många andra förnämliga, nyinvigda museer i Europa. Förutom en mindre prissumma fick museet motta ett diplom och ett vandringspris i form av en statyett av Juan Miro, "samt PR av oändligt mått, vilket är av största värde för den nya institutionen", som museichef Kurt Weber uttryckte sig.

Ökningen i besöksantal illustreras kanske i följande exempel: 1980 hade Ålands museum 6.788 besökare och Ålands konstmuseum 8.568. För de sammanslagna museerna var antalet för tiden 9.6 - 31.12 1981 39.087 och 1986 hade 58.813 besökare registrerats.

Ålands museum och Ålands konstmuseum blev redan från början levande och vitala samlingspunkter för kulturella evenemang. Åtskilliga festligheter, konserter och föredragstillfällen har hållits i museibyggnaden genom åren.

#### *Konsten*

Det är ingen tillfällighet att arkitekturen intar en dominerande plats, t.ex. i förhållandet till måleriet, i den konsthistoriska, akademiska undervisningen. Det arkitektoniska intrycket vi får av en ny stadsmiljö präglas ofta in i minnet och blir bestående fram om andra upplevelser på orten. Dåvarande stadsingenjör Lars Lönnqvist skrev efter färdigställandet av hamnterminalen i Västerhamn 1972: "Det hävdas ofta att resenärens första och sista intryck från en ort kan diktera hans uppfattning ifrå-



Nils Byman: Östra hamnen. Mariehamns stads samlingar

ga. Man får hoppas att dessa intryck blir så ljusa som glasfasaderna och armaturernas ljusstyrka ger möjlighet till". Till detta kan man kanske tillägga att funktionalism och estetism ibland är oförenliga begrepp.

I Mariehamn har uppfattningen om arkitektur som urban konstyttring knappast ingått som en naturlig del i det allmänna medvetandet, åtminstone inte i nämnvärd grad före rivningen av Societetshuset 1975. Då och långt senare talade man om rivningen som en kulturskandal. Det blev för många både i och utanför landskapet något av ett måste att uppröras över förlusten av den 105-åriga byggnaden. Elva år tidigare försvann ett annat kulturhus, dock utan att framkalla någon saknad. Bakgrunden var att en privatperson på livstid fått arrendera en del av Tullarns äng mot avtal med staden om att underhålla den byggnad som stod på området. Arrendatorn anhöll den 21 maj 1964 om att staden

skulle överta eller riva byggnaden, eftersom hon inte kunde sköta underhållet eller förhindra skadegörelse. Redan den 5 juni s.å. verkställdes stadsstyrelsens beslut om att låta den frivilliga brandkåren ta hand om problemhuset. I Tidningen Åland den 6 juni ingick ett reportage med rubriken "Stort folknöje när Furstenborgska villan brann ner". 200 personer lär ha bevittnat när stadens första och äldsta bevarade sommarvilla i ursprungligt skick brändes ner. Villan uppfördes 1889 av apotekare Claes A. Furstenborg och utyhades åt turistfamiljer under badhusepoken vid sekelskiftet.

Arkitektoniskt sett stod villan knappast i paritet med andra av stadens trähusobjekt, men med tanke på att inte en enda bild togs eller någon annan form av dokumentation gjordes, gick ett stycke av stadens äldsta kulturhistoria oåterkalleligt upp i lågor. Man förvänas också över den osed-

vanligt korta tiden mellan beslut och verkställighet.

Men det är inte bara arkitekturspråket som talar till sinnena, utan också det som allmänt går under benämningen stadsplanekonst. Dit kan räknas parker, fontäner och skulpturer. Den så kallade utekonsten har behandlats ingående av FM Susanne Procopé i uppsatsen "Skulpturerna kring esplanaden i Mariehamn".

Till skulpturer tillkomna före 1961 hör Emil Cedercreutz' "Mannen vid ratten" nedanför sjöfartsmuseet. Den avtäcktes i samband med stadens 75-årsjubileum 1936, medan minnesstenarna restes till 100-årsjubileet 1961.

Skulptören Viktor Janssons bronsstaty över Julius Sundblom i parken som fått sitt namn efter statyn, avtäcktes på treårsdagen av Julius Sundbloms död den 19 augusti 1948.

I Susanne Procopés uppsats behandlas även tillkomsten av det första utekonstverket efter 1961, nämligen bronsbysten av prosten Frans Peter von Knorring. Förberedelserna för anskaffning av bysten går dock längre tillbaka än Procopé noterat. Staden erbjöds en replik i samband med att Finströms församling 1962 beslöt att resa en staty av sin förre kyrkoherde utanför kyrkan. Staden bidrog också till kostnaderna för originalstatyn i Finström. Kökarbördige skulptören Håkan Bonds i Stockholm erbjöd sig i november samma år att gjuta en bystreplik för 3.000 Sv.kr. och stadsstyrelsen föreslog att ett anslag skulle tas upp i 1963-års budget. Tydliga uppstod vissa meningsskiljaktigheter och det dröjde ända till sensommaren 1965 innan granitsockeln var gjuten och von Kriorrings byst kunde placeras i stadshusbacken.

Det andra utekonstverket tillkom inte heller på stadens initiativ. Statyn var i princip redan beställd ock skulptör Matti Haupt vidtalad, när stadsstyrelsen den 31 mars 1971 fick ta del av förslaget om en

donation på 80.000 mark "för konstens främjande" av Ab Mathias Eriksson. Donationsmedlen fick Ålands kulturstiftelse disponera fritt, men kulturstiftelsen valde att överlåta medlen till staden på villkor att "ett monumentalt konstverk i brons" beställdes inom ett år. Efter olika turer om statyns placering, sockelinskription etc, avtäcktes "Havets folk" den 16 december 1971. Platsen vid esplanadens västra ände var vald av skönhets- och kulturrånderna.

Vid planeringen av självstyrelsegården uppmanade kommunala samarbetsnämnden de åländska kommunerna att bidra till självstyrelsegården konstnärliga utsmyckning. Under åren 1972-1976 erlade staden 23.055 mark, motsvarande 50 penny per mantalsskriven medborgare och år. Den kommunala insamlingen bidrog delvis till att finansiera den skulpturgrupp som vann den av kommunala samarbetsgruppen utlysta pristävlingen om ett utekonstverk framför självstyrelsegården. Det vinnande förslaget var utfört av Alvar Donner. I sitt verk "Ståtbådan" ville han återge "älänningarnas självkänsla". "Ståtbådan" avtäcktes den 9 juni 1980. Alvar Donner var ingen utbildad konstnär, utan åländsk präst och f.d. sjöman. Donner blev också känd som skapare av "Rolling Home", det stiliserade segelskepp i trä som har blivit en av de populäraste åländska souvenirerna någonsin.

Till stadens utekonstverk får väl också räknas de tre stockankarna från Flisö i Föglö. De härör från ett sjöslag mellan de svenska och ryska flottorna den 27 juli 1720. Ankarna bärgades vid dykningar 1964 och på förslag av bankdirektör Klas Eklund beslöt Mariehamns Rotaryklubb att bekosta bärgning och konservering av ankarens. Efter att ha fått landskapsstyrelsens tillstånd att överlämna det marina fyndet till Mariehamns stad, skedde överlämningen vid en ceremoni den 28 maj 1965. Ankarna uppställdes i Österhamnsområ-



Keathy Eriksson-Jourdan; -Ålands näringar. Bildväv, Ågare Mariehamns stad. Foto Folke Rostén. Ålands museum

det, men i och med förverkligandet av Projekt 77, omplacerades de tre ankarna framför Ålands museum 1983. Samtidigt nykonserverades de på stadens bekostnad. I juli 1982 anhöll Föglö kommun hos stadsstyrelsen om att återfå ankarna. Det blev avslag och kommunen vände sig då till landskapsstyrelsen. Föglöborna anklagade landskapsmyndigheterna för att ha förfarit oriktigt när man överlät ankarna till Mariehamns Rotaryklubb och Mariehamns stad. Enligt stadsstyrelsens uppfattning var dock beslutet fattat i enlighet med lagen om fredande av fornfynd och således korrekt. Ärendets fortsatta gång kan avläsas i tidningen Ålands insändarspalter, där det talas om "emotionell stöld" och "en smalspårig mariehamnscenterad syn på tingen".

Bildkonsten har under den aktuella 25-årsperioden intagit en dominerande ställning bland konstyttringarna, ja för många tycks konst vara synonymt med bildkonst. Orsakerna till intresset för bildkonsten är dels Ålands konstförenings förtjänst, dels tillkomsten av konstmuseet och den påföljande uppmärksamheten i lokalpressen. Vi skall inte heller glömma det faktum att flera unga konstnärer debuterade under perioden, varav åtminstone mariehamnsbördige Johan Scott fått internationellt erkännande.

I Ålands konstförenings stadgar från 1953 står att den nybildade föreningen har till uppgift att "väcka och fördjupa intresset för bildkonst på Åland". Föreningens första ordförande, lektorn och konstnären Nils Byman, ledde föreningen fram

till 1968, när en annan av målarkonstens förgrundsgestalter i Mariehamn, Hildur Stenbäck, tog vid.

Nils Byman betraktade sig själv som autodidakt. I egenskap av konstkännare var han dock den främste och saknade den självcentrering som många kulturellt aktiv förleds till efter omvärldens bedrägliga erkännande. Det var på Nils Bymans initiativ som Ålands konstförening 1955 för landskapsstyrelsen föreslog bildandet av en konstinköpskommitté för ett blivande konstmuseum. Initiativet mötte inget gehör, men efter en förnyad anhållan inrättades en konstnämnd, där Nils Byman blev ordförande. Den första utställningslokalen var inrymd i Helsingfors banks fastighet vid Norragatan. Invigningen skedde den 3 februari 1963. I lokalen samsades Ålands konstförening och konstmuseet. 1974 utnämndes Nils Byman till tf. konstituent, men han arbetade för en ordinarie tjänst knuten till Ålands museum. 1975 utlystes tjänsten på deltid och HK Anna-Lena Dreijer blev anställd. Dreijers tjänst ombildades senare ordinarie. Det bör noteras att landskapets konstnämnd står som huvudman för konstmuseet och beslutat om utställningar och inköp samt antar verksamhetsplan etc. 1976 sade Helsingfors Bank upp utställningslokalen i fastighetens bottenvåning och såväl konstföreningen som konstmuseet fick anordna utställningar i tillfälliga lokaler i väntan på permanenta utrymmen i den nya museibygnaden.

Konstnären Kjell Ekström har i artikeln "Mariehamn med konstnärsögon" tagit upp stadsskildringar i måleriet genom tiderna. Han går tillbaka till 1800-talet och de så kallade öningebykolonisterna, fram till nutida konstnärer som stadsskildrare. Det tycks vara signifikativt för den förra perioden att gästande konstnärer dominerade. Motivvalet föll på våra två hamnar, med 30-talets djupvattensglare som favoritobjekt. Ekström nämner Min-

na Nyström, Nils Byman och Bo Högnäs som exempel på efterkrigstida målare i staden, men anser inte att vare sig Byman eller Högnäs kan karaktäriseras som någon utpräglad stadsskildrare.

Nils Byman höll under åren flera separatutställningar i Ålands konstmuseum. 1975-års utställning recenserades av tidningen Ålands dåvarande kulturkritiker Lisbeth Schön. "Hon nämner flera stadsmotiv, såsom "Idyll i centrum" och "Morgon i fiskehamnen". Lisbeth Schön skriver; "I tidigare recensioner har både Valdemar Nyman och Gustaf Widen uppmanat Byman att fortsätta med sina stadsbilder. Efter att ha tittat på den här utställningen känns inte den uppmaningen motiverad".

Lisbeth Schön hade svårigheter att finna någonting positivt i ålandskt kulturliv överhuvud taget. När hon skrev en negativ recension efter första avsnittet i Majafjällen, efter Anni Blomqvists böcker, utbröt folkstorm på insändarsidan i tidningen Åland. Redaktör Schön, som kom från Sverige, bemötte kritikerna i en lång artikel där hon bl.a. skriver: "Jag tror att kardinalelet hos dem som läser recensioner här på Åland är att allt tas så personligt när det egentligen gäller kritik i SAK".

Om Lisbeth Schön lyckades förgära de många som inte passade in i hennes strömlinjeformade sak-låda, så överträffades hon grundligt av sin efterträdare som konstrecensent, den inflyttade eckeröbon Robert Hancock. Han var verksam i tidningen Åland från 1977 till 1981 och från sommaren 1981 i Nya Åland. Hancock kritiserade såväl etablerade konstnärer som amatörer med samma vassa penna. Ett särskilt ont öga tycks han ha haft till konstnämndens inköpspolitik. De unga mariehamnskonstnärerna Johan Scott och Kaj Lindström gick i svaromål på insändarsidan. Det generella problemet med Robert Hancocks konstbedömning var att han kritiserade konstatörerna på ett osympa-

tiskt, nedlåtande sätt, men missade den konstruktiva poängen, trots att en sådan vägledande diskussion gång på gång efterlystes av både amatörer och professionella. Hancocks devis var: "Konstnär föds man till, man blir det inte". Någon gång hände det dock att en utställning som sådan bedömdes i positiva ordalag. När kultur-nämnden ställde ut konst ur stadens samlingar 1978 skriver Hancock: "Som helhet är utställningen bra. Den innehåller flera toppalster och framför allt blir man besparad de absoluta bottennapp, som konstnämndens inköpsutställning hade att uppvisa". Ålands konstmuseums utställning "Mariehamn i konsten" i mars 1980 fick också god kritik. Föglöbördiga Keathy Eriksson-Jourdans gobeläng "Ålands näringar" inköptes av kulturnämnden 1982 och när konstnären visade gobelängen på en separatutställning i konstmuseet beskrev Robert Hancock den som "ett bildcollage som är ett häpnadsväckande prov på vad stort och skönt öga och hand med hjälp av en västvol kan åstadkomma".

Nils Byman och Hildur Stenbäck fick ta del av de första bildkonststipendierna som landskapet utdelade 1973. Båda konstnärer har också erhållit Ålands kulturstitfelses pris för "högt skattat konstnärligt skapande", 1970 respektive 1977. Bland övriga i Mariehamn födda eller verksamma konstnärer som hedrats med landskapets stipendier kan noteras Olof Kangas, Richard Palmer, Johan Scott, Dick Häggblom, Kaj Johansson, Allan Palmer, Kaj Lindström, Bo Högnäs, Patrick Jacobsson, Galina Andrejeva, Krister Hundbäck, Marita Tikander och Peter Bergström.

Från och med 1980 delades tre former av stipendier ut, nämligen arbets- eller projektstipendium och kulturpris. Det kan nämnas att konstnär Johan Scott år 1983 erhöll ett treårigt arbetsstipendium på 45.000 mark.

Sammantaget har konstatutvecklingen inte i något annat tidsskede i stadens his-

toria varit lika dynamiskt som åren 1961-1986. Till denna positiva trend har Ålands konstförening i hög grad bidragit. Tillkomsten av Ålands konstmuseum var mycket viktig, liksom landskapets stöd i form av inköp och stipendier. Också Mariehamns stads kulturnämnd har årligen satsat på inköp av konst eller ställt utställningslokaler till gratis förfogande. Presensupmärksamma konstbevakning har kanske verkat hämmande på unga förmågor; men har å andra sidan fokuserat allmänhetens intresse på särskilt bildkonsten.

### Litteraturen

Det är en mycket kall januariatt i Mariehamn 1980. Två stockholmsresenärer beslutar sig för en promenad. "*Vi ville bara se på stan om den på något sätt gav sig tillkänna. Det behövde inte vara nåt särskilt, inget extra alls, bara att den gav ett tecken ifrån sig av nåt slag, ert fingervisning om nåt vi kunde göra eller bara ett tecken på, ja igenkännande kanske eller kanske nån sorts accepterande, något livstecken som var avsett just för oss, vad det nu kunde vara. - Vi ville känna oss välkomna. Vi ville bli tagna i famn och högt och ljudligt skulde det sägas: Vad roligt att ni kom!*"

Promenaden går vidare och på andra sidan Torget "*säg vi mellan trädstammarna någonting som liknade en långdragen, självlysande sockerbit i kolossalformat avteckna sig mot natthimlen. Vi gick fram och tittade. Det visades sig vara ett fasadbelyst hus, nån sorts ämbetsverk måste det ha varit med Ålands vapen utmejslat i diskret färglös relief i ena hörnet. Stora vita stenblock låg staplade symmetriskt ovanpå varandra i den monumentala rektangel. Allt som syntes var denna lysande fönsterlösa fasad, resten av huset, varis vägg det van var dold av mörkret och syntes inte till. Ett jättelikt plank av marmor såg det ut som. Om det här huset hade någonting att säga verkade budskapet vara riktat uppåt mot den oändliga rymden eller kanske mot framtiden eller evigheten. Men*"

det var i *alla fall inte något för oss*". Torkel Rasmusson är ingen större prosaist, men hans lilla reseberättelse "Resan till Åland" har andra förtjänster. Vi får den första, icke turistiskt färgade skildringen av Mariehamn betraktad ur svensk synvinkel. Dessutom fångar författaren och hans tecknande resesällskap Kalle Berggren färjesjan till och från Åland på ett avväpnande sätt, med träffsäkra porträtt av människornas beteende vid smörgåsbordet, trötta kongressdeltagare, ensamma, lite sorgsna resenärer blandade med uppslupna, skälände sällskap.

En annan svensk författare och käSOR, Gits Olsson reste sex år tidigare med en av Vikinglinjens färjor från Stockholm. Olsson har ägnat ett kapitel åt sina medresenärer: "Du möter dem vid smörgåsbordet". Men till skillnad från Rasmusson och Berggren hade Olsson ett mål med sin resa: att besöka Ålands sjöfartsmuseum och skriva ett kapitel om segelsjöfartsepok.

Denna period i vår historia har lyfts fram av en rad författare under perioden 1961-1986. Sjökapten Charlie Holmqvists "Under segel" utkom 1966 och Harald Lindfors' "Sjömanskistan" och "Vinden drar" utgavs 1977 respektive 1978. I "Åländska skeppsporträtt i ord och bild" av Lars Grönstrand, har författaren inte enbart berättat om många mariehamsseglares öde, utan också svarat för en del av marinmålningarna.

De svenska författarna Edvard och Erling Matz har i sin bok "Sällsamheter på Åland" tre korta avsnitt om Mariehamn. Två av dem tar upp segelsjöfartygsmotiv. Eino Koivistoinsens monografi över sjöfartsrådet Gustaf Erikson utkom 1982 i original på finska och översattes samma år till svenska. Björn O. Svensson gav samma år ut "De sista fraktseglarna", med viss mariehamsanknytning, vilket självfallet också Svenssons pommernmonografi hade. 1985 gav Regina Liewendahl-Lindblom ut

"Segelskepp i ord och bild" på eget förlag.

Lektor Walter Sjöblom var en bekant och sen lyfte fram 1800-talsmariehamnen i första delen av stadens historia, men också under den nu aktuella perioden finns några prosaister med förra århundradet som tema. Konsthistorikern Emil Nervanders "Sommarresor i Finland" utkom 1872 i Helsingfors. Nervander skriver bl. a.: "Livet i Mariehamn skall vara rätt trevligt. Det är visserligen sant, att ortens notabiliteter här som annorstädes sommartiden gärna göra sina utflykter från stadens yrande larm, men staden ser i *alla fall icke alldeles tom ut. Varje morgon och afton kunde man få se åtminstone ett halvt dussin promenerande på strandgatan, stundom lär man få en danssoaré i gång och för något är sedan låt till och med vår unga, celebra pianist Alie Lindberg; med rätta Ålands stolthet, höra sig på en konsert i Mariehamn*". Med tanke på att Nervanders besök skedde 1871, när staden var endast tio år ung, undrar man hur en mantalskriven befolkning på 256 personer kunde åstadkomma detta "yrande larm". Nervanders "Sommarresor" nytrycktes 1983 med moderniserad stavning, som den första i serien "Åländska klassiker".

Den svenske målaren J.A.G. Acke vistades i konstnärskolonin i Önningeby i tre år. Han har bidragit med några dräpliga minnesbilder i text och bild från Mariehamn Anno 1887. Om mottagandet skrev han: "Postmästaren Uno Godeghjelm gjorde mig underrättad om min obetydlighet, bjöd på konjak, välkomnade mig till Mariehamn och införde mig i Mariehamns societet. Staden, det var inböljningarnas HONORATIORES. Det rå, kade sitta några honoratiores på Gästis (Societetshuset) som höllo sammankomst med sillfrukost". Boken utkom i faksimiltryck 1984.

Helle Hellberg var infödd stadsbo. I den självbiografiska romanen "Stränders blommor" från 1961, berättar författaren om sin barndomstid vid Parkgatan, om den legendariska lärarinnan Klarry Rajan-

der, om hur stadsbarnen upplevde badortsepoken och om förhållandet mellan småfolket och de tongivande i staden. En mycket respektgivande granne var tullförvaltaren Carl Johan Calonius, mannen som senare fick ge namn åt parken nedanför hans bostad - Tullarns äng. I årsskriften "Åländsk Odling" 1984 ingår en uppsats baserad på Calonius' dagböcker.

Både J.A.G. Acke och Carl Johan Calonius figurerar också i Christina Remmers debutbok "Krönika omkring ett societetshus" från 1983. Som titeln antyder handlar historiken om stadens Societetshus och ger ett tvärsnitt av människor och händelser i och omkring byggnaden under dess 105-åriga historia.

Litteraturkritikern Gustaf Widén har lyft fram Helle Hellberg som stadsskildrare i essäsamlingen "Syrenbacken". Han skriver: "Helle Hellberg föddes i Mariehamn 1884 och en uppmärksam läsare markerar att den lilla staden - som den tedde sig vid sekelskiftet - finns med i det mesta hon skrivit". Det är tveksamt om man kan hålla med Widén i det fallet, i författarens produktion med drygt 25 titlar, är förutom i "Stränders blommor", barndomsstaden endast antydd som en diffus kuliss i ett tiotal romaner, noveller och diktsamlingar. Helle Hellberg var småfolkets och de förtrycktas språkrör, men hon nådde aldrig någon större läsarkrets och fick inget erkännande av kritikerna.

Helle Hellberg verkade som lärarinna och yrket hade hon gemensamt med stadens andra litterära profil, lyceiläraren Georg Kåhre. Han debuterade 1928 med diktsamlingen "Staden med de tusen lindarna" under pseudonymen Stefan Sylvander. Gustaf Widén skriver att "dikterna har blivit smått klassiska inom åländsk poesi, dels för att Kåhre var den förste medvetne poeten i landskapet, dels för att han med lätt men samtidigt precis hand fångade småstadens liv, där generationernas flod sakta flyter fram". Mariehamnsmoti-

vet förekommer också i Kåhres sex senare diktverk, liksom även i novellsamlingen "Knutar på fånglinan" från 1953. Kåhres sista och sjunde diktsamling "Ord och vågor" utgavs postumt efter skaldens död 1969. Gustaf Widén valde ut dikter ur Georg Kåhres produktion och utgav 1983 en samlingsvolym med titeln "Söndag i världen". Titeln är hämtad från en strof ur "Sommarsöndagsmorgon" i "Ord och vågor". Diktsamlingen innehåller flera utsköpta prov på Kåhres naturlyrik, men kanske ändå den sista dikten gör det starkaste intrycket och kan läsas som en självbekännelse, en diktares testament.

*Han staplade dagar på dagar -  
som sten på sten för sitt bröd  
det annoterades tacksamt -  
den dag då han var död  
Han lekte med ord och vågor -  
däremellan till tidsfödriv  
han var den enda som visste -  
att denna lek var hans liv.*

Det finns också författare med stadsanknytning som skildrat äldre åländska förhållanden, liksom de som skrivit om staden men saknat födelseanknytning till Mariehamn. Till den förra kategorin kan man räkna Agnes Rask från Ytterås. Hon debuterade 1974 med romanen "Erika" som året därpå fick en uppföljning i "Erika och Albert". Båda romanerna har skärgården som tema. 1982 utkom "Jungfrudansen" och 1984 "Ödesmåttade dagar". Jungfrudansen" fick en del kritik, både som litteratur betraktad och för att författarinns etnologiska autenticitet visade på bristfällig källkritik. En annan debutant som gick ännu längre tillbaka i tiden var Benita Mattsson-Eklund. 1986 utkom romanen "Kedjans hämnd", med motiv från 1500-talets Kökar. Mattsson-Eklunds bok fick positiv kritik överlag i pressen. "Kedjans hämnd" utnämndes till månadens bok i tidskriften Astra. Samma år kom

Christina Remmers "Prästgårdar på Åland" ut. Verket har underrubriken "byggnadshistoriska studier" och omfattar samtliga Ålands prästgårdars byggnadshistoria, från medeltiden till början av 1900-talet. Boken utgavs i föreningen Ålands Vänners Skriftserie som nr 14. Föreningens publikationsserie hade länge legat nere ända tills Per-Ove Högnäs och Jerker Örjans "Storbåten" gavs ut 1985. Men däremellan trycktes en faksimilutgåva av Fredric Wilhelm Radloffs klassiska ålandsbeskrivning från 1795. Radloff skriver om en blivande stadsanläggning på Åland och redogör utförligt för olika placeringalternativ, samt för de starka motiv som fanns för stadsprojektet. Han skriver: "I Jomala socken vid Ytternäs by, och några derstädes belägne holmar, är förmodligen bästa läget för en stad på Åland. Hit är landsväg från fasta Åland och öfver hälften af invånarne bo inom 3 mil från detta ställe. Hamnen är säker, inloppet godt, och afvägen från stora farleden obetydlig".

En mycket uppmärksam debut gjorde den 15-årige Jan Andersson 1967 med diktsamlingen "Glasväggen". Intressant och ovanligt i sammanhanget är att Anderssons diktsamling recenserades i tidningen Åland av två personer, nämligen av Ulla-Lena Lundberg som själv debuterat som 15-åring och den då 17-årige Gustaf Widén. Ulla-Lena Lundberg skriver om de "kartläggande, underliggande landskapen" och "om man vill vaska fram något som är gemensamt för alla dikterna i "Glasväggen", stannar man vid formuleringen allt som visas är perspektivförskjutningar". Gustaf Widén anser: "Man får inte utgå från vanliga premisser när man tolkar dikterna. Detta är skrivet av en extrem och mångskiftande personlighet. En personlighet som är ogripbar - alltså måste hans dikt upplevas som något abstrakt. Man måste drömma för att förstå den". Jan Anderssons andra diktsamling "Ljusflagor" utkom 1977 och fick god kritik.

Till andra yngre diktare från Mariehamn



*Ett konstverk föds. Professor Matts Dreijer inför konstnär Erling Johansson i Ålands konstmuseum 1986. Foto Stefan (Åberg)*

kan också Benita Nordlund räknas. Hon debuterade i Horisont 1977 och har därefter givit ut en diktsamling samt skrivit radiopjäser för Sveriges radio. Inom samma litterära genre har Maj-Britt Sundberg, Mirjam Öberg och Christina Remmer verkat. Deras radiopjäser framfördes i Ålands radio 1978. De två förstnämnda fick god kritik, medan Remmers bidrag ansågs mindre lyckat. Handlingen utspelar sig ombord på färjan till Kapellskär och studions bemödandet att ge en autentisk ljudkulis imponerade både på författaren och tidningsrecensenten.

Professor Matts Dreijer (1901-1998) utgav under den aktuella perioden flera verk, bl.a. "Ålands självstyrelse", "Det åländska folkets historia från stenåldern

till Gustav Vasa" och den självbiografiska "Genom livets snårskog". Det sistnämnda verket handlar om Dreijers barndom, uppväxt och livsgärning i Mariehamn.

Gunvor Javén är sedan 1985 bosatt i Mariehamn. Hon debuterade 1977 med diktsamlingen "Höstvär". Javén stora genombrott kom 1984 med brevsamlingen "Lev väl, flicksbarn". Boken utkom i fyra upplagor och även i finsk översättning. Ett utdrag ur paratexten berättar:

"Han är 22. Hon är 18. De blir brevvänner under krigsintern 1944. Deras brevväxling varar ett halvt år, och vi får se deras vänskap och innerliga kunskap om varandra växa fram i dessa autentiska brev, som nu publiceras för att - 40 år senare - låra oss något om krigets ansikte, människans hopp och hennes vilja till ett skapande liv..."

Under den aktuella perioden publicerades bröderna Jens och Göran Harbergs "Ålands natur" och Håkan Kulves och Göran Harbergs "Skärgård - sammanbrott eller utveckling?". Den senare debattboken fick knapp ett omnämnande i lokaltidningen, men uppmärksammades i Af-tonbladet som ett mycket värdefullt bidrag till det ekologiska medvetandet, vilket började göra sig gällande vid den här tiden.

Av de författare utan fast stadsanknytning som ändå placerat i Mariehamn på den litterära kartan, kan två nämnas. 1966 utgavs "Uppträcksresan", den första delen i Sally Salminens självbiografiska svit i sex delar. Sally Salminen arbetade som "kasörska och bokföreläsare vid Mariehamns Handelslag m.b.t. - populärt kallad Andelshandeln" - under år 1929. Hon tecknar några snabbporträtt av stadsbor, som den blivande skeppsredaren Algot Johansson, beskriver arbetsförhållandena och små steg på hennes egen utvecklingsväg.

I Johannes Salminens monografi över Julius Sundblom, "Ålandskungen" från 1979, är Mariehamn scenen för de drama-

tiska händelser där Sundblom kreerade huvudrollen.

En författare som Rainer Alander är svårplacerad i facket stadsskildrare. Alander bodde några år i Mariehamn, men saknade de perspektiv på staden som karaktärsdanande miljö som Sally Salminen och Johannes Salminen hade. Så här skriver en svensk översättare om Rainer Alanders "En sorts frihet" från 1974:

"Finlandssvensk roman med handlingen förlagd till Mariehamn på Åland. I centrum står några män, vilkas huvudintresse är sex och sprit. De skyller sin begränsning på en trång miljö, småstadsmentaliteten på Åland, men författaren har inte lyckats ge intryck av att personerna har resurser att kunna utvecklas annorlunda någon annanstans, de är futtiga och ointressanta. Därtill kommer en häpnadsväckande reaktionär kvinnouppfattning, inte bara från de agerandes sida utan också från författaren själv - en sådan här bok skulle idag knappast kunna tänkas komma ut i Sverige".

Rainer Alanders roman väckte starka reaktioner och redaktör Hasse Svensson skriver i sin recension: "En sorts frihet" är bitvis en nyckelroman och blir på det sättet ärekränkande". Författaren försvarede sig senare i en intervju i Tidningen Åland, men ytterst vägande de utpekade personernas identitet och integritet, utan med att utvecklingen gått framåt i kulturellt avseende sedan Alander lämnade staden i början av 1970-talet. Som ett exempel nämnde Alander tillkomsten av Ålands litteraturförening.

Tanken på att starta en litteraturförening framfördes på ett litteraturseminarium i Mariehamn sommaren 1971. Föreningen grundades i juli 1972, och dess första ordförande kyrkoherde Ingemar Lundén påpekade att "också andra än rent skönlitterärt verksamma bör vara med".

Lundéns markering är viktig, inte minst därför att populärvetenskapliga alster all-



1985-års litteraturstipendiater. Fra. Gumvor Javén, Broge Wilén, Christina Remmer, Sten-Erik Abrahamsson, Birgitta Isaksson och Tom Johans. Foto Benita Helander

tid tenderar att negligeras i samband med en presentation av åländsk litteratur - endast skönlitterära prestationer lyfts fram. Man kan konstatera att Ålands litteraturförening blev en nödvändig plattform för de skrivare som tidigare skrivit "för byråldan". Detta bevisades främst i de fyra antologier som publicerades i litteraturföreningens regi mellan 1975 och 1983. Någon fullvärdig presentation av innehållet är ogörlig i detta sammanhang, så urvalet måste begränsas till några namn. Sixten Jansson's "Jag jobbade på Socis" har en omedelbarhet och charm som fångar läsaren. Om arbete - närmare bestämt feriearbete - handlar också lektor Sten-Erik Abrahamsson's båda bidrag "De vita skorna" och "Lära sig spelet". Abrahamsson berättar i novellen "De vita skorna" om när stadens vattenledning lades ner sommaren 1951 och hur den 15-åriga hantlangaren

minns denna tid. 1986 fick Sten-Erik Abrahamsson ta emot landskapets författarstipendium för en aviserad historisk roman. "Det fanns en stad", med handlingen förlagd till 1800-talets Mariehamn. Den historiska romanen utkom 1987.

En av medlemmarna i Ålands litteraturförening, Tom Johans, drog 1979 igång ett stort litterärt projekt i form av kulturtidskriften PQR. Johans lyckades värva bidrag från etablerade författare också utanför Åland, liksom även skickliga illustratörer.

Betydligt äldre är de två årsskrifterna Åländsk Odling och Sanct Olof. Åländsk Odling's första nummer utkom 1938 och de åländska församlingarnas årsbok Sanct Olof har utgivits sedan 1947.

Det är den åländska litteraturen med de kända namnen Anni Blomqvist, Ulla-Lena Lundberg, Sally Salminen, Runar Salmi-

nen och Karl-Erik Bergman som dominerar under perioden 1961-1986, vare sig det gäller egna verk, litteraturantologier eller monografier - varav Sally Salminen och Anni Blomqvist fick varsin. Staden som inspirationskälla och objekt har inte uppmärksamats av litteraturkritikerna. Ett typexempel är den svenske anmälararen Rainer Alanders roman "En sorts frihet", där lektören talar om "småstadsmentaliteten på Åland", och inte mentaliteten på den ort där hela handlingen utspelar sig. Men som förhoppningsvis framgår av denna expose, så blir stadskildringen allt mera framträdande efter hand.

### Musiken

1961 fanns endast en fast orkester i Mariehamn. Uppgifterna om när Mariehamns stråkorkester bildades går isär. Gunnar Lindqvist uppger både 1932 och 1945, men att cellisten Paul Gardberg var orkesterns grundare och ledare i många år är odiskutabelt. Under orkesterns glanstid uppgick medlemsantalet till 16, för att 1976 ha minskat till endast 8 aktiva musiker. Efter en paus på några år återupptod Mariehamns stråkorkester på nytt 1983.

Ungdomskulturens genombrott skedde på bred front också i vår stad. Som en naturlig följd uppstod en rad orkestrar med popmusik på sin repertoar. En del orkestrar verkar ha varit ganska löst sammanhållna konstellationer som levde endast en tid, för att antingen läggas ner eller ombildas under nya, i regel amerikaniserade namn. En av orsakerna till denna rörlighet, var att många av utövarna flyttade från orten på grund av studier eller arbete vid tonårstidens slut. De första diskoteken öppnade. Club Victor var inrymt i Societetshusets norra flygel och diskotek Ritz höll till i den så kallade nylundska gården vid Strandgatan 12. I båda fallen kan man notera att två gamla hus -från 1870 respek-

tive 1866 - fick nytt liv och integrerades i en ny kulturform, som skildje sig markant från alla typer av verksamheter som ägt rum i de båda byggnaderna tidigare. Den nya musiken medförde nya krav på utrustning, den avancerade elektroniken tog mer och mer över det musikaliska uttrycket och tekniken framstod ofta som viktigare än den musikaliska kvaliteten. El-gitarer och synthesizers trängde ut de traditionella orkesterinstrumenten, inte bara i diskoteken utan också i restauranglokalerna.

Föreningen Träffpunkt Ungdom hade gamla stadsbastun som sin samlingspunkt. De fick överta byggnaden från staden 1972 och ungdomarna själva inreddes den till pub. "Här spelades alla slags musik", som en av de engagerade uttryckte sig. Tyvärr höll inte "Pub Bastun" måttet enligt hälsomyndigheterna och puben stängdes därför 1984. Träffpunkt Ungdom stod också som arrangör av sommarmusikfestivalerna i Badhusparken. Om 1985-års festival skrevs det i tidningen Åland att den var "rena katastrofen" ur arrangörssynpunkt. Endast 350 personer hade löst biljett. En av de aktiva skyllde misslyckandet på "de torra ålänningarna som hellre far ut (till landsbygden?) och dansar gammeldans än lyssnar på bra rockmusik".

1968 bildades en ny orkester i staden under läraren Ingvard Liewendahl's ledning. Mariehamns ungdomsorkester bestod till en början av en mindre blåsarsensemble, men redan 1969 uppgick medlemsantalet till 25 aktiva. Mariehamns ungdomsorkester har under åren blivit ett självklart och uppskattat inslag i stadens musikliv. Den har också turnerat en del och den längsta resan hittills gick till New York i juni 1985. Orkestern var då inbjuden till Åland Societets 70-årsjubileum. Som en detalj i sammanhanget kan nämnas att däravse stadsdirektören Lars Lönnqvists 60-årsdag inföll strax innan USA-resan och att han avböjt blommor



*Alandia Big Band i aktion, maj 1984. Foto Inga-Britt Wiktorsson*

och uppvaktning, men gärna såg att gratulanterna i stället bidrog med ett penningbelopp till Mariehamns ungdomsorkesters resa.

Ett välkommet bidrag till orkesterfloran uppstod i början av 1980-talet. Medlemmarna hade rötter både i Ålands lyceums 50-talsband och i Mariehamns ungdomsorkester och uppträdde först under namnet "Alandia Islanders", senare ändrat till "Alandia Big Band", och med Lasse Sundblom som orkesterledare." Sättningen" bestod 1984 av fyra trumpet, två tromboner, två altosaxofoner, två tenorsaxofoner, barytonsaxofon, piano, bas och trummor. Orkesterns repertoar upptar klassisk storbandsjazz. I tidningen Åland den 4 maj 1984 ingår ett entusiastiskt reportage av Kurt Waller - med ett eget förflutet från lycejazzens dagar - från en danskväll i restaurang Nautical Club. Waller "bejakade gärna nostalgin" och efterlyste flera kvällar "för dem som vill ha njutbar taffelmusik

och för dem som vill dansa och inte bara stå och skaka i ett elektroniskt vinddrag".

Ett mycket viktigt bidrag till musikkulturens blomstring i staden utgjorde bildandet av Musikinstitutet. Institutionen startade 1978 under osäkra former och med begränsat stöd från staden och kommunerna. Staden övertog driften 1983 och institutet - som numera har fått egna lokaliteter i f.d. branddepån - verkar under namnet Mariehamns musikinstitut.

Under den aktuella perioden bildades flera musiksällskap, av vilka Ålands konsertförening särskilt bör framhållas. Konsertföreningen har lyckats värva många framstående gästartister till Mariehamn, av vilka pianisten Vladimir Ashkenazy torde vara den mest kända. Han höll konserter i Självstyrelsegården 1980 och 1982. Ashkenazy har hela världen - med undantag av arabländerna - som arbetsfält. Han är mycket nöjd med den nordiska publi-

ken, men mindre nöjd med akustiken i Självstyrelsegården.

Ålands orgelfestival har blivit en veckolång musiktradition alltsedan festivalen inleddes 1975 med kyrkoherde Stefan Snellman som primus motor. Årligen uppförs flera av konserterna på St. Görans kyrkas 37-stämmiga Grönlund-orgel. I festivalerna medverkar både internationellt kända organister och egna förmågor.

Sällskapet "Visans Vänner" bör också nämnas närmast därför att många av sällskapets medlemmar är stadsbor. Det bildades 1973 och har framträtt både på egna visafntr och medverkat vid större publika evenemang.

Till de verkligen stora publika sång- och musikmanifestationerna kan sångfesterna räknas. Den 14-de finlandssvenska sång- och musikfesten hölls i juni 1966 på idrottsplanen i Mariehamn. Det bestående intrycket från den sångfesten var när den 87-åriga professor Otto Andersson

besteg dirigentpulten och ledde de blandade körerna i "Den blomstertid nu kommer".

En internationell barn musikfestival hölls i staden i maj 1979 och i augusti 1985 anordnades "århundradets musikgala" till förmån för de svältande i Etiopien, för att nu nämna några av de större sång- och musikmanifestationerna.

I staden verkar två anrika körer, Mariehamns Kvartetten och Mariehamns sångkör. Den förstnämnda är äldst och består inte, som namnet antyder, av fyra sångare, utan av 37 (1976) herrar med devisen; "främsta mål, upprätthållande av gott och glatt kamratskap i sångens tecken". Kören bildades 1936 av sexton herrar och med lärare Otto Berg som dirigent. I samband med stadens jubileumsår 1961 höll Mariehamns Kvartetten sin 25-årskoncert i stads-huset. Av körens sexton stiftare deltog Otto Berg, Valter Danielsson och Lars Johansson i jubileumskonserter. Till julen



Dirigent Anton Kalmer Och Mariehamns Kvartetten sjunger in våren i stadshusbacken i början av 70-talet. Foto Per-Ove Högnäs

1981 debuterade Mariehamns Kvartetten på en LP-skiva med titeln "Sånger om flickan, havet och kärleken".

Mariehamns sångkör bildades på polismästare Petter A. Fredrikssons initiativ som en blandad kör. Vid körens 40-årsjubileum 1978 inleddes programmet med grundaren Petter A. Fredrikssons tonsättning av folkskalden Erik Karlsson-Ramsdals dikt "Lystringssång". Tio år senare firades halvsekeljubileet och även då fanns en sång av paret P.A. Fredriksson och E. Karlsson-Ramsdahl med, nämligen "Vår brytning".

Mariehamns sångkör har samarbetat med Mariehamns Kvartetten och Mariehamns stråkorkester vid gemensamma konserter.

Bland de mariehamnare som skivdebuterat under perioden 1961-1976 kan nämnas Ingegerd Reymers, som 1964 sjöng in en skiva med fadern Runar Reymers musik. Randolph Reymers sjöng Jack Mattssons komposition "Glädjens stad" på en skiva 1985. Dan Eriksson var solist i olika

restauratorkestrar i staden. Han medverkade i det populära programmet Hylands hörna i Sveriges TV, sjöng in flera singel-skivor och hamnade som delad etta på Svensktoppen 1971 med sin "hit" "Barn-doms hemmet".

Slutligen bör den uppmärksammade kompositören Lars Karlsson från Mariehamn framhållas. Han fick sin musikerutbildning i Sibeliusakademien och blev först känd för den åländska publiken när han erövrade andra priset i en kompositionstävling 1980 för sitt verk "Canto grammatica". Uruppförandet skedde i Självstyrelsegården 1981. Lars Karlsson och jomalabördige kompositörskollegan Jack Mattsson höll invigningskonserten i Ålands konstmuseum sommaren 1981.

Man kan konstatera att musiklivet i staden har haft stor spännvidd under perioden 1961-1986. Nya och traditionella sång- och musikformer har utvecklats tack vare entusiastiska ledare. Man kan också notera massproduktionen av musikmedia, som bidragit till den urbana musikskulturens

genombrott under dessa 25 år. Och sist men inte minst - det är den enskilda individens kraft och lust att uttrycka sin kreativitet på musikens språk som ändå är det primära.

### Teater och film

"Som kulturfaktor i staden och långt därtöver intar Teaterföreningen i Mariehamn en av de allra främsta platserna, både som förmedlare av teaterkonst och impulsgeivande företrädare för vidare vyer". Så inleddes Gunnar Lindqvists fylliga teaterkrönika i stadens historia. Teaterföreningen har också givit ut tre historiker mellan 1965 och 1984, varav den senaste publicerades till föreningens 70-årsjubileum. I dessa presenteras föreningens program och övriga verksamhet i ord och bild, varför det inte finns skäl till upprepning. Jag vill endast nämna några uppsättningar.

Alltsedan 1940 har de flesta av föreningens egna uppsättningar och gästspel framförts på stadshusscenen. 1976 uppfördes operetten "Vita Hästen", som den första i sitt slag under teaterföreningens historia. På scenen stod endast åländska aktörer. I den andra operetten "Grevinnan Maritza" medverkade tre svenska sångare i de ledande rollerna, medan övriga roller med bravur besattes av åländska förmågor.

Teaterföreningen har genom åren fått samsas om utrymmena i stadshuset med både landskapsstyrelse och stadsfullmäktige. Detta har givetvis inverkat menligt på repetitionsmöjligheter och scenbyggen. Teaterföreningen har också strävat till att få scenen utvidgad och till akustiska förbättringar, men inte fått gehör för sina önskemål. Stadshusets festsal är inte planerad som en teater, utan som en salong med scen...

1967 öppnade "Blå Teatern" i Rederi Ab Gustaf Erikssons nybyggda kontorsbyggnad vid Esplanaden. Teatern var en gäva

till Mariehamns teaterförening från syskonen Eva Hohenthal och Edgar Erikson. "Blå Teatern" invigdes med Valdemar Nyman's pjäs "Madame de Staël", som Nyman specialskrevit för huvudrollsinnehavaren Solveig Erikson.

Solveig Erikssons insatser för teaterverksamheten i staden har varit enastående. Hon blev medlem i Teaterföreningen 1943 och verkade som ordförande mellan 1956 och 1986. Solveig Erikson är den enda som fått motta Ålandsbankens/Ålands kulturstiftelses kulturpris två gånger som erkänsla för sitt teaterarbete.

Under den aktuella perioden tillkom två nya pjäsförfattare i staden. Hälsovårdare Mirjam Öbergs pjäs "Parken i mina drömmar" uppfördes av ungdomsföreningen Odlingen Vänners amatörer i Jomala 1978. Mirjam Öberg har arbetat i det lilla, närmast kammerspelsbetonade formatet. I enaktspjäsen "von Knorring på viift" från 1985, går prosten F.P. von Knorring igen 110 år efter sin död och filosoferar över det som hänt i den stad, vars tillkomst han arbetat för. 1985 utnämnde landskapsstyrelsen Vibeke Voigt från Danmark till landskapskonstnär. Hon hade teater- och regiutbildning och kom att göra betydelsefulla insatser för teaterutvecklingen, företrädesvis hos landsbygds ungdomsföreningar, men Vibeke Voigt och Mirjam Öberg har samarbetat i gemensamma teaterfrågor.

Läraren Robert Liewendahls luciaspel "Sed veniet Dies" uppfördes 1984 och året därpå gavs "Som tallbarr på siden", en pjäs i två akter med handlingen förlagd till sekelkiftets Mariehamn med dess badorts-etablissemang. I pjäsen "Eld" från 1986 förflyttas åskådaren till antikens Rom. Robert Liewendahl fick ta emot stadsfullmäktiges hederstitel "Årets mariehamnare" 1985, inte enbart för hans eget pjäsförfattande utan också därför att han lyckats väcka teaterintresset hos en ny generation ungdomar. Utmärkelsen "Årets marie-



hamnare" hade instiftats 1984 och de första som hedrades var eleverna vid Övernäs högstadieskola för fredsmusicalen "Vi tar över". Musiklärare Anja Lindfors fick på egna och elevernas vägnar ta emot hedersbetygelsen.

Fram till början av 1950-talet hade staden tre biografer, "men i månadsskiftet maj juni 1952 var det dags för den sista bioföreställningen på Kino: Ingmar Bergmans 'Törst' (...) skriver museichef Kjell Ekström i sin artikelserie om biografhistoria i ungdomstidningen XIT. Kino-Teatern fungerade både som teater- och biograflokal mellan 1920 och 1952. Bio Rita uppfördes 1938 och stängdes 1973, för att lämna plats för Ålands Sparbanks nybygge. Den tredje och största biografen Bio Savoy var ritad av arkitekt Erik Bryggman från Åbo, som den första byggnaden i funktionalistisk stil i staden. Biografen invigdes i februari 1941 med den svenska "Med dig i mina armar" som premiärfilm.

I och med att Bio Savoy 1973 hade fått monopolställning, uppstod en tidningsdebatt om behovet av kvalitetsfilm. Debatten ledde inte till någon märkbar förändring och engagerade endast filmvännerna. De nya medierna TV och Video hade tagit över intresset hos den tidigare biobesökaren. Frågan var också uppe i kulturnämnden, vars medlemmar under en säsong fick granska filmlistor i samråd med bioföreståndare Elmer Andersson.

Filmklubben Chaplin grundades 1970. På premiärvisningens program stod Sergej Eisensteins klassiker "Pansarkryssaren Potemkin" från 1925. Filmklubben har sedan starten visat "smalare" kvalitetsfilm, men har i likhet med Bio Savoy's ägare fått erfarva problemen med önskade filmer genom de finländska distributionskanalerna. En direktimport från Sverige har länge efterlysts, men hittills inte varit genomförbar.

I fotoklubben Obscuras jubileumsskrift berättar hedersordföranden Gunnar Hällström om hur en liten skara fotointresserade samlades en oktoberkväll 1976 och beslöt att starta en fotoklubb. Gunnar Hällström skriver: "Till en början träffades vi på olika ställen - vi levde ett kringflackande liv. Senare gav staden oss möjligheter att avgiftsfritt förfoga över två små rum i Bergsskyddet". I lokalerna inreddes man ett fotolaboratorium, men efter framgången med klubbens årskalender, kunde Obstum senare hyra en större lokal av staden. Fotoklubben har haft två fotoutställningar med stadsmotiv. Den första hölls 1979 och kallades "Bilder från vår stad" och den andra utställningen byggde på fotografernas samtidiga bilddokumentation av mänsklig aktivitet en vårdag 1985 i Mariehamn.

Till de nya kulturinitiativ som förverkligats under den aktuella perioden hör sedan att utlysa julfreden på julaftonsdagen. Det var liberalerna som i en motion till stadsfullmäktige 1977 föreslog införandet av en ny stadstradition. Motionärerna ansåg att då landskapsadministrationen lämnat stadshuset borde man skapa en värdig yttre ram kring stadshuset i sig. Kulturnämnden stödde motionen, med tillägget att ceremonin kunde sändas ut i lokalradien, vilket också skedde. Stadsfullmäktige beslöt att julfreden skulle utlysas från stadshusets balkong av stadsfullmäktiges ordförande Klas Eklund, med början 1978. Ceremonin flyttades senare ner till Torget och talarna har alternerat. Musikinslag av Mariehamns Kvartetten och Mariehamns ungdomsorkester har också fogats till traditionen. Talarna tar i regel upp fredsaspekten i sina anföranden - det handlar ju om *julfred* och inte den religiöst betonade julfriden, som förkunnas i våra kyrkor, vilket inte hindrar att kyrkans julfälsning också är ett budskap om fred.

# FÖRSAMLINGSLIVET

## *Kyrkan bygger*

Historien om hur Mariehamn blev en egen församling har nedtecknats av Walter Sjöblom och Julius Eriksson i de två tidigare delarna av Mariehamns stads historia. Församlingens förra kyrkoherde prosten Stefan Snellman, pensionerades 1995 efter trettio års tjänstgöring, och gjorde då en ny, aktuell sammanfattning i Sanct Olof 1996-97.

Före inkorporeringen 1961 var 5.843 stadsbor kyrkskrivna och vid utgången av år 1986 uppgick de församlingsanslutna till 8.090 personer. De flesta av de år 1961 nyttillkomna kyrkomedlemmarna bodde i de norra stadsdelarna. Det var därför naturligt att staden reserverade ett större område i generalplanen för ett kapell i

norra stadsdelarna. Av de tre tomtalternativ som stod till buds, valdes en plats i Strandnäs,

St Mårtensgården ritades av arkitektparet Myrielle och Stig Svahnström från Mariehamn och uppfördes av byggnadsfirma Häggblom & Eriksson. Invigningen skedde den 9 november 1969 och invigningsakten förrättades av biskop Karl-Erik Forssell.

Kapellet i Strandnäs - numera St Mårtens kyrka är uppförd av vita tegel i en stram arkitekturstil. I mars 1974 invigdes St Mårtens klockstapel med sin klocka, vilken hade bekostats av kyrkosyfoöreningarna i Strandnäs och Klinten. Klockan är gjuten hos Bergholtz' gjuteri i Sigtuna.

Kyrkoherde Magnus Bergroth anställdes



*St. Mårtens kyrka i Strandnäs.  
Foto Stig Svahnström*

*St. Johannes kyrka i Lemböte. Foto Barbro Söderlund 1998*

1966 som den förste adjunkten i Mariehamns församling. När St Märten kyrka tillkom, utsågs Magnus Bergroth till pastor i det nya församlingscentret.

Församlingen stod i beråd att hyra Lemböte f.d. pensionat för ungdoms- och lägerverksamhet 1966. Året därpå avled ägaren Beda Nyman och Mariehamns församling fick dispositionsrätten till anläggningen som senare inköptes. Prosten Stefan Snellman betecknar köpet som "den kanske viktigaste investeringen av alla de senaste årtiondena".

År 1971 väckte några skriftskoleungdomar vid Lemböte lägergård tanken på att uppföra ett kapell invid lägergården. Efter några års förberedelser byggdes kapellet 1974 under ledning av den endast tjugo år gamla byggnadsingenjören Johannes Söderholm, som även ritat kapellet, numera St Johannes kyrka. Till sin hjälp hade Söderholm ungdomar från församlingen, som inte endast på frivillig väg förverkliga-

de kapellbygget, "utan också skaffat virke och samlat pengar till bygget", berättar prosten Stefan Snellman. För sin insats tilldelades Johannes Söderholm Borgå stifts jubileumsmedalj ur ärkebiskop John Vikströms hand vid invigningsakten den 5 oktober 1974.

St Johannes kyrka är uppförd i trä och har centralkyrkans plan. Ljuskällorna kommer från kyrkans högt placerade hörnfönster och en så kallad ljusfena ovanför altaret.

Johannes Söderholm var även engagerad i församlingens nästa större projekt: ett kyrkligt centrum i de södra och snabbt växande stadsdelarna. Men, skriver Stefan Snellman: "till vår stora sorg gick han (...) ur tiden innan bygget ens hann påbörjas". Margaretagården ritades av arkitekterna Myrielle och Stig Svahnström och invigningen skedde den 10 februari 1990.

Det vore dock orättvist att i denna översikt enbart inrikta sig på de tre nya kyrkor



*Muslimska ungdomar från Västsahara i St Johannes kyrka i Lemböte 1982. Fotograf okänd, Mariehamns församling*

som uppförts, trots att denna prestation är enastående i sitt slag. Prosten Tor Beckmans intressen omfattade av förklarliga skäl församlingens äldre medlemmar. Han berättar i Sanct Olof 1961 att: "en syförening mera än tre årtionden arbetat till förmån för ett äldrehem". Församlingens pensionärshem St Göranshemmet, som är beläget intill St Görans kyrka, invigdes den 16 december 1962. Vid inflyttningen bodde fjorton pensionärer och församlingens diakonissa i St Göranshemmet.

#### *Församlingen växer*

År 1961 var prosten Tor Beckman den enda evangelisk-lutherska prästen i Mariehamn. Till sin närmaste hjälp hade han diplomorganisten Sune Lindholm, som samtidigt fungerade som kyrkoekonom. Prosten Beckman pensionerades 1965 efter hela trettiosju år som kyrkoherde i Ma-

riehamns församling. Till hans efterträdare valdes förre kyrkoherden i Kumlinge, Stefan Snellman, som installerades Allhelgonadagen 1965 och därmed blev den fjärde innehavaren av ordinarie ämbetet i Mariehamns församling sedan 1907. Stefan Snellman skrev efter sin pensionering: "Mycket har i varje fall förändrats, sedan jag tillträdde för drygt trettio år sedan. Då var vi sex som arbetade heltid, i dag är det trettio. Vi var då två präster, mot fem nu". För ordningens skull bör tilläggas att vid utgången av 1986 arbetade tre präster och en lektor i församlingen.

Utöver de kyrkliga förrättningarna har gudstjänstlivet utökats väsentligt under 25-årsperioden. Sommarskriftskolorna i Lemböte har hållits sedan 1967. Vissa år har det anordnats skriftskoleundervisning i fyra grupper, vilket ställt större krav på personalutökning. Församlingen upprätthåller också ett livligt barnklubsarbete. År 1968 öppnades fritidsgården "Skutan" i



Grönlundorgeln i St Görans kyrka efter ombyggnaden 1982. Sune Lindholm, organist i Mariehamn 1954-1993 vid Grönlundorgeln. Foto 011e Strömberg

Mariehamn, under ledning av församlingens ungdomsledare. Barnkörer i olika åldersgrupper har alltsedan 1970-talet fått bekanta sig med kyrkomusiken.

#### Kyrkomusiken

Om kyrkomusiken skriver Stefan Snellman i Sanct Olof: "Fyra orglar och ett tiotal klaverinstrument har församlingen det senaste kvartseket anskaffat, andra instrument och musikanläggningar att förtiga". Den största investeringen blev den nya 24-stämmiga orgeln till St Görans kyrka. Instrumentet byggdes av Grönlunds orgelbyggeri i Luleå och invigningen skedde den 21 september 1969. Invigningskonserthen hölls av professor Enzo Forsblom från Helsingfors. Han sade inför konserten att: "Klangligt sett är orgeln en av de bästa i vårt land". År 1982 kompletterades orgeln med ett crescendoverk så att instrumentet efter ombyggnaden blev landskapets störs-

ta med 37 stämmor, fördelade på tre manualer och pedal.

"Det var våren 1974 som några kantorer och präster beslöt starta en orgelfestival på Åland", skriver Stefan Snellman och förtiger att han själv var den drivande kraften bakom initiativet. Den första veckolånga orgelfestivalen hölls 1975 i samarbete med den svenska sektionen av Internationella Heinrich Schützsällskapet och blev ett stort lyft för orgelmusiken i landskapet. Även om "instrumentens drottning" har huvudrollen och musiken framförts på våra bästa orglar, har det också förekommit trumpet-, cembalo- och stråkmusik på programmen, liksom körer och sångsolister, vilket har gjort festivalerna mångsidiga och berikande.

Mariehamns församlings femtioårsfirande i december 1977 gick i musikens tecken. Den nybildade ungdomskören "Diskanten" uppträdde för första gången inför en större publik. Kyrkokören och St Mär-

tenkören bidrog med olika körverk. Alla tre körerna med orgel och orkester samt solisterna Leila Kilpinen och Börje Lång medverkade i Alfred Anderssons kyrkokantat. Verket skrevs till invigningen av St Görans kyrka 1927 och framfördes ånyo vid sextioårsjubileet 1987.

#### Sanct Olof och St Göran

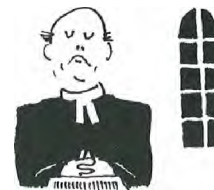
Stadsförsamlingens utveckling kan år från år följas i Ålands prosteris årsbok Sanct Olof som utgivits sedan 1947. Sanct Olof har rönt stor uppskattning även utanför Åland för sitt mångsidiga innehåll. Denna blandning av andligt och världsligt litterärt stoff har dock inte tilltalat alla präster, och särskilt då delar av det äldre prästerskapet på 1940- och 50-talen. Men trots vissa svackor har årsboken fortsatt att utkomma och nya generationer av skribenter har vitaliserat innehållet ytterligare.

I samband med Sanct Olofs jubileumsutgåva 1996-97 skrev Stefan Snellman bland annat följande: "Jag vill avsluta översikten över Sanct Olofs första halvsekel med att erinra om några rader som jag skrev för tjugo år sedan, men fortfarande står fast vid: Ju högre integreringen mellan det profana och religiösa mönstret är, desto mera trovärdig blir vår livsåskådning. Till det viktigaste hör att vi inte förlorar helheten ur sikte".

#### Kvinnoprästfrågan

Sverige har i många avseenden varit ett föregångsland, men när prästämbetet blev öppet för kvinnor 1958, märktes ingen yttre reaktion från finländskt håll. Frågan måste dock ha diskuterats, om inte förr så mot bakgrunden av den allt mera framträdande kvinnorrättsrörelsens framväxt under 1970-talet. Inför stiftsmötet i Borgå 1976 väntades "en hård debatt" framgårdet i pressen. Resultatet blev 66 röster för och 37 mot. Samma höst företog tidning-

VECKANS HENRIK



-JAG TROR PÅ ALLT...  
UTOM PÅ KVINNLIGA PRÄSTER

Henrik Nylunds inlägg i kvinnoprästfrågan  
Nya Åland 9.10 1981

en Åland en gallup bland åländska kyrkorädsmedlemmar om deras syn på kvinnliga präster. Det visade sig då att majoriteten, eller elva räd var positiva. År 1983 tillfrågades också tretton åländska präster om deras åsikter. Svaren varierade mellan tre som var absolut emot, två tveksamma och åtta för kvinnopräster. En av de tillfrågade ansåg att: "Det strider mot traditionen", men om den saknas, hur kan då kvinnoprästämbeets införande strida mot en obefintlig tradition?

Kvinnoprästfrågan behandlades ånyo på kyrkomötet 1983 och i maj 1984 där motståndarna blev majoritet. År 1984 anställdes Mariehamns församling Gunilla Grann som den första kvinnliga lektorn. Framför hennes namn står visserligen "Tf. E.o." (Tillfällig, extra ordinarie) men den nya lektorns inbrytning i församlingslivet vittnar om att fördomarnas murar höll på att vittra sönder. Andra tecken på förändringen var att de två teologerna Sirkka-Liisa Enqvist och Karin Sandhalm handhade själavården vid landskapets sjukvårdsinrättningar.



*St Märten's kyrkokör vid en julkonsert i St Görans kyrka. Dirigent Kaj-Gustav Sandholm Foto 011e Strömberg*

På biskopsmötet i Rovaniemi i september 1986 skedde den avgörande omröstningen i kvinnoprästrådan. Två biskopar var emot och femton var för reformen. Biskoparnas ställningstagande resulterade i att 45 präster inom Borgå stift underkände en protestskrivelse till biskop Erik Vikström i Åbo. Bland dessa upproriska ämbetsbroder fanns två åländska kyrkoherdar och en kaplan. Deras ställningstagande tycks inte ha haft någonting med en vag tradition att göra, utan i skrivelsen, citerad i Hufvudstadsbladet står som huvudtes: "Vi anser att de så kallade kvinnliga prästerna är en avvikelse från kyrkans äkta och apostoliska grund". Vid landstingets öppnande den 3 november 1986 höll kyrkoherde Lars-Olof Ahlfors - en av kvinnoprästmoståndarna - den sedvanliga gudstjänsten i St Görans kyrka. Som en protest mot denna kyrkoherde uteblev fem av landstingets sju kvinnliga ledamöter från

gudstjänsten. Oavsett om kvinnornas rakyggade ställningstagande var politiskt betingat eller handlade om en ren trosfråga, framstår det som ett bra exempel på hur laddat ämnet var vid denna tid.

Den 6 november kom det slutliga avgörandet i kvinnoprästrådan. Då röstade 108 församlade ombud i Åbo om en ändring av kyrkolagen. Den historiska omröstningen utföll så att 87 ombud röstade för och 21 emot, vilket innebar att den tredjedelsmajoritet uppnåddes som fördrades för lagändringen.

Den 6 mars 1988 prästvigdes de första tio kvinnorna i Finlands evangelisk-lutherska kyrka. Bland dem fanns f.d. lektorn i Mariehamns församling Juanita Fagerholm-Urch. Hon utnämndes därefter till adjunkt i Mariehamn. Sirkka-Liisa Enqvist ingick i samma pionjärgrupp. Hon verkade ett halvt år som adjunkt i Jomala församling innan hon utnämndes till kyrko-

herde i Lemland-Lumparlands församling. Sirkka-Liisa Enqvist blev samtidigt den första kvinnliga kyrkoherden i Finland. Juanita Fagerholm-Urch blev 1992 kyrkoherde i Sund-Vårdö församling och 1995 den första kvinnliga kontraktsprosten i Finland.

### *Frikyrkorna*

I avsnittet "Frikyrklig verksamhet" i Mariehamns stads historia 1911-1961, har Julius Eriksson redogjort för de frikyrkliga rörelser och samfund som verkat på Åland. I detta sammanhang är det därför befogat att främst notera de förändringar som skett sedan 1961.

Julius Eriksson behandlar först *Mariehamns friförsamlings* historia, den äldsta i landskapet. I samband med Missionsförsamlingen Betanias hundraårsjubileum 1982 utgavs en historik. Som framgår av namnet på församlingen, har satsningen på yttre mission länge varit en ledstjärna och 1983 stödde man en missionärsfamilj i Equador.

Som de viktigaste verksamhetsformerna framhölls gudstjänsterna samt scout- och ungdomsarbetet i historiken. De många bönehusen på landsbygden har successivt avvecklats, det sista var Godby bönehus som såldes 1994.

Det noteras i historiken att: "Samarbetet med pingstförsamlingen Filadelfia och den evangelisk-lutherska kyrkan är i dag Gott". Som ett tecken på detta förhållande anordnas sedan början av 1950-talet en årlig "Ålandskonferens" i samarbete med pingstvännerna, och i de årligen återkommande kristna gemenskapsdagarna deltar även den evangelisk-lutherska kyrkan. De flesta medlemmarna i Missionsförsamlingen var 1979 även skrivna i evangelisk-lutherska kyrkan, enligt dåvarande pastor Curt Sandvik.

År 1968 anhöll Missions- och Filadelfiaförsamlingarna gemensamt om att få hålla

friluftsgudstjänster i stadshusbacken, vilket beviljades.

Medlemsantalet i missionskyrkan tenderar att gå ner. År 1979 hade församlingen 106 medlemmar och de senast tillgängliga siffrorna från 1994 visar en minskning med 24 personer. Missionskyrkans gudstjänstlokal vid Storgatan har genomgått flera restaureringar.

### *Filadelfia eller pingstkyrkan*

Den 19 april 1934 bildades friförsamlingen Tabor i Mariehamn. År 1951 sammanslogs Tabor med pingstvännen i Jomala och bildade Filadelfiaförsamlingen på Åland. Gudstjänstlokalen låg i ett äldre bostadshus vid Västra Esplanadgatan i Mariehamn och togs i bruk 1949. År 1980 anhöll församlingen hos stadsstyrelsen om en tomt för ett nytt bygge. Den nya Pingstkyrkan vid Matrosгатan ritades av arkitekt Gunnel Helander och invigdes 1987.

I en intervju med dåvarande pastorn Hökan Ekholm 1979, betonade han de goda relationerna till missionskyrkan, men gemenskapen med "statskyrkan" fungerade också tillfredställande. Enligt pastor Ekholm fanns tre stora frågor som skiljer pingströrelsen från den evangelisk-lutherska kyrkan, nämligen bekännelsen, vuxendopet och andedopet. Ett av tecknen på andedopet är tungomålstalande. Mariehamnsbardige professorn i religionshistoria vid Åbo Akademi Nils G. Holm, framlade 1976 sin doktorsavhandling "Tungotal och andedop", där han tar upp olika aspekter på det rituella beteendet hos pingstvännerna.

Pingstförsamlingens enskilda medlemmar har tidvis varit politiskt engagerade. Pastor Jean-Erik Mårtensson var till exempel ledamot av stadsfullmäktige åren 1968-1970. Mårtensson grundade även ett ekumeniskt, socialt organ, Nattmissionen, med härberge för hemlösa och socialt utslagna män. Nattmissionens verksamhet



*Frälsningsarméns mångåriga brigadör Arne Åberg vid julgrötan på Torggatan. Foto Elis Fogde. Ålands museum*

uppgick senare i Socialmissionen och ett diakonisamarbete etablerades mellan pingstkyrkan, Missionsförsamlingen och Mariehamns församling.

#### *Övriga samfund*

Frälsningsarmön inledde sin verksamhet i Mariehamn 1894. Inom den kristligt-sociala rörelsen har den bedrivit insamlingar och upprätthållit ungdoms- och barnklubbar. Frälsningsarméns verksamhet i staden trappades ner under 1960-talet och upphörde omkring 1971.

#### *jehovas vittnen*

Denna rörelses existens omnämns inte av Julius Eriksson, fastän Jehovas vittnen funnits på kand sedan omkring 1913. I Finland inrättades en byrå i Helsingfors 1912, varifrån förkunnelsen tidigt spreds till Åland. Sally Salminen skriver i "Uppäcktsresan" att det fanns en russelliansk bok i

hennes barndomshem 1922, som modern köpt "för många år sedan" och läst högt ur för sin make. Eftersom postföraren Hindrik Salminen dog 1913, måste denna högläsning således ha skett senast detta år. I "Uppäcktsresan" ingår vidare ett känsloladdat dagboksavsnitt från ett möte i Vårdö 1922. Att samme predikant Englund också varit verksam i Mariehamn, berättade bankdirektör Bertel Lundqvist på besök i Vårdö om. "Russellianernas" uppträdande vid denna tid var ett allmänt samtalsämne bland allmänheten och i pressen. Anhängarna betraktar sig som ett kristet samfund som grundades av amerikanaren Charles T. Russell 1881. Jehovas vittnen föredrar att kallas "bibelforskare", men just på denna punkt har de blivit hårt kritiserade av kristna kyrkor och samfund för sättet att tolka Bibeln på. Jehovas vittnen sprider sitt budskap genom uppsökande verksamhet och skrifterna "Vaktornet" och "Vakna". I uppslagsverket Finland skrivs: "Denna starkt auktoritära rörelse, som spekulerar i de yttersta tiderna, har väckt uppmärksamhet i Finland bl.a. genom total värnpliktsvägran".

I maj 1985 anhöll Jehovas vittnen hos stadsstyrelsen om att få köpa en lämplig tomt för ett nytt församlingshus. Genom sammanslagning av två mindre tomter på Klinten blev det möjligt att uppföra Rikets sal, som Jehovas vittnen benämner sina gudstjänstlokaler.

#### *Bahai*

År 1972 grundade baha'irörelsen ett lokalt råd i Mariehamn. Baha'i-religionen har sitt ursprung i islam. Dess grundare var Mizra Ali Muhammed, som levde i dåvarande Persien. Han utvisades ur landet på grund av sin förkunnelse och avrättades 1850. Mizra Ali Muhammed antog namnet Baha'u'llah och erkänns av anhängarna som Guds profet. Enligt bekännarna av Baha'i-religionen är denna en



*Jehovas vittnen bygger Rikets sal på Klinten 18-20.9 1987. Foto Carina Johansson. Ålands museum*

praktisk livsfilosofi som strävar till ett ende av mänskligheten genom en "världsregering" som skall förena alla folk oberoende av ras, religion, kön eller klass. Den är representerad i FN som en opolitisk grupp.

#### *Livets Källa*

Så kallas den grupp som efter mönster från den svenska väckelserörelsen Livets Ord bildades i Mariehamn i mitten av 1980-talet. Rörelsens grundare Ulf Ekman besökte Mariehamn 1985 och höll ett salvelsefullt föredrag, då han bland annat ansåg att "djävulen gör kyrkan till ett mosigt museum". Prosten Stefan Snellman

skriver i Sanct Olof 1984: "Framgångsteologin med Ulf Ekman i spetsen är alltså till sina grunddrag inte ny. Men den passar bra in i det samhällspsykologiska klimatet just nu, och attraherar framför allt människor som tagit intryck av det lyckoideal som för tillfället är inne: man skall vara vacker, stark och rik".

Livets Källa har haft en församlingslokal i Dalkarby vid stadsgränsen. Församlingen har sedermera upplösts på grund av inre motsättningar.

Slutligen kan nämnas att Mariehamns församling upplät lokal för såväl katolska som ortodoxa gudstjänster. Vid dessa tillfällen handhar inresta präster från respektive kyrkor i Finland gudstjänsterna.

# SPORT OCH IDROTT

Gunnar Lindqvists avsnitt i stadens historia om idrottens utveckling fram till 1961 präglas av inlevelse och engagemang. Och - egendomligt vore det väl annars- han verkade ju som sportskribent i tidningen Åland och annonsbladet Ålands Aktuellt. Lindqvist var också ordförande i Ålands bolldistrikt i tio år och kallades på grund av sitt stora sportintresse för fotbollens eldsjäl.

Förutom det fylliga avsnittet i stadens historia har det även utgivits annan stadscentrerad sport- och idrottshistorik efter 1961, samt flera jubileumsskrifter om åländsk friidrott i allmänhet. Däremot saknas översikter om vissa av de nya sportgrenar som tillkommit efter 1961, till exempel om ridning och kampsport.

I Mariehamn tillsattes en idrottsnämnd redan 1943, medan det inrättades motsvarande nämnder i andra åländska kommuner fem år senare. Stadens idrottsnämnd ombildades till fritidsnämnd 1970, med ett särskilt idrotts- och motionsutskott. Nämnden administrerar fritidsbyrån med uppgift att planera, bereda och verkställa de mångskiftande verksamheter som ingår i fritidssektorn.

## *Investeringar och nya sport- och idrottsgrenar*

Den viktigaste idrottsinvesteringen under perioden är tillkomsten av Mariehamns idrottsgård. Frågan behandlades i stadsfullmäktige 1960 och arkitekt Einari Teräsvirtas skissritningar presenterades för stadsstyrelsen 1961. Eftersom det rörde sig om en mycket stor investering, som dessut-

om skulle gynna hela landskapet, kopplades landskapsmyndigheterna in i planeringen från början. Idrottsgårdens slutritningar antogs av stadsfullmäktige i början av 1965 och de omfattande sprängningsarbetena påbörjades en tid därefter. Idrottsgården invigdes våren 1967 och omfattar en idrottsbana med scen, hallar för motion och bowling, simhall, bastuavdelning, café och övriga utrymmen. Idrottsgården är sammanbyggd med övernäs skola och kan utnyttjas av eleverna för bland annat gymnastik och simning under skoldagen. Alla åländska skolelever har dock möjlighet att använda simhallens 25-meters basäng.

I och med Idrottsgårdens tillkomst introducerades två nya sportgrenar: simning och bowling. När det gäller simningen kan Ålands Idrottsdistrikts insatser för att väcka simintresset hos de unga särskilt framhållas. Tränarna har alltsedan 1970-talet målmedvetet ägnat sig åt juniorträning. Alla de mästerskapsrekord som juniorsimmarna från Mariehamn har erövat genom åren, kan man läsa om i Ålands Idrottsdistrikts historik.

Ålands Bowlingförbund bildades samma år som idrottsgården stod klar. Bowlingen blev snabbt populär och med tiden steg utövarnas anspråk på en större hall. I september 1981 godkände stadsfullmäktige ritningarna till en ny bowlinghall med åtta banor i idrottsgården. Den invigdes i augusti 1982. Av verksamhetsberättelsen framgår att intresset överträffade alla förväntningar. År 1986 noterades dock att besöksantalet minskat, men trots detta hade



*Interiör från Idrottsgårdens simhall. Mariehamns stads samlingar*

19.812 bowlere utnyttjat hallen totalt tunder året.

I Ålands Idrottsdistrikts 50-års historik står om ishockeyns genombrott på Åland: "Vårvintern 1964 tog intresset för sporten definitivt fart. Ishockeyburar hade funnits i Mariehamn ett par år och likaså hade ett anslag för rink varit balanserat i stadens budget". Det behövdes därför inte några längre preludier för att ställa en ishockeyrink i ordning i idrottsparken. Vid invigningen i februari 1965 rädde det "rena karnevalstämningen", enligt stadsdirektör Aron Häggblom. Som gammal fotbollsspelare i IFK och idrottsentusiast, var han nöjd med den nya anläggningen. Granarna till idrottsparken var, den extremt kalla vintern 1965-66, mindre förtjusta över det enformiga musikskalet som varje kväll strömmade ut ur högtalaranläggningen.

Till följd av en rad milda vintrar utan användbar is, upptogs 10.000 mark som grundplåt för en konstfrusen isbana i sta-



*MIFKs mästerlag i bowling 1977. Foto Ralph Rostén. Ålands museum*

dens budget 1976. Anslaget utnyttjades inte då, men kom väl till pass när det privata andelslaget JG-IS senare tog över initiativet. I januari 1985 beslöt stadsstyrelsen att teckna andelar för 200.000 mark i andelslaget. Ärendet avancerade snabbt och den konstfusa isbanan invigdes av lantrådet Folke Woivalin i slutet av året. Men redan i början av 1986 uppstod menings-skiljaktigheter mellan JG-IS och staden om vem som skulle sköta spolningen av banan. Enligt kontraktet mellan parterna var det andelslagets uppgift. Efter en tid upplöstes JG-IS och staden övertog ägande och drift av anläggningen.

Andelslaget Ålands tennis- och badmintonhalls verksamhet var ett annat projekt som stöddes av staden genom att ställa en arrendetomt till förfogande i Norrböle. Staden bidrog dessutom genom att teckna andelar för 200.000 mark och att ge 50.000 mark i startbidrag. Trots vissa driftsvårigheter har tennis- och badmintonhallen Bollhalla klarat av sina åtaganden och uppmuntrat intresset för de nya bollsporterna badminton och squash.

De gamla japanska kampsporterna judo och karate introducerades i Mariehamn under den aktuella perioden. Ålands judoklubb startade 1970 på initiativ av två läkare vid Ålands centralsjukhus. Nya ledare har senare satsat på juniorerna, som uppnått goda resultat. År 1986 deltog två ungdomar från Mariehamn, som enda nordiska representanter i en stor internationell tävling i Holland, varvid den endast femtonårige Anders Berndtsson lyckades bli trea i sin viktclass.

Karateklubben Ogawa bildades 1971. I ett tidningsreferat 1984 berättas att medlemmarna är "en blandning av gammalt och ungt med en majoritet av herrar". De yngsta deltagarna vid reportagetillfället var två tioåriga flickor.

Staden har stött kampsportföreningarna ekonomiskt och genom att tillhandahålla träningslokaler.

Bland andra nya ungdomssporter under 1970-talet, kan nämnas go-cart och skateboard.

#### *Idrottsföreningarna*

Idrottsföreningen Kamraterna r.f. är stadens äldsta, ännu aktiva friidrottssammanslutning. IFK bildades 1919 och under de första decennierna stod enbart friidrott på programmet. I slutet av 1920-talet introducerades fotbollen i Mariehamn och 1931 spelades den första egentliga matchen mellan Sunds IF och IFK Mariehamn på borggården innanför Bomarsunds fästningsmurar. IFK anlade en egen idrottsplan i Mariehamn 1933. Planen inlöstes av staden 1943 och har sedan dess byggts ut och förbättrats åtskilliga gånger.

Gunnar Lindqvist skriver "Friidrotts- och fotbollsutövandet på kand fick sina takorganisationer i form av ilands Idrottsdistrikt 1922 och Ålands bolldistrikt 1942, i vilka representanter från Mariehamn under årens gång kommit att göra vägande insatser". Gunnar Lindqvist avsåg därmed de män som suttit i styrelsen för organisationerna. Kvinnorna skymtar fram i ÅID-historiken som gymnastikledare eller som aktiva i skidspårn och det dröjde ända till 1956 innan friidrottaren Rita Mattsson från IFK som första kvinna invaldes i ÅIDs styrelse.

Viking Granskogs namn dyker ständigt upp i IFK-sammanhang, både när det handlar om friidrott och fotboll. Han har varit sekreterare och ordförande i stadens idrottsnämnd sedan början av 1950-talet, funktionär vid många sportevenemang och initiativtagare till IF Östernskamraternas fotbollslag. Från sin position i stadsfullmäktige och stadsstyrelsen i flera perioder mellan 1951 och 1979, har Granskog haft både överblick och inflytande i idrottens utveckling. Till Viking Granskogs viktigare insatser kan bygget av idrottsgården räknas, liksom hans stadsfullmäktigemo-

tion om så kallade allvädersbanor i idrottsparken. Allvädersbanorna togs i bruk 1979.

listan över idrotts- och sportföreningar som erhöll bidrag från staden 1961, upp-tas Mariehamns kvinnliga gymnastikförening. Den bildades redan 1930 och sammanslogs 1982 med det manliga gymnastikdistriktet inom ÅID. Fredrika Sundberg skriver i ÅID-historiken bland annat: "Flickorna befäster 1983 sin ställning som de främsta gymnasterna inom förbundet. Trupplaget får två guld, ett silver och ett brons i truppmästerskapet". ÅIDs tränare satsade stort på flickgymnasterna. Vid sidan om den traditionella motionsgymnastiken, tillkom modernare riktningar som jazzgymnastik och stretching. Den tävling-sinriktade redskapsgymnastiken introducerades i Mariehamn i början av 1970-talet av den inflyttade läraren Karl-Erik Smulter. År 1973 arrangerade mariehamns-gymnasterna den finlandssvenska gymnastikfesten i Mariehamn. I uppvisningarna och festligheterna deltog drygt 1000 gymnaster.

Mariehamns bägskytteförenings historia är ännu oskriven. Föreningen omnämns inte i Gunnar Lindqvists översikt, men i tidningen kand berättas 1953 att intresset för bägskytte var ganska stort i Mariehamn vid den tiden. Vid ett möte i Societetshuset sommaren 1953, beslöt ett femtontal intresserade att bilda Mariehamns bägskytteförening, med Folke Hansen som den förste ordföranden. Senare blev också kvinnorna aktiva bägskyttar. I en tidningsartikel 1964 presenteras Göran Ekblom som "Europas bästa bägskytt". Ekblom deltog samma år i en tävling i Riihimäki, där hans serie låg endast sju futtiga poäng ifrån världsrekordet. Staden har stött bägskytteföreningen och ställt en övningsbana till föreningens förfogande.

Mariehamns Lawn Tennisklubb tillhör de verkliga föreningsveteranerna i staden. Tennisklubben bildades 1928 och är fort-



*Vid bägskyttebanan. Irma och Sven Ingves med sonen Anders. Foto Elis Fogde. Ålands museum*



*Robert Sjöholm, nyss hemkommen från USA där han ingår i University of Nebraskas skollag. Foto Inga-Britt Wiktorsson*



*Stefan Sjölungs straffspark i matchen mot hjörneborgslaget Åssåt 29.8 1976 blev avgörande för IFK Mariehamns avancemang till division 1. Foto Tom läcklund. Mariehamns stads samlingar*

farande aktiv. Redan 1922, innan klubbmedlemmarna konstituerat sig, anordnades dock en turnering i "den vackraste av alla idrotter, det ädlaste av alla spel", som Gunnar Lindqvist lyriskt beskriver den vita sporten. Av dem som nått internationella framgångar inom klubben, bör juniorspelaren Robert Sjöholm särskilt framhållas.

Barn- och ungdomsverksamhet hör samman med ridklubben Sleinperns syfte. Sleinper startade med tre hästar 1968 och höll i början av 1970-talet till i "Balders hage" vid travbanan i Jomala. År 1973 anhöll klubben om att staden skulle ställa ett område i Mariehamn till förfogande. Ridklubben fick småningom flytta till Espholm och uppförde ett stall där. Med hjälp av kommunal borgen byggdes ett ridhus 1985. I invigningsfestligheterna deltog

bland andra ofympiamästarinnan i dresstyr, Kyra Kyrklund. När driftskostnaderna för anläggningen blev för betungande för ridklubben Sleinper, övertog staden det ekonomiska ansvaret 1986.

Mariehamns IFK har haft stora fotbollsframgångar. År 1976 lyckades laget, inför hemmapubliken i Mariehamn ta sig till division I. 011e Fonsell skriver i fotbollshistoriken "Med grönvitt till division I" att juniorverksamheten nästan låg nästan helt nere i mitten av 1960-talet när den initierades på nytt. En bildtext från 1974 lyder: "IFK är en sorsatsare inom juniorfotbollen. Ca 200 knattar och juniorer drillas 3-4 gånger per vecka av våra duktiga tränare". Hur lovvärt IFKs syfte än må ha varit, så framkallar det minnen av ett splittrat familjeliv med otaliga utryckningar för att transportera två 8-9-åringar till och från

träningsspassen i Idrottsgården, och hurtigt det kändes för båda parter, särskilt vid dålig väderlek eller när cykeln fått punktering igen...

Dock vill jag inte sträcka mig så långt som Tom Johans gör i sitt raljanta förord till Ålands Bolldistrikts historik. Han skriver: "Fotboll och bergsbestigning, för att nu ta några företeelser rakt ur högen, väcker hos undertecknad en skrämmande likgiltighet och ett starkt ointresse. I idrottshistoriker och sportreferat talas det uppskattande om idrottarna och tränarna samt ibland om supportrarna, men sällan om samhällets- i det här fallet stadens positiva attityd till idrotten. Föräldrarnas uppföringar förbigås med tystnad, åtminstone i de källor som varit tillgängliga för mig. Ändå saknas inte exempel på föräldrainsatser som givit konkreta resultat. Ålands slalomklubb bildades 1978 och i mitten av 1980-talet beslöt klubbmedlemmarna att bygga slalombacken Gnisten

vid Lotsberget. Gnisten blev mycket uppskattad som nybörjarbana. Slalomklubbens medlemmar byggde om och förstora de Gnisten 1986, allt för att stimulera barn- och ungdomars intresse för slalomåkning.

Samma entusiasm präglade föräldrarna i de norra stadsdelarna på 1970-talet. De anordnade så kallade Backebergersolympiader, man spolade kvartersisbanor och preparerade pulk- och skidbackar för barnen. Med frivilligt arbete röjdes också för motions- och skidspår. I byalagets tidning framhölls att stadsdelens motions slinga blivit mycket populär efter att staden installerat el-belysning längs spåren.

### *Seglingsporten*

Mariehamns seglarförening och Åländska segelsällskapet har vardera ägnat sig åt traditionella båtsporter och tävlingar, men också satsat på juniorverksamhet. Flera



*Glada juniorer i Nabbens segelklubb 1975. Privat samling*





MSF-medlemmar på väg till startlinjen i EM för R-sexor i Helsingfors 1982. Privat samling

nya jolletyper har introducerats, såsom flipper och laser, för att senare utgå och efterträdas av andra tävlingsbåtar. Optimistjollen håller dock stånd mot modeväxlingarna och har både inom MSF och ÅSS förblivit den traditionella nybörjarjollen.

"Våren 1973 startade en juniorklubb för seglingsintresserade vid Nabben. Syftemålet med klubben skulle vara att skapa fritidssysselsättning för barnen i de norra förorterna och tillika öka intresset för sjösporten". Citatet är hämtat från Paul Hanssons artikel om Nabbens segelklubb. Hansson berättar vidare att man satsade på optimistjollesegling och att de tre förstajollarna kom till genom att några företag i Mariehamn skänkte byggsatser som monterades av föräldrar och seglingsin-

trasserade ungdomar. Nabbens segelklubb var inte en registrerad förening, utan arbetade inom byalagets ram och helt genom frivilliga insatser, men erhölet ett mindre bidrag från fritidsnämnden. Segelklubben fick disponera ett förfallet, privat båthus som föräldrarna renoverade och ungdomarna själva målade.

Windsurfing introducerades som en ny sportgren 1977. Windsurfarna tillhörde de aktivaste segelsportutövarna inom föreningen MSF i början av 1980-talet och uppnådde stora internationella framgångar.

Det kan nämnas att det hundraårsjubilerande ÅSS fick en historik, skriven av Märten Sundberg 1997, medan MSFs historia ännu inte har dokumenterats. Fd. kom-

modoren vid MSF Ingvar Liewendahl bör dock uppmärksammas för sin historik "Sexornas jakt", som skildrar de nordiska R-6-båtarnas historia.

#### *Borgmästarnas barnbarn*

En anmärkningsvärd slutsats som jag har dragit vid genomläsningen av ÅIDS historik, är den stora andelen politiker och män i framträdande samhällsställning som varit aktiva idrottare. Att förre borgmästaren Nils Dahlman var en framgångsrik idrottsman på sin tid är välkänt, men hur många vet att hans företrädare, stadens förste borgmästare Axel Kuffschinoff varit flerfaldig finländsk mästare och rekordhållare på korta och medellånga distanser? Det framgår vidare ur ÅIDS historik att Axel Kuffschinoff deltog i ett 100-meterslopp med svenskt deltagande i Mariehamn 1925. Under loppet "låg vår borgmästare bra till, men en hund rusade i benen på K. och förstörde loppet för honom". Efter denna märkliga tävling lade Kuffschinoff spikskorna på hyllan för gott.

Bland landskapets högsta företrädare har idrottsintresset varit påfallande stort. Vårt nuvarande lantråd Roger Jansson från Mariehamn har seglat H-båt med framgång och även varit friidrottare. Till Janssons meriter kan DM-rekord i tiokamp 1963 nämnas. Lars "Lasse" Wiklöf är

en annan framstående friidrottare. Hans namn förekommer i ÅIDS resultatlistor för första gången 1963 när han slog nytt rekord i höjd vid distriktsmästerskapen i Karis. År 1964 satte Lasse Wiklöf nytt SFI-rekord i stavhopp för juniorer med resultatet 430. Det kan tilläggas att Roger Jansson och Lasse Wiklöf kom in som nya namn samtidigt i stadsfullmäktigevalet 1971.

Listan på stadsfullmäktige- och stadsstyrelseledamöter som arbetat energiskt för idrotten långt efter att deras egen karriär är över, eller enbart av intresse, kunde göras lång. Engagemanget inom politiken har också burit långt och genererat ansevärda belopp till sportens och idrottens främjande.

Som framgått av denna översikt, har satsningen på juniorsport- och idrott varit betydande. Att återväxten varit god, bevisades inte minst vid de första så kallade öspelen på Isle of Man sommaren 1985. De åländska deltagarna tog nio guld-, två silver- och fyra bronsmedaljer. Ännu bättre lyckades Hämningarna som arrangörer och deltagare vid Åland Island Games i juni 1991, med Mariehamn som värdort. Åland blev totalvinnare med 23 guldmedaljer, 24 silver och 12 brons, ett resultat som självfallet sporrade till nya sanningar på elitidrott, men - det hör nittioalets idrotthistoria till.

# MELLAN TVÅ JUBILEER

Det är feststämning i Mariehamn på kvällen den 31 december 1960. Mellan tre- och femtusen stadsbor och blivande stadsbor har samlats på Torget och nedanför stadshuset för att vänta in tolvslaget. Facklorna brinner, men förmår knappt värma mer än ett fåtal i den kalla ostliga vinden. Bland de församlade finns en 89-årig ytternäsdam "som prompt vill se till att hon blir riktigt inkorporerad", enligt tidningen Ålands reporter.

Själv har jag ett mindre angenämt minne av den här kvällen. Vi hade samlats ett gäng ungdomar i Societetshuset för att få in inkorporeringen, hundraåringen Mariehamn och till någon del Societetshusets 90-års jubileum, samt naturligtvis nyårsafon. Nu stod vi på Torget för att invänta tolvslaget med klockringning, salut, tal och fyrvärkeri. Stämningen var uppsluppen men samtidigt högtidlig. Då kom stadens nytunnade polismästare till häst och i full officersmundering och röt att vi skulle vara tysta. Jag som stod ytterst på trottoarkanten fick en knuff från den påträngande folkmassan och var mycket nära att hamna framför den ångande, fragande och hårt tyglade hästen. Mariehamnarna var inte vana vid sådana fasoner och händelsen lade sordin på stämningen. Vi återvände in i värmen och gemenskapen i Societetshuset, det utväxlades förlovningsringar i kamratkretsen och skålar för framtiden.

I sitt tal från stadshusets balkong påminde borgmästare Axel Kuffschinoff om skillnaden mellan de två märkeshändelserna, inkorporeringen och stadens hund-

raårsjubileum. Han sade; "Inkorporering- en för blickarna enbart framåt mot det som skall komma, medan stadens sekeljubileum ger anledning till tillbakablickar".

Fastän nyårsdagen 1961 inföll på en söndag, håll man för första och troligen enda gången i stadens historia ett så kallat festplenium i stadshusets festsal. Stadsdirektör Aron Häggblom höll mycket riktigt ett återblickande anförande och det lästes upp avsnitt ur fundamentsbrevet. På tidningen Ålands redaktion satt journalisten Bobi Sourander på ett verkligt "scoop". Han hade nämligen upptäckt att stadens födelsedag firades på fel datum. Men för att inte störa de kommande festligheterna och för att visa lojalitet mot Mariehamns stad, publicerades nyheten först efter den 21 februari.

Enligt Souranders källa i riksarkivet, utfärdade kejsar Alexander II grundläggningsreskriptet, enligt rysk tideräkning den 27 januari 1861. I Finland inföll detta datum den 8 februari. Som om dessa förvecklingar inte skulle vara nog, lär senarens fundamentsbrev vara daterat den 20 februari, men har av misstag noterats i avskriften till det datum som vi officiellt firar - den 21 februari 1861.

Bobi Sourander avslutar sin artikel med en uppmaning till korrigerig vid nästa sekeljubileum, alltså 2061. Vi fick alltså en ordentligt tilltagen respekt. Frågans komplicerade och allvarliga karaktär kräver god betänketid, eftersom det kan uppstå politiska dispyter om vilket av de fyra datumalternativen som skall gälla efter år 2061.

Men vi återvänder till jubileumsåret



Mariehamns frivilliga brandkårs traditionsenliga parad 1 maj 1961.  
Foto Folke Rostén. Ålands museum

1961 med presidentbesök, medborgarfest, parader, jubileumsregatta och så vidare. Professor Matts Dreijer har rätt ingående berättat om både stora och små märkeshändelser i början av året i sitt avsnitt "Händelser och hägkomster" i förra delen av stadens historia. Ett utdrag från festligheterna i Societetshuset den 21 februari får illustrera Dreijers oefterhärmliga formuleringar. Han skriver:

*"Musiken spelade upp till dans och dansen gick över den blänkande parketten medan damernas toaletter avteknade sina vågade profiler mot herrarnas frackar. Ordnar klitrade och ögon glittrade i kapp med blänket från guld- och juvelsmycken, medan luften fylldes av dämpat sorl och kvinnoskratt. Åtskilliga timmar in på stadens andra sekel lämnade de sista gästerna den lysande och odödliga galabanketten på Societetshuset.*

*Medan stadens ledande män och honoratiores, högre tjänstemän, skeppsredare, köpmän och fastighetsägare med damer åt och dansade*

*på Societetshuset, dansade och log det unga Mariehamn på balen i stadshuset, där glädje och lycka blommade lika trivsamt som i de äldres krets".*

Matts Dreijer nämner en "våldig kristallskål" som staden fick i gåva 1961 från Stockholms stad. Men det är kanske inte de storstilade och svårplacerade presenterna som värmer en hundraåring mest. Jag tänker närmast på Valborg Jokinens donation av tre små målningar med motiv från 1870-talets Mariehamn, utförda av Anders August Jansson och August Plantin. Valborg Jokinen var dotter till stadens populära postmästare Uno Godenhjelm och dotterdotter till den något mindre populära tullförvaltaren Carl Johan Calonius, en av Mariehamns urmedborgare. I vitrinen i stadshusets foaje finns en gåva från medeltidsstaden Visby till den unga nävorten Mariehamn. Det är en liten replik av den innerligt vackra "Mater Dolorosa" från Oja kyrka på Gotland. Mariastatyn är ett av

de förnämligaste medeltida konstverken i Norden, både i original och som välgjord kopia.

På 1970-talet upprättades nya vänoerts-kontakter i Norden, med början i danska Slagelse, Torshavn på Färöarna och Kopavogur på Island. Från tidigare fanns Visby-senare Gotlands kommun- och Lomonosov i dåvarande Sovjetunionen.

Mariehamns 120-års dag firades i arbetets tecken som det brukar heta, men inför 125-års jubileet hade kulturnämnden föreslagit ett publikt evenemang för varje månad under året, med undantag av april.

Jubileumsfesten i stadshuset blev en positiv tillställning, fastän alla tal och uppvaktingar medförde att festpubliken gick mista om det stora fyrverkeriet som avfyrades från stadshusets tak på utsatt tid. Vid festen utdelades för första gången pris till fem gårdsägare ur stadsbildsfonden. I motiveringen framhölls att pristagarna genom restaurering och nybyggnation hade bidragit till att bibehålla den genuina stadsbilden i Mariehamn. I stället för traditionella föremål och gåvor, tog landskapet och kommunerna tillfället i akt att göra inbetalningar till stadsbildsfonden.

Självstyrelsedagen den 9 juni 1986 firades till en början på sedvanligt sätt med uppvakting vid Julius Sundbloms staty. I landskapets festligheter deltog landets samtliga landshövdingar och inrikesministern, som råkade befinna sig i Mariehamn av andra skäl, medan staden stod som värd för sina vänoertsgäster. På kvällen anordnade kulturnämnden stor karneval med dans och servering på Torget. Den gräddtår som serverades var 7,8 meter lång, prydd med inskriptionen "Mariehamn 125 år" och tog slut inom en halv timme. I det långa karnevalståget deltog bland annat vänoertsrepresentanter och stadsfullmäktigeledamöter i grannt utstyrda hattar.

Lokaltidningarna slog upp evenemangst stort i artiklar och ledare. Och visst var

det en minnesvärd och glad folkfest, men inte den första karnevalen i Mariehamn, som en reporter hävdade. Efter sekelskiftet 1900 hölls sjuosvarkarnevaler inom badortsetablissemanget, dock av ganska privat karaktär, men desto mer publikvänliga var JC-karnevalerna på Lilla holmen på 1970-talet. Midsomrardagen 1961 svarade Mariehamns teaterförening för en jubileumskarneval och i 1986-års upplaga deltog både nya och gamla föreningsmedlemmar.

Mellan de två jubileumsåren ligger en period utan motstycke i stadens historia. Fastän perspektivet kan tyckas vara kort, är det enligt min mening under 1970-talet som de största förändringarna sker. De nya stadsdelarna i norr och söder byggdes ut, befolkningssiffrorna såg lovande ut och arbetslöshet var ett närmast okänt begrepp tack vare färg- och turistnäringens expansion. Kvinnorna gjorde inbrytningar i politiken och kulturens träd sköt nya friska skott.

Under 1970-talet förändrades också umgängestonen mellan stad och landsbygd. Periodens inledning präglades av konflikten mellan lantrådet Martin Isaksson och landstingets talman Thorvald Eriksson. Oenigheten berörde inte direkt staden, men bidrog förmodligen i förlängningen till att bygga upp murar mellan staden och landsbygden.

Inför bildandet av Åländsk center uttalade sig en av "stiftarna" på följande sätt: "Vi på landsbygden, oberoende av yrke eller befattning, bör nu hålla ihop för att kunna hävda landsbygdens intresse gentemot stadens växande inflytande". Tolkningen av de båda begreppen samhällsbalans och tillväxt har kastat sin slagskugga över det konstruktiva samarbetet över kommungränserna sedan mitten av 1970-talet.

I Hasse Svenssons intervju bok inför självstyrelsens 75-års jubileum, är nuvarande lantrådet Roger Jansson den enda som uttalar sig i denna fråga. Roger Jansson



Karnevalståget på självstyrelsedagen den 9 juni 1986. Foto Niklas Kjeldsen

# KÄLLOR OCH LITTERATUR

kom in i landstinget 1979 och säger bland annat: "I ekonomiska rådet stötte jag på motsättningen mellan landsbygd och stad. Starka personliga motsättningar med rötter i 50- och 60-talen levde kvar. Den stora konflikten gällde förhållandet stad-landsbygd. Landsbygdens politiker upplevde stadens expansion på 70-talet som ett hot".

Roger Jansson nämner de två landsbygdspolitikerna Karl-Gunnar Fagerholm och Folke Woivalin, som "ville främja en utjämning av motsättningarna" och säger att "utjämningen har varit en långsam process. Under mina fyra första år i landstinget kom vi inte alls framåt. Men i dag (1997) är motsättningen stad-landsbygd nästan borta".

Arvet från 1960-talets hierarkiska planeringstänkande präglade förändringarna i Mariehamns stadsbild under 1970-talet. När de styrande entligen tog ett fast grepp om stadsrodret i början av 1980-talet, så hade grävskoporna redan matat sönder oersättningsbara delar av mariehamnarnas kulturarv.

I Nya Ålands jubileumsnummer den 20 februari 1986 ingår en artikel som belyser begreppet arv i mindre abstrakt form. Läraren Torolf Dahlblom och dottern Carolyn presenteras som ättlingar i nionde och tionde led till den första bonden på Norrgårds i Övernäs. Matts Mattsson innehade hemmanet 1706 och får och dotter Dahlblom står på den plats mellan hotell Arkipelag och självstyrelsegården, där anfaderns torp och beteshage låg för 280 år sedan. Själva bondgården var belägen på berget där stadshuset nu står. Det var Torolf Dahlbloms morfar Walter Sjöblom som skrev de första delarna av Mariehamns stads historia så familjen Dahlblom har en grundmurad hemortsrätt i sin stad.

Stadsfullmäktiges ordförande Klas Eklund hade 22 år i stadsfullmäktige bakom sig, innan han lämnade politiken, då han höll sitt hälsningsanförande på jubileumsfesten 1986. Han jämförde stadens histo-

ria med ett människoliv som kan indelas i olika faser och sammanfattade utvecklingen i Walter Sjöbloms anda med orden: "Av en liten fattig by med gråa stugor har det vuxit fram en stad som pulserar av liv, kultur och samhällelig vitalitet".

Landstingets talman Sune Carlsson tog i sitt tal på jubileumsfesten fasta på vikten av växelverkan mellan stad och landsbygd. Han berörde också det nära samarbete som till helt nyligen funnits mellan landskaps- och stadsförvaltningen och avsåg med detta att man samsats om utrymmena i stadshuset i "nästan 40 år". Det kan tilläggas att staden stått som landstingets hyresvärd längre än så. Alltsedan självstyrelsens tillkomst 1922 hade landstinget varit inhyrt i stadens societetshus och mellan 1939 och 1978 i stadshuset. Landstinget höll sitt sista plenum i stadshuset den 25 april 1978, innan flyttningen till självstyrelsegården.

Från och med 1978 kunde staden för första gången bestämma över sitt eget hus. Den förre *stadsjånaren*, som fick den mera tidsenliga titeln vaktmästare 1971, behövde inte längre flytta stadsvapnet från sin givna plats i stadshusets festsal, så som alltid skett inför landstingets sammankomster, då landskapsvapnet symboliskt fick markera självstyrelsens status.

I sitt hälsningstal på 125-års festen berörde stadsfullmäktiges ordförande Klas Eklund också stadens framtid. Han betonade närmiljöns och livskvalitetens betydelse för den enskilda människan och hur dessa värden kan bibehållas jämsides med byggnadsutvecklingen. Närmedokratin och byalagstanken, som Klas Eklund också tog upp, var begrepp som inte existerade i politikernas och samhällsplanerarnas föreställningsvärld 25 år tidigare, men som efter hand hade utvecklats och fördjupats hos den enskilda människan i hennes vardagstillvaro. Och - kanske vi då och då behöver påminnas om devisen: Vår stad-bra att leva i.

## Otryckta källan

Lindfors, Harry; Återblick på den sociala utvecklingen i Mariehamn under tiden 1 januari 1952 - 31 oktober 1969, samt den framtida planeringen intill utgången av 1976. Stencil.  
Procopé, Susanne; Byggnadskydd och byggnadsvård i Mariehamn och på Åland. Pro gradu avhandling i konsthistoria vid Helsingfors universitet 1996.  
Sanders, Ragna; Mariehamns Marthaförening 75 år. Mariehamn 1988.

## Mariehamns stad:

Stadsstyrelsens protokoll 1961-1986.  
Stadsfullmäktiges protokoll, valda utsnitt.  
Verksamhets- och årsberättelser 1961-1986.  
Budget för Mariehamns stad, valda årgångar.  
Diverse informationsblad och broschyrer

## Ålands landskapsstyrelse:

Landskapsstyrelsens berättelse till Ålands landsting 1961-1986  
Stenografiska protokoll  
Åländsk utredningsserie

## Tidningar:

JCI jubileumsvinkling 1964-1979.  
Norra förorten  
Nya Åland  
Tidningen Åland  
Vår turism

Ålands handelskammare, årsböcker 1960-1972

## KÄLLOR

Ålander, Rainer; En sorts frihet. Helsingfors 1974.  
Alberius, Kiki; Från kollämpare till kavaljer. Mariehamn 1992.  
Beckman, Tor; Prosterikrönika. *Samt Olof 1961*. Mariehamn.  
Borg, Tyra; Guld- och silversmeder i Finland 1373-1873. Malmö 1972.  
Ekström, Kjell; Biohistoria. *XII februari-april 1985*. Mariehamn.  
Ekström, Kjell; Mariehamn med konstnärsögon. *Radar 1997:2*. Mariehamn.  
Eliasson, Torbjörn; Befolkning och ekonomi. Kommunplaneringskommittén. Mariehamn 1972.  
Falck, Ole; Byggare och byggnader i gamla Mariehamn. Mariehamn 1979.  
Finland, uppslagsverk. Borgå 1985.

Fonsell, Ollie; Med grönvitt till division I. Mariehamn 1977.  
 Fougestedt, Gunnar; Ålands befolkning och dess framtid. *Ålämningarna och deras näringsliv*, U.o. 1969.  
 Harberg, Justus; Åländsk sjöfart med maskindrivna fartyg. Mariehamn 1995.  
 Harberg, Justus och Kåhre, Georg; Ålands Redarförening r.f. 1934-1959. Tampere 1984.  
 Holmberg, Johnny; Mariehamn. Mariehamn 1961.  
 Hågerstrand, Yngve; Några minnen från färjepoken. *Sjöhistorisk årskrift för Åland 1996-97*. Mariehamn 1997.  
 Jaatinen, Stig; Den ekonomisk-geografiska profilen. *Ålämningarna och deras näringsliv* U.o. 1959.  
 Jansson, Harry och Byman, Nils; Ålands Idrottsdistrikt 50 år. Mariehamn 1972.  
 Kåhre, Georg; The Last Tall Ships. Gustaf Erikson and the Åland Sailing Fleets 1872-1947. London 1977.  
 Kåhre, Georg; Söndag i världen. Dikter valda av Gus Widön. Lovisa 1983.  
 Mariehamns stads historia 1911-1961. Helsingfors 1962.  
 Mariehamns stadsbibliotek 75 år. Mariehamn 1998.  
 Mattsson-Eklund, Benita; Medborgarinstitutet i Mariehamn 50 år. Åbo 1997.  
 Mattsson-Eklund, Benita; 100 år med Åland. Mariehamn 1991.  
 Mäkelä, Charlotte; Åland - glimtar genom frimärken. Mariehamn 1994.  
 Mörn, Paul; Från lanthandel till varuhus - några uppgifter om släkten Seipell (Zeipel) på Åland. *Åländsk Odling 1993*, Mariehamn.  
 Nervander, Emil; Sommarresor på Åland. Mariehamn 1983.  
 Obscura 20 år. Vasa 1996.  
 Radloff, Fredric Wilhelm; Beskrifning öfver Åland. Åbo 1975.  
 Rasmusson, Torkel; Resan till Åland. Stockholm 1980.  
 Roslin, Bertil och Lindholm, Kaj; Huvudstad i självstyrelse örike? Mariehamn 1982.  
 Salminen, Sally; Uppmärksamhetsresan. Helsingfors 1966.  
 Sjöblom, Walter; Mariehamns stads historia 1861 - 1911. Mariehamn 1964.  
 Sjöhistorisk årskrift för Åland 1988-89. Mariehamn 1990.  
 Skogsjö, Håkan; Ålands sjöfartsmuseum. Karlstad 1991.  
 Snellman, Stefan; Går förkunnelsen fram? *Sanct Olof 1984*, Mariehamn.  
 Snellman, Stefan; St Görän i kamp för sin brud. *Sanct Olof 1996-97*, Mariehamn.  
 Stenmark, Anders och Gren., Björn; Det åländska undret. Stockholm 1973.  
 Sundberg, Erik; Läsarägda Nya Åland 5 år. Mariehamn 1986.  
 Sundberg, Fredrika; Ålands Idrottsdistrikt 1972-1996. Mariehamn 1998.  
 Svensson, Hasse; Åland från insidan. Helsingfors 1997.  
 Weber, Kurt; Ålands museum 50 år. *Åländsk Odling 1984*, Mariehamn.  
 Widen, Gustaf; Syrenbacken. Borgå 1980.  
 Ålands köpmannaförening 25 år. Mariehamn 1952.

## LITTERATUR

Abrahamsson, Sten-Erik; Lära sig spelet. *Åländska skrivare 4*, Mariehamn 1983.  
 Abrahamsson, Sten-Erik; De vita skorna. *Åländska skrivare*, Mariehamn 1978.  
 Acke, J.A.G; Osannolika historier. Stockholm 1919 och Mariehamn 1984.  
 Ahlerup, Anders; Apollo III. Solna 1988.  
 Andersson, Jan; Glasväggen. Mariehamn 1967.  
 Andersson, Jan; Ljusflagor. Mariehamn 1977.  
 Benz, Ernst; Nya religioner. Borås 1973.  
 Dreijer, Matts; Genom livets snårskog. Mariehamn 1984.  
 Dreijer, Matts; Ålands självstyrelse. Mariehamn 1972.

Dreijer, Matts; Det åländska folkets historia från stenåldern till Gustav Vasa. Mariehamn 1979, 1984.  
 Eriksson, Ebba; Teaterföreningen i Mariehamn 70 år. Mariehamn 1985.  
 Ab Mathias Eriksson. Mariehamn 1988.  
 ...folket kan företa sig att vakna. Ålands socialdemokrater 75 år. Mariehamn 1981.  
 Grönstrand, Lars; Åländska skeppsporträtt i ord och bild. Mariehamn 1978.  
 Harberg, Jens och Görän; Ålands natur. Mariehamn 1970.  
 Helander, Lena & Johansson, Anders; Möte med religioner. Stockholm 1987.  
 Holm, Nils G; Tungotal och andedop. Uppsala 1976.  
 Holm, Nils G. och Söderlund, Bertil; En hamn ytterst i havet. Åbo 1987.  
 Jansson, Sixten; Jag jobbade på Socis. *Åländska skrivare 3*. Mariehamn 1978.  
 Koivistoinen, Eino; Gustaf Erikson. Putjelaivojen kuningas. Borgå 1982.  
 Kulves, Håkan och Harberg, Görän; Skärgård - sammanbrott eller utveckling? Borgå 1971.  
 Kåhre, Karl; Ålands sjöfartsmuseum. Mariehamn 1982.  
 Liewendahl-Lindblom, Regina; Segelskepp i ord och bild. Mariehamn 1985.  
 Mariehamn. Bildverk. Södertälje 1983.  
 Mattsson-Eklund, Benita; Mariehamns sängkör 1938-1988. Mariehamn 1988.  
 Olsson, Gits; Gits guide till Åland. Trelleborg 1974.  
 Procopé, Susanne; Skulpturerna kring Esplanaden i Mariehamn. *Åländsk Odling 1995*, Mariehamn.  
 Remmer, Christina; Carl Johan Caloniuss - en tullare i tiden. *Åländsk Odling 1984*, Mariehamn.  
 Remmer, Christina; Krönika kring ett badhus. Helsingfors 1989.  
 Remmer, Christina; Krönika omkring ett societetshus. Mariehamn 1983.  
 Remmer, Christina; Mirarnar. Mariehamn 1996.  
 Salminen, Johannes; Ålandskungen. Mariehamn 1979.  
 Sundberg, Erik m.fl.; Ålands sommaruniversitet - en återblick. Mariehamn 1989.  
 Sundberg, Jan; Åländska segelsällskapet 1897-1947. Mariehamn 1947.  
 Sundblom, Adele; Teaterföreningen i Mariehamn 70 år. Mariehamn 1965.  
 Svensson, Björn O; De sista fraktseglarna. Lund 1982.  
 Svensson, Hasse; Rederiet på riktigt. Birka Line Ab 25 år. Mariehamn 1996.  
 Saynevirta, Heikki; Åland. Bildverk. Helsinki 1983.  
 Viking Line 25. U.o. 1983.  
 Ålands konstförening 1953-1978. Mariehamn 1978.  
 Ålands sjöfartsläroverk 1868-1968. Mariehamn 1968.  
 Ålands sång- och musikförbund. Historik 1926-1976. Mariehamn 1977.  
 Ålandsboken. Värnamo 1987.  
 Ålandsturismen förr och nu. Mariehamn 1980.

# STADSFULLMÄKTIGE 1961 - 1986

Ahlstrand, Svea, rederitjänsteman	1964 - 1967	Holmström, Åke, folkskoleföreståndare	1961 - 1964
Andersson, Nils, sjökaptän	1963	Hägglblom, Anton, skeppsredare	1961 - 1963
Andersson, Ture, maskinmästare	1961 - 1963	Hägglblom, Carl M., postföreståndare	1982 - 1983
Andersson-Halling, Yvonne, biblioteksamanuens	1976 - 1979	Isaksson, Martin, vice häradshövding	1964 - 1966
Arvidsson, Viktor, ekonom	1961 - 1971	Jansson, Christer, vice häradshövding	1978
Aspback, Åke, ritare	1961 - 1971	Jansson, Ragnhild, biblioteksbiträde	1972-1975
Backman, Erik, urmakare	1961 - 1963	Jansson, Roger, VD	1972-1975, 1980-1984-
Bamberg, Karin, lektor	1976 - 1979	Johansson, Birgitta, sjuksköterska	1984-
Bamberg, Olof, distriktsombudsman	1964 - 1967	Johansson, Regina, fru	1975-1979
Bamberg, Åke, ekonomichef	1972 - 1974	Johansson, Sven-Erik, VD	1964-1980, 1984-
Berg, Otto, folkskoleföreståndare	1961 - 1967	Kalmer, Anton, köpman	1964-1967
Blom, Maj-Lis, hälsosyster	1964 - 1967	Karlsson, Fridolf, tullinspektör	1966-1971
Carlsson, Curt, vice häradshövding	1964 - 1971	Karlsson, Gunilla, banktjänsteman	1980-1983
Clemes, Kjell, direktör	1978 - 1979	Karlsson, Karl, kommisarie	1968-1979, 1984-
Dahlblom, Annemi, vice häradshövding	1961 - 1964	Karlsson, Lennart, vice konsul	1961-1967
Dahlman, Nils, vice häradshövding	1961 - 1971	Karlsson, Roald, timmerman	1984-
Danielsson, Jarl, avdelningschef	1961 - 1963	Karlsson, Ingmar, ekonomichef	1980-
Danielsson, Sigurd, lots	1961 - 1967	Kulves, Håkan, FL	1972-1975
Donner, Patrick, vice häradshövding	1984-	Lemberg, Sven, direktör	1966 - 1975
Eklund, Klas, bankdirektör	1964 -	Lemquist, Gunnar, rektor	1972 - 1975, 1984 -
Ekström, Eric, jordbruksinspektör	1964 - 1967	Lindbäck, Peter, jur. kand.	1984 -
Eliasson, Marianne, personalchef	1973 -	Lindfors, Sven-Olof, lantmätare	1980
Eriksson, Birgitta H., hälsovårdsledare	1984 -	Lindholm, Birger, arbetsledare	1972 - 1975, 1984
Eriksson, Hugo, byggnadsentreprenör	1970 - 1971, 1975.	Lundberg, Klas-Erik, överläkare	1976 - 1979
Flodin, May, hälsovårdare	1980 - 1983	Lundqvist, Erik, radiotelegrafist	1964 - 1985
Granskog, Viking, diplomekonom	1961 - 1963, 1972 - 1979	Lundqvist, Dick, ekonomiemagister	1976 - 1983
Grönberg, Fjalar, apotekare	1961-1979	Lundqvist, Fraenck, skeppsredare	1967 - 1971
Grönroos, Hugo, rektor	1961 - 1969	Lönn, Rainer, direktör	1976-
Gustafsson, Siv, skolekonom	1972-1975	Mansnerus, Sigurd, tekniker	1972-1975
Heinonen, Sven-Erik, tekniker	1976 - 1979, 1984 -	Hansson, Inger, arkivsekreterare	1976 -
Hellén, Karl, arbetare	1964 - 1967	Mattsson, Knut, bankdirektör	1976-1977
Holmberg, Stig, banktjänsteman	1968 - 1980	Mårtensson Jean-Erik, predikant	1968-1970
		Nilsson, Per-Ole, typograf	1975
		Nyman, Sverker, redaktör	1972 - 1974
		Pettersson, Sven, lärare	1970 - 1975
		Porko, Lars, VD	1980 - 1983
		Rask, Erik, bankdirektör	1968 - 1983
		Remmer, Olav, rektor	1980, 1984 -
		Sanders, Ragna, fru	1964 - 1983
		Smulter, Karl-Erik, rektor	1984 -
		Snellman, Ann-Christin, polmag.	1976 - 1983
		Strand, Christer, tekniker	1980 -
		Strandberg, Siv, bankekonom	1980 -

Sundback, Barbro, psykolog	1980 -
Sundberg, Göte, rektor	1968 -
Sundlöf, Gunnar, snickarmästare	1972-1983
Suominen, Alf, övermaskinmästare	1968 - 1971
Sölgen, Helge, diplom köpman	1968 - 1971
Tuominen, Pekka, diplomekonom	1984 -
Tornroos, Eva, merkant	1980 - 1981, 1985 -
Wiklöf, Lars, redaktör	1972 - 1983
Öberg, Mirjam, hälsovårdare	1976 -

## STADSSTYRELSEN 1961 - 1986

Andersson, Peter, FE, lärare	1984 -
Arvidsson, Viktor, ekonom	1962- 1963
Borenius, Harry, rederitjänsteman	1969 - 1974
Carlberg, Max, vice häradshövding	1976 - 1979
Carlsson, Curt, bankdirektör	1963 - 1968
Danielsson, Karl-Evert, försäljare	1964 - 1968
Donning, Stig, sjökaptän	1982 -
Eklund, Klas, bankdirektör	1967 - 1971
Eklund, Maj-Len, terapeut	1985 -
Eliasson, Thor-Alf, VD	1972-
Eriksson, Birgitta H. hälsovårdsledare	1980-1981
Eriksson, Göran, byggmästare	1961 - 1963
Fagerlund, Bertel, lantmätteriingenjör	1961
Flodin, May, hälsovårdare	1976 - 1979
Granskog, Viking, diplomekonom	1957-1967
Grönberg, Fjalar, apotekare	1953-1966
Hannusas, Anita, sjukvårdsledare	1980 -
Harberg, Jens, jakt- o. naturvårdskonsulent	1976-1977
Heinonen, Sven-Erik, telemontör	1978 -
Holmberg, Stig, banktjänsteman	1979 -
Häggbloom, Aron, stadsdirektör	1955 - 1978
Jansson, Ragnhild, biblioteksbiträde	1980-
Johansson, Regina, fru	1972 - 1975
Karlsson, Alfons, övermaskinmästare	1973-1975
Karlsson, Arne, lärare	1984 -
Lemberg, Sven, direktör	1969 - 1971
Lemquist, Gunnar, rektor	1972 - 1974
Lindholm, Birger, vägmästare	1962 - 1971
Lindholm, Christer, byggmästare	1972 - 1981
Lundqvist, Fraenk, skeppspredare	1955 - 1968
Lönnqvist, Lars, stadsdirektör	1978 - 1979

Porko, Lars, VD	1982 - 1984
Remmer, Olav, rektor	1976 - 1981
Sanders, Ragna, fru	1969 - 1971
Selenius, Lars	1961
Sundberg, Göte, rektor	1974 - 1975
Sundlöf, Gunnar, snickarmästare	1969 - 1975
Toivonen, Raimo, radiotelegrafist	1984 -
Törnroos, Eva, merkonom	1982 - 1984.

## ORDFÖRANDE I STADENS NÄMNDER OCH DIREKTIONER 1961 - 1986

### Lagstadgade nämnder

#### *Befolkningsskydds nämnden*

Sune Lundberg	1961 - 1967
Bo Lindholm	1968 - 1975
Georg Wideman	1976 - 1983
Kurt Åberg	1984-

#### *Biblioteks nämnden*

Viktor Arvidsson	1968 - 1970
Carl Ramsdahl	1970
Gunnar Lemquist	1971 -

#### *Brandnämnden*

Hugo Eriksson	1959 - 1967
Sven Kommonen	1968 - 1979
Rolf Kalm	1980 - 1983
Erik Sjölund	1984-

#### *Byggnadsnämnden*

Bjarne Olofsson	1976 - 1979
Patrick Donner	1980-

#### *Förmyndarnämnden*

Alf Carlsson	1968 - 1969
Bengt Öfverström	1970 - 1979
Henrik Gustafsson	1980 - 1982
Peter Lindbäck	1983
Ann-Christin Snellman	1984 -

#### *Kultur nämnden*

(Sammanställare 1967-1968)

Helge Sölgén	1958 - 1971
Solveig Erikson	1972 - 1975
Christina Remmer	1980 - 1983
Vigmar Karlsson	1984-

#### *Lantbruks- och skogs nämnden*

Matts-Erik Ceder	1972 - 1979
Hilding Mattsson	1980-

#### *Medborgarinstitutets direktion*

Hugo Grönroos	1961 - 1966
Eric Ekström	1967 - 1983
Stina Colerus-Nordlund	1984 - 1986
Eleanor Lindholm	1986 -

#### *Nykterhetsnämnden*

Erik Backman	1954 - 1971
Gustav Karlberg	1972 - 1975
Lennart Sundblom	1976 - 1983
Stig Dahlen	1984-

#### *Skolnämnden*

Inger Mattsson	1974 - 1979
Birgitta Eriksson	1980-
<i>Grundskolerådet</i>	
Bengt Hellsten	1976 - 1979
Åke Holmberg	1980 - 1987

#### *Övernäs högstadieskola*

Sven-Olof Lindfors	1984-
--------------------	-------

#### *Strandnäs högstadieskola*

Malja-Liisa Mikkola	1984-
---------------------	-------

#### *Socialnämnden*

Hilmer Eriksson	1960 - 1965
Martin Isaksson	1966
Rudolf Söderlund	1967 - 1975
Roger Jansson	1976 - 1979
Inger Mattsson	1980 -

#### *Ungdomsnämnden*

Viking Granskog	1957 - 1967
Bo Berg	1968 - 1971
Georg Söderlund	1972 - 1976
Marianne Vesterlund	1976 - 1979
Margareta Granlund	1980 - 1983
Tage Silander	1984-



# Statistiska uppgifter 1961 - 1986

Frivilliga nämnder:		<i>Trafikplaneringsutskottet</i>	
<i>Bostadsnämnden</i>		Harry Karlsson	-1984-
Birger Lindholm	1980-		
<i>Fritidsnämnden</i>		<i>Turistnämnden</i>	
John Lemberg	1970 -1979	Fjalar Grönberg	1968 - 1971
Raimo Toivonen	1980 - 1983	Sven-Erik Johansson	1972 - 1975
Sven-Erik Heinonen	1984 -	Jarl Danielsson	1976 - 1983
		Henrik Nordström	1984-
<i>Hamnämnden</i>		<i>Trobergshenunets styrelse</i>	
Max Carlberg	1971	Jan-Erik Lindfors	1968 -
Åke Bamberg	1972 -1973		
Bengt Hellsten	1979, 1975	<i>Vänortsnämnden</i>	
Stig Holmberg	1976 - 1983	Karl-Göran Eriksson	1976 - 1979
Dick Lundqvist	1984 -	May Flodin	1980 - 1983
		Eleanor Lindholm	1984-
<i>Musikintitetsutskottet</i>			
Lennart Sundblom	1984-		
<i>Personalnämnden</i>		<i>Kommunförbund</i>	
Torbjörn Eliasson	1976 -1980	Förbundsfullmäktige för Grelsbysjukhus, Aron Häggblom ordförande till och med 1983	
Helge Ruohonen	1980 -1983	Ålands mentalvårdsförbund, Olav Remmer ordförande från 1984 -	
<i>Pommernnämnden</i>		<i>Förbundsfullmäktige för Ålands folkhälsoförbund, ordförande Thor-Alf Eliasson 1980 - Mariehamns hälsonämnd, Erik Lundqvist, ordförande</i>	
Göte Sundberg	1971 - 1973		
Karl Kähre	1973 - 1982		
Sven Nordlund	1982-		
<i>Skönhetsnämnden</i>		<i>Nämnder och direktioner som upphört efter 1961:</i>	
Tor Wiklund	1952 - 1968	Lönenämnden, se Personalnämnden	
Nils Byman	1969 -1975	Arbetspliktsnämnden	
Carl M. Häggblom	1976 -1979	Idrottsnämnden, se Fritidsnämnden	
Karl-Göran Eriksson	1980 1983	Sysselsättningsnämnden	
Runar Lönnblad	1984-	Företagsnämnden	
<i>Stadsplaneringsutskottet</i>		Yrkeslärlingsnämnden	
Lars Lönnqvist	1967 -1975	Kolonisationsnämnden	
Sven-Olof Lindfors	1976 - 1979	Biblioteksstyrelsen, se Biblioteksnämnden	
Sven-Erik Johansson	1980 - 1983	Sjukförsäkringsbestyrelsen	
Siv Strandberg	1984 -	Inkvarteringsnämnden	
<i>Tekniska nämnden</i>		Centralnämnden	
Karl-Johan Edlund	1972 - 1979	Folkskoledirektionen, se Skolnämnden	
Alf Suominen	1980 - 1983		
Christer Strand	1984 -		

År	Invånare 31.12	Uttaxering, penni per skattöre	Skattören'		Totala utgifter		Budgetlån		TI 5 I
			1000 st	Per inv.	1000 mk	Per inv.	1000 mk	Per inv.	
1961	7.023	10,50	15.800	2.200	4.300	600	1.800	300	141
1962	7.218	10,50	17.800	2.500	5.000	700	1.900	300	147
1963	7.465	11,00	20.000	2.700	5.800	800	2.000	300	154
1964	7.710	11,00	22.300	2.900	1.800	1.000	2.600	300	170
1965	7.978	11,00	27.000	3.400	9.500	1.200	3.900	500	178
1966	8.158	11,00	29.400	3.600	9.900	1.200	5.300	600	185
1967	8.326	11,50	32.800	3.900	10.800	1.300	8.000	1.000	195
1968	8.512	12,00	37.000	4.400	11.900	1.400	9.300	1.100	212
1969	8.674	13,50	42.400	4.900	13.000	1.500	9.500	1.100	217
1970	8.546	14,50	50.500	5.900	15.900	1.900	9.200	1.100	223
1971	8.766	15,50	57.400	6.500	20.100	2.300	9.800	1.100	237
1972	9.076	15,00	72.000	7.900	22.200	2.400	12.300	1.400	254
1973	9.316	15,50	75.400	8.100	27.700	3.000	11.500	1.200	284
1974	9.512	15,50	90.900	9.600	29.700	3.100	10.900	1.100	333
1975	9.550	16,00	121.400	12.700	41.600	4.400	11.700	1.200	392
1976	9.566	16,00	130.800	13.700	49.200	5.100	12.600	1.300	449
1977	9.579	16,00	147.600	15.440	60.800	6.300	11.500	1,200	506
1978	9.550	16,00	170.700	17.900	82.500	8.600	17.200	1.800	544
1979	9.538	16,00	182.500	19.100	93.400	9.800	20.500	2.100	583
1980	9.553	16,00	210.000	22.000	108.000	11.300	26.300	2.700	651
1981	9.606	16,00	230.200	24.000	122.600	12.800	27.100	2.800	729
1982	9.733	16,00	259.900	26.700	140.200	14.400	29.900	3.100	797
1983	9.691	16,00	291.500	30.100	158.700	16.400	39.200	4.000	865
1984	9.824	16,50	324.200	33.000	170.900	17.400	47.600	4.800	925
1985	9.829	16,50	356.300	36.300	191.400	19.500	52.000	5.300	980
1986	9.888	16,50	400.500	40.500	200.900	20.500	50.000	5.100	1.015

1) Exklusive sjömansskattören

Källa: Ålands statistik- och utredningsbyrå